

บทที่ ๔

การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา

การสื่อสารโดยพิธีกรรม เป็นการเน้นให้เห็นถึงความสำคัญและคุณค่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม การสื่อสารทางสังคมโดยพิธีกรรมเป็นกระบวนการของการ กล่อมเกลางานสังคม ที่ทำให้สมาชิกในสังคมได้ทราบเรื่องราว และตระหนักถึงความสำคัญและ คุณค่าของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิต และมีความเชื่อตลอดจนถึงพฤติกรรมตามคุณค่าทางสังคมที่ได้ รับมาจากพิธีกรรมนั้นๆ พิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปในล้านนานั้นได้ใช้วรรณกรรมเป็นองค์ประกอบ สำคัญในการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดขึ้นกับพระพุทธรูปที่สร้างขึ้น หรือบูรณะปฏิสังขรณ์ ขึ้นมาใหม่ โดยใช้พิธีเป็นสื่อแสดงให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้รับทราบว่ารูปเคารพองค์ใหม่ ซึ่งแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้มีประวัติความเป็นมาอย่างไร รวมไปถึงกระทั่งถึงการ อัญเชิญพุทธานุภาพและความศักดิ์สิทธิ์เข้ามาประดิษฐานในองค์พระพุทธรูปองค์ใหม่ดังกล่าว

๔.๑ วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา

วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนาแบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ หมวดบทโวหาร หมวดพระธรรมเทศนา หมวดบทสวดและคาถา ผู้วิจัยได้รวบรวมต้นฉบับคัมภีร์ใบลาน และพับสา ซึ่งบันทึกบทสวดคาถา มาจากแหล่งต่างๆ คือ

(๑) บทโวหาร และคาถา ผู้วิจัยนำต้นฉบับพับสามาจาก ๒ แหล่ง คือ

(๑.๑) วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

(๑.๒) ฉบับวัดท่าโป่ง ตำบลบ้านแม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

(๒) คัมภีร์เทศน์ ๕ ผูก คือธัมมปฐมสมโพธิ ธัมมสังฆทานสูตรออกบวช ธัมมพุทธาภิเษก ธัมมพินพาพิลาป และธัมมธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ผู้วิจัยนำต้นฉบับคัมภีร์ใบลานมาจาก ๓ แหล่ง คือ

(๒.๑) วัดไหล่หิน ตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

(๒.๒) วัดช้างขวาน้อยเหนือ ตำบลป่าซาง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

(๒.๓) วัดท่าโป่ง ตำบลบ้านแม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

(๓) บทสวด ผู้วิจัยนำต้นฉบับบทสวด ๗ ตำนาน และบทสวดเบิกพระเนตร มาจาก ๓ แหล่งคือ

(๓.๑) สวดมนต์ฉบับหลวง พระนิพนธ์ของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑๔/๒๕๓๑

(๓.๒) สวดมนต์ฉบับภาคเหนือ ของทวี เชื้อนกแก้ว ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑/๒๕๓๑

(๓.๓) สูตรมนต์ต้นสมโภชพระพุทธรูป สูตรเบิกพระเนตร ฯลฯ ของพระครูประจักษ์พัฒนคุณ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๕/๒๕๓๗

๔.๒ ความสำคัญของแหล่งที่มาของวรรณกรรม

๑. วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน สร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๔๔๐ เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดวรมหาวิหาร เป็นที่ตั้งขององค์พระบรมธาตุเจ้าหริภุญชัย มีความสำคัญมาตั้งแต่โบราณกาล โดยเฉพาะมีการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมมาโดยลำดับ ทำให้วัดนี้มีพระภิกษุสงฆ์ที่ทรงภูมิรู้ และสั่งสมวิชาการความรู้ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาทั้งทางมุขปาฐะ และลายลักษณ์ มีการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลาน และพับสาที่บันทึกเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ไว้เป็นจำนวนมาก อีกทั้งเจ้าคณะผู้บริหารงานคณะสงฆ์ก็อยู่ในวัดนี้ จากความสำคัญดังกล่าวนี้ ทำให้วรรณกรรมต่างๆ ที่มีอยู่ในวัดนี้ได้รับการตรวจสอบก่อนการเก็บรักษา โดยเฉพาะได้มีการตรวจสอบวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีกรรมเพื่อให้ถูกต้องตามระบบประเพณีดั้งเดิมในอันที่จะให้เป็นแบบปฏิบัติโดยทั่วไป (ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๘, ๒๕๓ : ๘๕๘)

๒. วัดไหล่หิน ตำบลไหล่หิน อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง สร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐ เป็นวัดโบราณของล้านนาแห่งหนึ่ง เป็นแหล่งคัมภีร์โบราณของล้านนาที่สำคัญ มีหอพระไตรปิฎกหรือหอธรรม ที่เก็บรักษาคัมภีร์ใบลานที่จารด้วยอักษรธรรมล้านนาไว้เป็นจำนวนมาก รวมทั้งคัมภีร์ใบลานที่เก่าแก่ที่สุดของล้านนาคือคัมภีร์มิลินทปัญหา ซึ่งมีอายุประมาณ ๘๐๐ กว่าปี ที่อยู่ที่วัดนี้ด้วย วัดไหล่หินเจริญรุ่งเรืองในสมัยของครูบาเจ้าเกษรปัญโญ ซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๒๒๖ มีโบราณสถานและโบราณวัตถุในวัดนี้มาก (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม ๑๕, ๒๕๔๒ : ๗๗๓๐ - ๗๗๓๓)

๓. วัดนางข้าวน้อยเหนือ ตำบลป่าซาง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน สร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นชุมชนคนยองที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของจังหวัดลำพูน ตั้งอยู่ใกล้กับเวียงป่าซาง เมื่อครั้งที่พระเจ้ากาวิละแห่งราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ทำการกอบกู้บ้านเมืองจากพม่า ได้ทำการรวบรวมผู้คนพลเมืองจากหัวเมืองต่างๆ มาอยู่เวียงป่าซาง มีการสร้างวัดต่างๆ และมีการสร้างพระธรรมคัมภีร์ไว้ ณ วัดนี้เป็นจำนวนมาก แม้จะมีอายุไม่มากนัก แต่ก็ เป็นคัมภีร์ที่ถือได้ว่าเป็นคัมภีร์ตัวแทนของคัมภีร์ต่างๆ ที่ได้เก็บรวบรวมไว้ (ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๘, ๒๕๓ : ๗๗๓)

๔. วัดท่าโป่ง ตำบลบ้านแม่ อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นวัดและชุมชนที่ตั้งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๐ โดยได้จำลองแบบมาจากชุมชนดั้งเดิม และชุมชนใหญ่ที่อยู่แวดล้อมมาพัฒนาชุมชนตนเองให้มีความเจริญและเข้มแข็งขึ้น วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนก็ได้รับการพัฒนาสูงสุดในสมัยเจ้าอธิการอุ่นใจ ญาโณ (ครูบาเจ้าปรมัตตญาณะ) เป็นเจ้าอาวาส พระคุณท่านเป็นเจ้าคณะตำบล เป็นพระอุปัชฌาย์ และเป็นนักปราชญ์ท้องถิ่นที่ทรงภูมิรู้ มีลูกศิษย์และคนเคารพนับถือมาก ได้ช่วยกันสร้างพระธรรมคัมภีร์เก็บรักษาไว้ในหอพระไตรปิฎกเป็นจำนวนมาก คัมภีร์จากวัดนี้ได้สร้างหรือคัดลอกจากคัมภีร์โบราณที่มีมาแต่ดั้งเดิมของวัดเก่าแก่ที่ตั้งอยู่รอบๆ ชุมชน อาจถือว่าเป็นตัวแทนของคัมภีร์วัดต่างๆ ที่ตั้งขึ้นใหม่ร่วมยุคสมัยเดียวกัน (ประวัติพระราชอาณาจักร เล่ม ๕, ๒๕๓ : ๑๘๑)

๔.๓ วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา หมวดบทโหหาร

วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา หมวดบทโหหาร มี ๓ บท ประกอบด้วย โหหารคำยอพระพุทธคุณ โหหารคำถวายข้าวมธุปายาส และโหหารคำกล่าวขอขึ้นตั้งครู

๔.๓.๑ โหหารคำยอพระพุทธคุณ

โหหารยอพระพุทธคุณ คือคำกล่าวสรรณเสริญพระพุทธเจ้า เมื่อทำการรวบรวม ปรีวรต และตรวจสอบแล้ว พบว่าฉบับวัดท่าโป่ง แม้จะมีสำนวนการใช้ภาษางดงาม แต่เนื้อหาน้อยและสั้นเกินไป ในขณะที่ฉบับวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร สำนวนการใช้ภาษาไพเราะงดงาม เนื้อหาสอดคล้องกับจุดประสงค์ของการนำไปใช้ประกอบพิธีกรรมในชั้นตอนนี้ มีความยาวพอเหมาะกับเวลา อีกทั้งเมื่อสัมผัสภาษาของท่านผู้รู้ ผู้มีส่วนสำคัญในการประกอบพิธี พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ยอคุณ และจากการที่ผู้วิจัยเองได้เข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะผู้ประกอบพิธี รวมถึงสัมผัสภาษาเจ้าอาวาสวัดต่างๆ ในเขตจังหวัดลำพูน และจังหวัดเชียงใหม่ (บางท้องที่) พบว่าส่วนใหญ่นิยมใช้ฉบับของวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร จังหวัดลำพูน ผู้วิจัยจึงเลือกโหหารคำยอพระพุทธคุณ ฉบับวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร เป็นหลักในการศึกษาวิจัย โดยมีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้

๔.๓.๑.๑ รูปแบบ

ลักษณะทั่วไปของเอกสารต้นฉบับ

ต้นฉบับโหหารคำยอพระพุทธคุณที่ผู้วิจัยนำมาปรีวรตและศึกษาในครั้งนี้ เป็นพับสา ๑ เล่ม เฉพาะโหหารคำยอพระพุทธคุณ มีจำนวน ๒๑ หน้า เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน และวันเดือนปีที่เขียน

ลักษณะคำประพันธ์

เนื้อความในส่วนที่เป็นบทปณามคาถา และคำขอขมาพระแก้วเจ้า ๕ โกฐาก แต่งเป็นร้อยแก้วภาษาบาลี^๕ ส่วนที่เป็นพุทธประวัติ การประกาศนามผู้เป็นเจ้าของภาพ คำขอขมาพระแก้วเจ้า ๕ โกฐาก คำอธิษฐาน และคำกล่าวรารานาพระพุทธรูปมาประดิษฐานในองค์พระพุทธรูปนั้น แต่งเป็นร้อยกรอง ซึ่งเป็นคำประพันธ์ชนิดหนึ่งของล้านนา อุดม รุ่งเรืองศรี (๒๕๔๓ : ๓๐) กล่าวว่า “คำร้อย ในที่นี้หมายถึงร้อยโบราณ ซึ่งก็ล้านนาสมัยโบราณนิยมใช้ในการเรียบเรียงชาดก ในการแต่งนั้น แต่ละวรรคจะมีจำนวนคำประมาณ ๕ คำ คำสุดท้ายของวรรคก่อน จะส่งสัมผัสไปยังคำใดคำหนึ่งในวรรคต่อไปเช่นนี้ไปเรื่อยๆ จนกว่าจะจบความ” เช่น

 ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○

และมักลงท้ายด้วยคำว่า นี่แล ก่อนเหือะ แลนา นี่ชา เป็นต้น เช่น

สารุโสภาสะ	จำแค้นเด็ญเดียวพระเปนเจ้า	คนนั่งแทบเคঁาพระโพธิง
อวยหลังอาจเอียงอิง	ชิดแต่เคঁาพระภูธร	พระชำนะหม่อมมราท้าวทั้งผอง
ลัพัญญูตรัสตรองแล้ว	นั่งเหนือแท่นแก้วปัดลังการ	สมปารเรื่องยสฟ้า ฯลฯ

ไวยาหารคำขอพระพุทธรูปฉบับวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร เริ่มต้นตั้งแต่บทปณามคาถา (คาถาแสดงความนอบน้อม) แต่งเป็นภาษาบาลี ว่าด้วยบทสรรเสริญพระพุทธรเจ้าพระธรรม และพระสงฆ์ คือ

“โย สนฺนิสิโน วรโพธิมุเต มารี สเสนํ มหนตฺติ วิชโย สมโพธิมาคจฺฉิ
อนนฺตญฺญาโน โย โลกุตฺตโม ตํ ปณมามิ พุทฺธํ...ตํ ปณมามิ รมํ...ตํ ปณมามิ สงฺฆํ”

แล้วแต่งคำเนินความไปโดยร้อยโบราณ กล่าวถึงประวัติของพระพุทธรเจ้า และการยกย่องพระพุทธรูป เช่น

“สัตถาเรย อันทว่าพระศาสดาคนปราบเหล่า ใต้ร่มฟ้าปราบสาคร ปางเมื่อครุท
นาคน้ำหมูอินทร์พรหม ก็เท่าเอากันมานบน้อมเกล้า กับทั้งท้าวจตุโลกับปาลาทั้ง ๔...”

และจบลงด้วยคำกล่าวขอขมา พระแก้วเจ้า ๕ โกฐาก เป็นภาษาบาลี เช่น

“อจฺจโย โน ภนฺเต อชฺฉมา ยถา พเล ยถ มุพฺเพ ยถา อกุสเล เย มยํ พุทฺธ
ธมฺม สงฺฆ กมฺมฏฺฐานํ กมฺมฏฺฐาน ทายกา...นิพฺพานปจฺจโย โหตุโน นิจฺจ”

^๕ ดูรายละเอียดการแต่งวรรณกรรมเป็นภาษาบาลี ในเรื่อง “วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา หมวดบทสวดมนต์” หน้า ๑๕๖

ลักษณะสำนวนภาษา

โวหารคำยอพระพุทธุคุณ ซึ่งแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยโบราณ มีลักษณะเป็นสำนวนเชิงพรรณนาโวหาร เริ่มต้นโดยการยกย่องพระพุทธุเจ้าว่าทรงพระคุณอันประเสริฐ ยกภาษาบาลีเป็นบทตั้ง แล้วดำเนินความไปตามฉันทลักษณ์ของร้อยโบราณ มุ่งที่จะสรรเสริญพระพุทธุคุณเป็นหลัก เช่น

“...ปางเมื่อพระสิริชาติเจ้า ได้ตรัสประพาสพิพัฒน์คุณคุณ ไซ้ประดุทธิวิมานอันยิ่งแล้ว คือว่าประดุเวียงแก้วดูอาจอ้าง บูท่างสัตว์ทั้งหลายได้เข้าสู่ท่าทางสุขสบาย อินทา พรหมหลายคั่นเค้าเขาคีมายู่เฝ้าเป็นปรีวาร ยามเมื่อพระคนองค์คราน ได้ตรัสประพาสพิพัฒน์คุณคุณ...”

“...บัดนี้ผู้ข้าทั้งหลาย จักได้กะทำมั่งคดกัมม์อันประเสริฐ เพื่อหื้อบังเกิดเดชะวิริทธิ์ จักได้เบิกบายร่วยสรี ยกยอยังปารมีธัมม์หื้อเป็นเอก จักเสกส้อมย้อมยศ ยังพุทธุพิมพาสารูปเจ้า ทั้งคนเก่าและคนใหม่ หื้อได้ถึงที่น่ายก่า เปนดังพระศาสดาคณโลกไหว้ ขอหื้อเหมือนดังพระแก้วแก้วไธยังธอรมาน เปนนายกะนำทางแห่งผู้ข้า เข้าสู่ชั้นฟ้าแลเนรพาน ...”

๔.๓.๑.๒ เนื้อหา

เนื้อหา คือระเบียบในการแต่งโวหารคำยอพระพุทธุคุณ ประกอบด้วย

(๑) บทปณามคาถา เป็นคำกล่าวนมัสการและสรรเสริญพระพุทธุคุณในเบื้องต้นเป็นภาษาบาลี

(๒) การดำเนินเรื่องในโวหารคำยอพระพุทธุคุณ แบ่งออกเป็น ๖ ช่วง คือ

- ๑) ช่วงพุทธุประวัติ เริ่มตั้งแต่ท้าวจตุโลกบาล เทวดา อินทร์ พรหม ครุฑ นาค พากันมาอาราธนาให้เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวช จนถึงเสด็จออกบวช ณ ริมฝั่งแม่น้ำอโนมาณี ทรงบำเพ็ญสมณธรรม ประรภความเพียร ณ ต้นศรีมหาโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา นางสุชาดานำเอาข้าวสุกปายาสมาถวาย และได้ทรงตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ
- ๒) ช่วงการกล่าวขอขมาพระแก้วเจ้า ๕ โกฐาก โดยพรรณนาด้วยบทร้อยกรองแบบร้อยโบราณ
- ๓) ช่วงการกล่าวอธิษฐานขอให้ผู้เป็นเจ้าภาพได้เสวยผลอันเกิดจากการทำพิธีพุทธุภิเษก ให้มีความสุขและเข้าได้ถึงพระนิพพาน
- ๔) ช่วงการประกาศนามผู้เป็นเจ้าภาพ และการทำพิธีพุทธุภิเษก พร้อมทั้งอาราธนาเอาพระพุทธุคุณต่างๆ เข้ามาประดิษฐานในพระพุทธุรูป
- ๕) ช่วงการกล่าวคำขอขมาพระแก้วเจ้า ๕ โกฐาก เป็นภาษาบาลี

๔.๓.๑.๓ อนุภาคที่ปรากฏในโวหารคำยอพระพุทธรูป

อนุภาค คือองค์ประกอบส่วนที่เล็กที่สุดของวรรณกรรมแต่ละเรื่อง ในโวหารคำยอพระพุทธรูป มีอนุภาคที่แยกได้ดังนี้ คือ

เนื้อความในโวหารคำยอพระพุทธรูป	โวหารคำยอพระพุทธรูป ฉบับวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร
๑. เหล่าเทวดา อินทร์ พรหม ครุฑ และนาค ทั้งหลายมาทูลเชิญให้เจ้าชายสิทธัตถะให้ออกบวช	หน้าพับสาที่ ๑
๒. การสรรเสริญพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า ในการที่พระองค์ทรงละทิ้งราชสมบัติ และความสุข ในฆราวาสวิสัยอย่างไม่เสียดาย เสด็จออกผนวช เพื่อแสวงหาโมกขธรรมเครื่องหลุดพ้น อันจักนำ สรรพสัตว์ให้ออกจากวิญญูะสงสาร	หน้าพับสาที่ ๑ - ๓
๓. พระโพธิสัตว์เห็นนางสนมนอนหลับ มีกิริยา ไม่งดงาม ตัดสินพระทัยที่จะออกบวชถือเพศ เป็นบรรพชิต ณ พง์แม่น้ำอโนมาณี	หน้าพับสาที่ ๓ - ๕
๔. นางสุชาดานำเอาข้าวสุกปายาสใส่ถาดทองคำ ไปถวายแด่พระโพธิสัตว์	หน้าพับสาที่ ๖
๕. พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญสมณธรรม ณ โคนไม้ ศรีมหาโพธิ เหล่าเทวดา นาค ครุฑ ทั้งหลาย พากันมาเฝ้าพระโพธิสัตว์	หน้าพับสาที่ ๗ - ๘
๖. พระโพธิสัตว์รับผ้าจากโสณภิกษุพรหมณ์ จำนวน ๘ กัา แล้วนำมาปูนึ่งเป็นพุทธบัลลังก์ ด้วยพระบารมีจึงบังเกิดเป็นแท่นรัตนบัลลังก์	หน้าพับสาที่ ๙
๗. พระโพธิสัตว์อธิษฐานว่า ถ้าหากตราบไค ไม่สำเร็จมรรคผล จะไม่เสด็จลุกขึ้นจากรัตน- บัลลังก์ แล้วเสด็จขึ้นประทับเจริญสมาธิบำเพ็ญ สมณธรรมบนรัตนบัลลังก์นั้นตลอดราตรี	หน้าพับสาที่ ๙ - ๑๐

เนื้อหาความในโวหารคำยอพระพุทธคุณ	โวหารคำยอพระพุทธคุณ ฉบับวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร
๘. การจัดพานดอกไม้ เพื่อขอขมาต่อพระปัญจ- รัตนะแก้ว พระแก้วเจ้า ๕ โกฐาก คือ ส่วนที่ ๑ ขอขมาพระพุทธรูป พระบด พระบาท พระธาตุไม้ศรีมหาโพธิ์ ส่วนที่ ๒ ขอขมาพระธรรม ส่วนที่ ๓ ขอขมาพระสงฆ์ ส่วนที่ ๔ ขอขมาพระกัมมัฏฐาน ส่วนที่ ๕ ขอขมาครู อุปัชฌาย์ อาจารย์	หน้าพับสาที่ ๑๑ - ๑๔
๙. การอธิษฐานขอให้ได้ผลแห่งการทำพิธีขมา พระแก้วเจ้า ๕ โกฐาก คือ โลกียผล และ โลกุตตรผล จนได้บรรลอรหัตต์	หน้าพับสาที่ ๑๕
๑๐. การประกาศนามเจ้าภาพ และบอกกล่าว พิธีพุทธาภิเษก	หน้าพับสาที่ ๑๖
๑๑. การอาราธนาพระพุทธคุณต่างๆ เข้ามา ประดิษฐานในพระพุทธรูป	หน้าพับสาที่ ๑๗ - ๑๘
๑๒. การขอสมมาพระแก้วเจ้า ๕ โกฐาก ด้วยภาษา บาลี	หน้าพับสาที่ ๒๑

๔.๓.๑.๔ แนวคิดที่ปรากฏในโวหารคำยอพระพุทธคุณ

แนวคิดที่ปรากฏในโวหารคำยอพระพุทธคุณฉบับวัดพระธาตุหริภุญชัย ๗ นี้ เป็นการให้ความหมายถึงพระพุทธคุณในเชิงพิธีกรรมมากกว่า โดยปกติแล้วเมื่อกกล่าวถึงพระพุทธคุณ เราจะนึกถึงพระพุทธคุณ ๘ ประการ ที่ปรากฏในคัมภีร์ตามบท “อิติปิ โส ภควา ...” คือ

อรหัง เป็นพระอรหันต์

สมมาสมพุทโธ เป็นผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง

วิชชาจรณสมบรูณโน เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ

สุคโต เป็นผู้เสด็จไปได้แล้ว

โลกวิทู เป็นผู้รู้แจ้งโลก

อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ เป็นสารถิที่ยอดเยี่ยมในการฝึกนุรุษ

สตถาเทวมนุสสถานิ เป็นครูของเทวดาและมนุษย์

พุทฺโธ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน

ภควา เป็นผู้ที่มีพระภาค

แต่จากศึกษาพบว่า ไวยาหารคำขอพระพุทธคุณในพิธีพุทธภิเษกแบบล้านนา กลับมีใจความเริ่มต้นตั้งแต่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบรรพชา จนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า การขอขมาพระแก้วเจ้า ๕ โกฐาก การประกาศนามเจ้าภาพผู้ประกอบพิธี และการจัดพิธีพุทธภิเษก จบความที่การขอขมาพระแก้วเจ้า ๕ โกฐาก เป็นภาษาบาลี ไม่กล่าวครอบคลุมถึงพระพุทธคุณทั้ง ๕ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ได้เน้นให้เห็นถึงพระพุทธคุณที่ต่างออกไปจากนั้น คือ

(๑) พุทธคุณอันเป็นจาคธรรม คือการเสียสละประโยชน์สุขส่วนพระองค์ เพื่อประโยชน์ของมวลมนุษยชาติ ด้วยการละทิ้งเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ปราสาทราชวัง พระนางยโสธราพิมพา พระราหุล เครื่องดุริยดนตรี ข้าราชการบริพารทั้งหลาย ตัดสินพระทัยอย่างแน่วแน่ในอันที่จะออกบวชบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุนิพพานวิเศษ ดังความว่า

“...ทีนัณนาพระสัตถาคีมาลาละไวยังมกุตตภันฑา ๕ สิ่ง อันเป็นเครื่องทพิยังนนา ท้าวคีมาลาละไวยังนางยโสธรา กับทั้งทาสาทาสีแฝงไผ่อ้อม ย่อมยสแก้วเมื่อยอดพิมพา ท้าวคีมาลาละไวยังปัญจสุริยาเพียะพิณพาทย์ ท้าวคีมาลาละไวยังนางน้อยนาฏหมู่กัญญา อันเคยสงเสพเฝ้า อุณใจเจ้าชู้วันคืน ...”

(๒) พระปัญญาคุณคือ การตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรม ใช้ปัญญาพิจารณาปฏิจสงมุปบาท เพื่อให้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ถึงความเป็นสัพพัญญู ผู้รู้แจ้งในสรรพสิ่ง ได้รับการยกย่องเป็นสัตถา คือเป็นครูสอนเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เปิดโอกาสให้สรรพสัตว์ได้บรรลุนิพพานตามแนวของพระองค์ ดังความว่า

“...ประญาแก้วยอดฟ้าชื่อว่าสัพพัญญู จึงเข้ามาสู่ตั้งอยู่ในคนแล้ว พระคนแก้วจึงได้ชื่อว่าสัตถา แลนา ...”

“...ปางเมื่อหน่อพุทธรังกร สระเด็จออกไปบวช แต่ปลอมเค้าโกฏีหวัที ผู้ข้าทั้งหลายก็พากันมายอฮงสุลีใส่เกล้า ไหว้พระพุทธเจ้าตนชื่อว่าสัตถา ...”

(๓) พระมหากรุณาธิคุณ ที่มีต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยการเมตตาแสดงธรรมสั่งสอนให้พุทธบริษัทได้มีโอกาสบรรลุพระนิพพาน ดังความว่า

“...ปางเมื่อพระสีราตเจ้า ได้ตรัสประพาศพิพัฒน์คุณคุณ ไขประตูปิวิมานอันยิ่ง แล้วคือว่าเวียงแก้วและมหานครพาน ไขประตูปิวิมานคำวิเสส ไขแจ้งเจดทางบุญ คนบุญท่านคัมมา โศคเอาแล้ว ชำมาไขประตูปิเวียงแก้วไว้ดูอาจกว้าง ยู่ทางตัดทั้งหลายได้เข้าสู่ทำทางสุขสบาย...”

การขอพระพุทธรูปพระพุทธรูปเจ้า เป็นพิธีแรกของการพุทธานุสัณห์พระพุทธรูปแบบล้านนา เนื้อหาในวรรณกรรมสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของพระพุทธรูปเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นพระบรมศาสดา ความเสียดสีของพระองค์ยังประ โยชนให้เกิดขึ้นกับมนุษย์ในโลกนี้เป็นอนุการ การที่ทรง บำเพ็ญบารมีมานานเป็นเวลาหลายอสงไขยนั้น ทำให้พระพุทธรูปองค์ทรงประกอบไปด้วยพระคุณ อันศักดิ์สิทธิ์ แม้จะปรินิพพานไปนานแล้วก็ตาม แต่ชาวพุทธก็ยังมีความรู้สึกประหนึ่งว่าพระพุทธรูปก็ เปรียบเสมือนตัวแทนของพระพุทธรูปองค์ ที่เฝ้าด้วยพระบริสุทธิคุณ พระกรุณาธิคุณ และพระปัญญาคุณ

การกล่าวขอพระพุทธรูป จึงเปรียบเสมือนต้องการสร้างความรู้สึกร่วมประกอบพิธี ให้เกิดศรัทธา ความเข้าใจในพิธี และกระตุ้นความรู้สึกของผู้คนที่อยู่ในมณฑลพิธีให้มีความ เลื่อมใสในองค์คุณของพระพุทธรูปในเบื้องต้น และด้วยความรู้สึกร่วมประกอบพิธีคือพระสงฆ์สาวก อุบาสก และอุบาสิกา ที่ดำรงสถานภาพกัลยาณชนอยู่ ก็เกรงความผิดพลาดและปมาทธรรมอัน อาจเกิดขึ้นในขณะที่กำลังทำพิธี จึงได้มีการขอขมาพระแก้วเจ้า ๕ โกฐาก ก่อนที่จะประกอบพิธี

๔.๓.๒ ไหวหาคำถวายข้าวมธุปายาส

ไหวหาคำถวายข้าวมธุปายาส คือคำกล่าวถวายข้าวมธุปายาสในงานพิธีพุทธานุสัณห์ เมื่อผู้วิจัยได้รวบรวม ปรึวรรค และตรวจสอบแล้ว พบว่าไหวหาคำถวายข้าวมธุปายาสฉบับ วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร และฉบับวัดท่าไปล้ง มีเนื้อความตรงกัน ต่างกันบ้างที่การเพิ่มคำ และซ้อนคำในบางประโยคบ้างเล็กน้อย และเหมือนสำนวนที่พระครูสิทธิรัตนสุนทร วัดนันทาราม และพระครูประจักษ์พัฒนคุณ วัดแสนฝาง พิมพ์เผยแพร่ ในหนังสือพุทธมนต์สมโภชและ เบิกพระเนตรพระพุทธรูป สำนวนการใช้ภาษาสละสลวยงดงาม เนื้อหาสอดคล้องกับจุดประสงค์ ของการนำไปใช้ประกอบพิธีกรรม และมีความยาวพอเหมาะกับเวลา จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์^{๑๖} และมัคทายกผู้ประกอบพิธี ทั้งในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน พบว่าโดยทั่วไปนิยมใช้ สำนวนนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกฉบับวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร เป็นหลักในการศึกษาวิจัย

^{๑๖} ๑. สัมภาษณ์พระครูมงคลคุณาทร (ครูบาคำปิ่น นนทิโย) อายุ ๕๑ ปี พรรษา ๗๑ เจ้าอาวาส วัดหม้อคำตวง เจ้าคณะตำบลศรีภูมิ เขต ๒ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๗.

๒. สัมภาษณ์พระครูตันติธรรมวัฒน์ (วสันต์ วสันตมโม) อายุ ๕๒ พรรษา ๗๒ เจ้าอาวาส วัดเชียงมั่น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๓ เมษายน ๒๕๕๔.

๔.๓.๒.๑ รูปแบบ

ลักษณะทั่วไปของเอกสารต้นฉบับ

ต้นฉบับโวหารคำถวายข้าวมธุปายาส ที่ผู้วิจัยนำมาปริวรรตและศึกษาในครั้งนี้ เป็นพับสา ๑ เล่ม เฉพาะเรื่องนี้มีจำนวน ๑๖ หน้า เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน และวันเดือนปีที่เขียน

ลักษณะคำประพันธ์

โวหารคำถวายข้าวมธุปายาสแต่งด้วยร้อยโบราณเหมือนโวหารคำขอพระพุทธรูป เริ่มต้นตั้งแต่บทปณามคาถา เป็นภาษาบาลี คือ

“โย สุนนินฺโน วรโพรหมเก มารี สเสนํ มหนตฺติ วิชโย สมฺโพธิมาคฺฉณิ
อนนฺตญฺญาโณ โย โลกุตฺตโม ตํ ปณฺมามิ พุทฺธ...ตํ ปณฺมามิ รมฺม...ตํ ปณฺมามิ สฺขมฺ”

แล้วแต่งคำเนินความไปโดยร้อยโบราณ ตอนต้นกล่าวถึงประวัติของพระพุทธรูป ตามด้วยการถวายข้าวมธุปายาสเป็นทานแด่พระพุทธรูปใหม่ เช่น

“บัดนี้สมณสัทธา และมูลสัทธาผู้ข้าทั้งหลาย ก็ได้ขงขวยหามายังเข้ามธุปายาส
ใส่ในถาดเตมงาม ขอน้อมถวายเป็นทานแด่พระพุทธรูป ในที่นี้ของค์ๆ ขออาราธนาพระทศพล
จูงผายแผ่ เมตตาแก่ปราณี มีความยินดีรับเอาของท่านแห่งผู้ข้า...”

จบลงที่การกล่าวคำถวายข้าวมธุปายาสเป็นภาษาบาลี เช่น

“สาธุ โอกาส มยฺ ภนฺเต อิมานิ เอญฺญปญฺญาสปีณฺทานิ สพฺพญฺชนานิ
นนานารุสฺส สมฺปญฺชนานิ สโหทกานิ สหรูปปฺปผาลาชาทิวตฺตูกานิ อนนฺตาริกฺขณาลงฺการปติ
มณฺฑิตตฺสฺส ทินฺน รตนานํ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส รมฺมสฺส สฺขมฺสฺส มหาชินฺธาคู ปาทเจตฺยํ มหาโพธิรุกฺขํ
สกุฏจฺจํเทม ปุํเชม

พุทฺธมฺปิ ฯลฯ

ตติยมฺปิ ฯลฯ”

ลักษณะสำนวนภาษา

โวหารคำถวายข้าวมธุปายาส มีลักษณะเป็นร้อย ซึ่งมีสำนวนคล้ายกับโวหาร
คำขอพระพุทธรูปคือเป็นสำนวนเชิงพรรณนาโวหาร มีการสรุปพุทธประวัติโดยย่อ กล่าวถึงการ
ถวายข้าวมธุปายาสเพียงเล็กน้อย การแต่งกึ่งภาษาบาลีเป็นบทตั้ง แล้วคำเนินความไปตาม
ฉันทลักษณ์ของร้อยโบราณ มุ่งประเด็นไปที่การสรุปเรื่องราวของพุทธรูป เช่น

“สมเด็จพระปิ่นเกล้าสยามภู ตนเปนครูแก่โลกาไตรโลก พำเพงโศกเมื่อนาน มีประมาณว่าไฉ่ระนิกไว้ในมโนทวาร เก้าอสงไขยสถานเมื่อนาน เจ้าได้ออกปากเป่นวจีทวาร ๗ อสงไขยสถานแผ่แผ่อ เป็นที่ยิ่งเชื่อใจจริง ท่านกระนิงดูได้แล้วยังยอดไร่ปารมี ปางเมื่อเป่นสุเมธ พระระสื่อนอนเป่นชั่วคิเดินได้ หื้อท่านไร่พระที่ปิงกร ...”

๔.๓.๒.๒ เนื้อหา

เนื้อหา คือระเบียบในการการแต่งโวหารคำถวายเป็นวามรูปายาส ประกอบด้วย

(๑) บทพัฒนามคาถา คือ คำกล่าวสรรเสริญพระรัตนตรัยในเบื้องต้น แต่งเป็น ภาษาบาลี

(๒) การดำเนินเรื่องในโวหารคำถวายเป็นวามรูปายาส แบ่งออกเป็น ๕ ช่วง คือ

- ๑) ช่วงกล่าวสรุปพุทธประวัติโดยย่อ เริ่มตั้งแต่อธิษฐานตั้งใจปรารถนาพุทธภูมิเสวยพระชาติเป็น สุเมธธานี ในครั้งนั้นท่านทอดคั้วบนเปือกตมเป็นสะพานให้พระพุทธเจ้าที่ปิงกรเดินข้าม พระพุทธเจ้าที่ปิงกรพยากรณ์ว่าในอนาคตพระ โพธิสัตว์จะได้เป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ได้ เสวยพระชาติต่างๆ เพื่อสะสมพุทธบารมีมาเป็นลำดับ จนถึงพระชาติสุดท้าย เกิดเป็น พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมี จากนั้นได้เสด็จอุบัติเป็นสันดุสิตเทวบุตร อยู่บนสวรรค์ ชั้นดุสิต เมื่อเกิดกลียุคขึ้นในโลกมนุษย์ เหล่าเทวดา อินทร์ พรหม ได้พากันกราบทูลอาราธนา พระโพธิสัตว์ลงมาเกิดในโลกมนุษย์ พระโพธิสัตว์เจ้าเสด็จลงมาเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จ ออกบวช บำเพ็ญสมณธรรม จนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในครั้งนั้นนางสุชาดานำข้าวมธุปายาส มาถวาย ทรงลอยถาดทองคำลงในแม่น้ำเนรัญชรา โสคติยะพราหมณ์นำหญาศาสด ๘ กำมือ มาถวายและทรงปูลหญาคาเป็นที่นั่ง ด้วยพุทธบารมีหญาคากลับกลายเป็นพระแท่นรัตนบัลลังก์
- ๒) ช่วงการกล่าวถึงเจ้าภาพได้จัดตกแต่งข้าวมธุปายาสมาถวาย และอธิษฐานขอให้ได้รับอานิสงส์ แห่งการถวายข้าวมธุปายาส
- ๓) ช่วงการกล่าวคำถวายเป็นวามรูปายาสเป็นภาษาบาลี

๔.๓.๒.๓ อนุภาคที่ปรากฏในโวหารคำถวายเป็นวามรูปายาส

อนุภาคที่ปรากฏในโวหารคำถวายเป็นวามรูปายาส พบว่าเนื้อหาในอนุภาค ส่วนใหญ่คล้ายคลึงกันกับโวหารคำกล่าวขอพระพุทธคุณ แต่ก็มีแปลกออกไปบ้าง ดังนี้

เนื้อความในโวหารคำถวายข้าวมธุปายาส	โวหารคำถวายข้าวมธุปายาส ฉบับวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร
๑. บทปณามคาถา สรรเสริญคุณพระรัตนตรัย เป็นภาษาบาลี	หน้าพับสาที่ ๑
๒. กล่าวถึงพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งยังบำเพ็ญ บารมี โดยการตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า นับตั้งแต่เนื้กไว้ในใจ และได้เกิดเป็นสุเมธฤาษี นอนทอดตัวเป็นสะพานให้พระพุทธเจ้าที่ปิงกร เดินข้าม และได้ลัทธิพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า ที่ปิงกร เกิดอสังขรย์ฟ้าร้อง แผ่นดินไหว	หน้าพับสาที่ ๑ - ๒
๓. พระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติต่างๆ เพื่อ บำเพ็ญบารมี เช่นเป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นพ่อค้า เป็นคนยากจน เป็นกำพร้า เป็นมหาเศรษฐี เป็นพระราชาเป็นต้น	หน้าพับสาที่ ๓
๔. พระชาติสุดท้ายพระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติ เป็นพระเวสสันดร ให้ทานช้างปิงจยนาเคนทร์ ชาวเมืองไปฟ้องพระเจ้าสุทนต์ ให้ขับไล่ออก จากเมืองไปบวชเป็นพระฤาษีอยู่ ณ เขาวงกต พร้อมกับพระนางมัทรี พระชาติและพระกัณหา พระเวสสันดรให้ทานสองกุมารแก่หุชกพราหมณ์ ให้ทานพระนางมัทรีแก่อินทพราหมณ์ จากนั้น พระเจ้าสุทนต์มาเชิญเสด็จให้กลับไปครองเมือง ตามเดิม พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานด้วยการ ตั้งโรงทาน อนุเคราะห์คนยากจนตลอดรัชกาล	หน้าพับสาที่ ๓ - ๕
๕. พระเวสสันดรสิ้นพระชนม์แล้วไปเกิดเป็น กัณคิณทิวาบุตร	หน้าพับสาที่ ๖

เนื้อความในโวหารคำย่อพระพุทธคุณ	โวหารคำย่อพระพุทธคุณ ฉบับวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร
๖. เกิดโกลาหล บ้านเมืองเป็นกลียุค คนไม่มีศีลธรรม พระอินทร์ พระพรหม เทวดา ที่อยู่ในหมื่นโลกธาตุมาทูลอาราธนาให้พระโพธิสัตว์ลงมาเกิด เพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าสั่งสอนศีลธรรมแก่มวลมนุษย์	หน้าพับสาที่ ๖ - ๗
๗. พระโพธิสัตว์ลงมาเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ อภิเษกสมรสกับพระนางยโสธราพิมพา เมื่ออายุ ๒๕ ปี ได้เสด็จออกบวชแสวงหาโมกขธรรม	หน้าพับสาที่ ๗ - ๘
๘. พระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติต่างๆ เพื่อบำเพ็ญบารมี เช่นเป็นสัตว์เครื่องงาน พ่อค้า กัฬร้า คนยากจน มหาเศรษฐี และพระราชา เป็นต้น	หน้าพับสาที่ ๙
๙. พระโพธิสัตว์ เดินไปจนกระทั่งถึงบริเวณโคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระอินทร์ ลงมาคิดพิณ ๓ สายให้ฟัง เพื่อเตือนให้ระลึกถึงทางสายกลาง	หน้าพับสาที่ ๑๐
๑๐. นางสุชาดานำขี้มธุรสมาถวาย เมื่อเสวยเสร็จแล้วทรงลอยถาดทองลงในแม่น้ำเนรัญชรา ถาดนั้นจมดิ่งลงไปกระทบเศียรพระยาภพนาคราช และช้อนกับถาดที่อดีตพระพุทธเจ้าทรงลอยไว้	หน้าพับสาที่ ๑๑ - ๑๒
๑๑. โสคติยะพราหมณ์นำหญ้าคาสด ๘ กำมือ มาถวายพระโพธิสัตว์ ทรงรับเอาแล้วปูเป็นอาสนะ ด้วยพุทธบารมีบันดาลให้อาสนะหญ้าคา กลับกลายเป็นรัตนบัลลังก์ ทรงตั้งสัตย์อธิษฐานว่าจะนั่งบำเพ็ญสมณธรรม หากไม่บรรลุมรรควิเศษจักไม่เสด็จลุกไปไหน	หน้าพับสาที่ ๑๓
๑๒. พระยามารวิสวดี ทรงยกทัพมาชิงพระแท่นรัตนบัลลังก์ แต่ทัพ่ายแพ้ต่อพระโพธิสัตว์ จากนั้นทรงบำเพ็ญเพียรจนบรรลุโพธิญาณ	หน้าพับสาที่ ๑๔

เนื้อหาความในโวหารคำยอพระพุทธรูป	โวหารคำยอพระพุทธรูป ฉบับวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร
๑๓. เจ้าภาพผู้จัดพิธีทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ จัดนำข้าวเอนมรปูบายาสมาถวายแด่พระพุทธรูป เพื่อปรารภความศุขทั้งในภพนี้และภพหน้า ตลอดจนการเข้าสู่พระนิพพาน และกล่าวคำถวาย ข้าวมรปูบายาสเป็นภาษาบาลี	หน้าพิภพที่ ๑๕ - ๑๖

๔.๓.๒.๔ แนวคิดที่ปรากฏในโวหารคำถวายข้าวมรปูบายาส

แนวคิดที่ปรากฏในโวหารคำยอพระพุทธรูป เป็นการมุ่งยกย่องพระพุทธรูปเจ้า
ว่าได้ทรงบำเพ็ญบารมีมาอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ควรแก่การยกย่องเคารพกราบไหว้ในฐานะผู้เป็น
ศาสดาเอกของโลก

แต่แนวคิดที่ปรากฏในโวหารคำถวายข้าวมรปูบายาส เป็นการประมวลรวมเอา
เรื่องราวของพระพุทธรูปเจ้า ที่ตั้งใจปรารภนาจะเป็นพระพุทธรูปเจ้ามาตั้งแต่อดีตกาลอันไกลโพ้น มาจน
กระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้า แม้ว่าพระองค์จะปรินิพพานไปนานแล้ว แต่พุทธศาสนิกชนยังม
ีความรู้สึกว่าพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่โดยตลอด คือมีพระพุทธรูปเป็นผู้แทนพระองค์ ที่ชาวพุทธ
ยังคงปฏิบัติกรเคารพบูชาพระพุทธรูปเป็นสื่อผ่านไปยังพระพุทธรูปเจ้า ดังปรากฏประเพณีการล้างหน้า
พระพุทธรูปของบางวัด ประเพณีการถวายข้าวพระพุทธรูป และประเพณีการถวายข้าวมรปูบายาสแด่
พระพุทธรูปที่ได้รับการพุทธาภิเษกใหม่ แนวคิดนี้ปรากฏเป็นความเชื่อสืบต่อกันมาว่าพระพุทธรูป
ที่ผ่านการพุทธาภิเษกใหม่ทุกพระองค์ก็คือเจ้าชายสิทธัตถะ พระโพธิสัตว์ที่ตรัสรู้แล้วนั่นเอง

พิธีการถวายข้าวมรปูบายาส ได้อาศัยเรื่องราวที่ปรากฏในพุทธประวัติ ตอนที่
นางสุชาดานำข้าวมรปูบายาสมาถวาย เมื่อเสวยแล้วเจ้าชายสิทธัตถะได้บำเพ็ญเพียรต่อไปจนบรรลุ
อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรีนั้น การถวายข้าวมรปูบายาสเป็นขั้นตอนสุดท้าย
ของการพุทธาภิเษกแบบล้านนา ดังนั้นปราชญ์แต่โบราณจึงได้นำเสนอเรื่องราวของพระพุทธรูปเจ้า
โดยย่อ เป็นวรรณกรรมที่นำเสนอผ่านพิธีกรรม นัยว่าเพื่อเป็นการสรุปให้พุทธบริษัทชนทั้งหลาย
ได้รับทราบว่ นับตั้งแต่สมเด็จพระบรมศาสดาตั้งมโนปณิธานในอันที่จะเป็นพระพุทธรูปเจ้ามาในอดีต
จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ พระองค์ท่านได้บรรลุปณิธานนั้นแล้ว สำเร็จมรรคผลตามความตั้งใจ

พระพุทธรูปองค์ที่ผ่านพิธีพุทธาภิเษกมาแล้ว ก็มีนัยเสมอด้งว่าได้สำเร็จเป็น
พระพุทธรูปโดยสมบูรณ์ เป็นพุทธานุสสติในการเคารพกราบไหว้นั้น ก็จะได้รำลึกถึงองค์
พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดไป

แล้วแต่งคำเนินความไปโดยร้อยแก้ว กล่าวอาราธนาครุมารับเอาขันตั้งที่จัดเตรียมไว้เป็นเครื่องบูชา และขอให้ผู้ประกอบพิธีดำรงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ ขอให้เจ้าภาพมีความสุข ความเจริญ จบลงด้วยคาถาภาษาบาลี เช่น

“สาธุ สาธุ ข้าครุพระพุทธเจ้า ครุพระธรรมเจ้า ครุพระสังฆเจ้า...ผู้ข้าขออัญเชิญ มารับเอาขอบขันปิ่นขันตั้ง...สิทธิกิจจํ สิทธิกมฺมํ สิทธิลาโภ ชโย นิจจํ อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ จัมเทอะ”

ลักษณะสำนวนภาษา

โวหารคำกล่าวขอขันตั้งครุ มีลักษณะเป็นสำนวนเชิงพรรณนาโวหาร อัญเชิญครุทั้งหลายมีพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น มารับเอาขันตั้งหรือพานการวะที่จัดเตรียมไว้ ยกภาษาบาลีเป็นบทตั้ง แต่งโวหารเป็นร้อยแก้ว ไม่เน้นความงามทางภาษา แต่มุ่งให้เป็นสำนวนที่มีความศักดิ์สิทธิ์ในตัว จะเห็นได้จากการยกภาษาบาลีเป็นบทตั้ง และบทจบ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

๔.๓.๓.๒ เนื้อหา

เนื้อหา คือระเบียบในการแต่งโวหารคำกล่าวขอขันตั้งหรือพานการวะ ประกอบด้วย

- (๑) บทไหว้ครุเป็นภาษาบาลี
- (๒) บทอัญเชิญครุมารับขันตั้ง ที่จัดเตรียมไว้ และอธิษฐาน ขอให้ผู้ประกอบพิธีดำรงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์เพื่อที่จะประกอบพิธีให้สำเร็จ ขอให้เจ้าภาพมีความสุขความเจริญ
- (๓) บทสรุปเป็นภาษาบาลี

๔.๓.๓.๓ อนุภาคที่ปรากฏในโวหารคำกล่าวขอขันตั้งครุ

เนื้อความในโวหารคำกล่าวขอขันตั้ง	โวหารคำกล่าวขอขันตั้ง ฉบับวัดท่าโป่ง อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่
๑. บทไหว้ครุเป็นภาษาบาลี	หน้าพับสาที่ ๑
๒. การกล่าวอัญเชิญครุ นับตั้งแต่พระพุทธเจ้า จนถึงครุทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้	หน้าพับสาที่ ๑
๓. การอธิษฐานขอให้ผู้ประกอบพิธีมีอานุภาพ สามารถประกอบพิธีให้สำเร็จได้	หน้าพับสาที่ ๒
๔. การอธิษฐานขอให้เจ้าภาพมีความสุข ความเจริญ	หน้าพับสาที่ ๒ - ๓
๕. การจบความด้วยภาษาบาลี	หน้าพับสาที่ ๓

๔.๓.๓.๔ แนวคิดที่ปรากฏในโวหารกล่าวยอขึ้นตั้งครู

การยอขึ้นตั้งครูเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งของล้านนา ก่อนที่จะประกอบพิธีต่างๆ เพื่อเป็นการเชิดชูครูมาเป็นสักขีพยาน และประสาทความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ผู้ประกอบพิธี คนล้านนามีแนวคิดเกี่ยวกับครู ดังนี้

- (๑) ครูสูงสุดได้แก่พระรัตนตรัย คือพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์
- (๒) เทพเจ้าที่นับถือว่าเป็นครูก็คือพระวิฆณุเทพ หรือพระพินนาศ
- (๓) การประกอบพิธีสำคัญต้องเชิญครูผู้ยิ่งใหญ่เช่นพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ พระมหาสาวก พระกัมมัญฐาน ครูบาอาจารย์ที่เคยสั่งสอนทุกท่าน มาช่วยเพิ่มพลังความสามารถให้กับผู้ประกอบพิธี
- (๔) การแสดงออกให้เจ้าภาพงานเห็นประจักษ์ว่าผู้ประกอบพิธีเป็นผู้มีครูอาจารย์ที่ศักดิ์สิทธิ์ สามารถประกอบพิธีให้สำเร็จลงได้

การกล่าวยอขึ้นตั้งครู ก็คือการอัญเชิญครูทั้งหลายมาเป็นสักขีพยานในการทำพิธีศักดิ์สิทธิ์ หรือพิธีกรรมต่างๆ ครูอาจเป็นทั้งรูปธรรม คือมีตัวตน เป็นทั้งนามธรรม คือไม่มีตัวตน ส่วนใหญ่เป็นนามธรรม เช่น พระธรรม พระกัมมัญฐาน ที่ปรากฏรูปธรรมในฐานะรูปเคารพ เช่น พระพุทธรูป เทวรูป รวมถึงบิดา มารดา ครูบาอาจารย์ที่เคยประสาทวิชาความรู้ให้ การยอขึ้นตั้งครูในพิธีพุทธาภิเษกก็เพื่อสร้างบรรยากาศความศักดิ์สิทธิ์ และเสริมความมั่นใจให้กับผู้ประกอบพิธี และเจ้าภาพในงานพิธีนั้น

๔.๔ วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา หมวดพระธรรมเทศนา

วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา หมวดพระธรรมเทศนา ใช้เทศน์หลังจากที่พระสงฆ์สวดมนต์คั่นจบแล้ว ประกอบด้วย พระธรรมเทศนา และกาพย์ดังนี้ คือ

๑. รั้มปฐมสมโพธิ
๒. รั้มลัทธิธาตุออกบวช
๓. รั้มพุทธาภิเษก
๔. รั้มรั้มจักกัปปวัตตนสูตร
๕. กาพย์พิมพาพิลาป

จากการศึกษาพบว่าในอดีตมีการนำเอารั้มพิมพาพิลาปมาเทศน์ต่อจากรั้มลัทธิธาตุออกบวช แต่ในปัจจุบันนี้เพื่อเป็นการประหยัดเวลานิยมเฉพาะการนำเอากาพย์พิมพาพิลาปมาอ้อหรือแปลประกอบการเทศน์รั้มลัทธิธาตุออกบวชเท่านั้น

๔.๔.๑ รัชมังคลาภิเษก

รัชมังคลาภิเษก เป็นคำภีร์เทศน์เรื่องที่ ๑ ที่ใช้ประกอบในพิธีพุทธาภิเษกของล้านนา กล่าวถึงประวัติของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ สัมผัสพระบรมมาลี จนกระทั่งได้เสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ และได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าในปัจจุบันชาติ ได้บำเพ็ญพุทธกิจหลังจากการตรัสรู้ ด้วยการเสด็จออกเผยแผ่ประกาศพระสัทธรรมที่ตรัสรู้นั้นแก่มหาชน ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา สุดท้ายของรัชมังคลาภิเษกเป็นการพรรณานานิสงส์แห่งการฟัง และการสร้างรัชมังคลาภิเษก ว่ามีอานิสงส์มาก

รัชมังคลาภิเษก ที่ผู้วิจัยได้รวบรวม ปรีวรรค และตรวจสอบแล้วพบว่า มีอยู่ ๓ ตำแนวนด้วยกัน คือ

๑. ตำแนวนที่ ๑ ได้จากวัดไหล่หิน ตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่สถาบันวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในรูปเอกสารไมโครฟิล์ม มีเพียงผูกที่ ๘ ผูกเดียว จำนวน ๔๖ หน้าลาน ชื่อมัลลิกะมังคลาภิเษก สร้างเมื่อจุฬศักราช ๙๕๔ (พ.ศ. ๒๑๙๕) ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและผู้จาร บอกแต่เพียงชื่อผู้ถวาย คือ “จุฬศักราชได้ ๙๕๔ ในตัวปี่รวงเหมา มัลลิกะมังคลาภิเษก อุบายการบูชาปฏิบัติสวดมนต์สร้างไว้กับศาสนาพระพุทธเจ้า คราบต่อเท้า ๕๐๐๐ พระวัสสาแล” (บำเพ็ญ ะวิน, ๒๕๓๑ : จ)

๒. ตำแนวนที่ ๒ ได้จากวัดนางจ้าวน้อยเหนือ ตำบลป่าซาง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่หอพระไตรปิฎกวัดนางจ้าวน้อยเหนือ ในรูปเอกสารคำภีร์ใบลาน สร้างเมื่อจุฬศักราช ๑๓๑๔ (พ.ศ. ๒๔๕๕) ปี่รวงเหมา ผู้จารชื่อน้อยเทพิน มี ๑ ผูก จำนวน ๔๐ หน้าลาน

๓. ตำแนวนที่ ๓ - ได้จากวัดท่าโป่ง ตำบลบ้านแม่ อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่หอพระไตรปิฎกวัดท่าโป่ง ในรูปเอกสารคำภีร์ใบลาน สร้างเมื่อจุฬศักราช ๑๒๙๘ (พ.ศ. ๒๔๓๙) ไม่ปรากฏชื่อผู้จาร มี ๑ ผูก จำนวน ๔๖ หน้าลาน

จากการศึกษาในเบื้องต้นทำให้ทราบว่า ในเอกสารชิ้นต้นทั้ง ๓ ฉบับนั้น ฉบับวัดไหล่หิน มีเพียงผูกที่ ๘ เพียงผูกเดียว ทำให้เนื้อความไม่สมบูรณ์ ส่วนฉบับวัดท่าโป่ง ใบลานชำรุดเป็นบางแห่ง ทำให้ความบางตอนขาดหายไป

ฉบับที่นำมาจากวัดนางจ้าวน้อยเหนือ ตำบลป่าซาง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน มีสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับขั้นตอนในพิธีพุทธาภิเษก จำนวนการใช้ภาษาเรียบร้อย ง่ายต่อการเข้าใจ มีลีลาการแต่งที่งดงามตามแบบวรรณกรรมชาดกล้านนาโดยทั่วไป

จากการสัมภาษณ์ พระสงฆ์ผู้ชำนาญในการแสดงพระธรรมเทศนาแบบล้านนา^{๑๕} ทำให้ทราบว่าธรรมที่ใช้เทศน์ในพิธีกรรมต่างๆ ของล้านนานั้นมักจะใช้ธรรม์โทน คือธรรม์ที่มีความยาวเพียงผูกเดียว และเรื่องราวจบลงในผูกนั้นอย่างสมบูรณ์ ซึ่งอาจเพื่อเป็นการกระชับเวลาให้พอเหมาะกับพิธีได้ ผู้วิจัยจึงเลือกฉบับวัดนางข้าวน้อยเหนือ เป็นฉบับหลักในการศึกษาวิจัย โดยมีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้

๔.๔.๑.๑ รูปแบบ

ลักษณะทั่วไปของเอกสารต้นฉบับ

ต้นฉบับธรรม์ปฐมสมโพธิ ที่ผู้วิจัยนำมาปริวรรต และศึกษาในครั้งนี้เป็นคัมภีร์ใบลาน ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่หอพระไตรปิฎกวัดนางข้าวน้อยเหนือ ตำบลป่าซาง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน มี ๑ ผูก จำนวน ๔๐ หน้าลาน ผู้จารชื่อน้อยเทพิน สร้างเมื่อจุฬศักราช ๑๓๑๔ (พ.ศ. ๒๔๕๕) ปรีวังหม่า

ลักษณะคำประพันธ์

ธรรม์ปฐมสมโพธิ แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วความเรียง เริ่มต้นเป็นภาษาบาลีประมาณ ๑ หน้าลาน ใจความกล่าวถึงการนอบน้อมและสรรเสริญพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า จากนั้นจึงแต่งคำเนินความไปตามลำดับพุทธประวัติ โดยตอนต้นกล่าวถึงพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระคุณเป็นเอกประการ ทรงบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทศ มาครบถ้วน จนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แสดงพระธรรมเทศนาโปรดพุทธบริษัท จบที่แสดงอานิสงส์ของการฟัง และการสร้างธรรม์ปฐมสมโพธิถวาย เช่น

“...ข้าคั้นมัสการ ไหว้ยังพระพุทธเจ้าตนเป็นที่พึ่งที่พึ่งแก่สัตว์ทั้งหลาย พุทธันตรัสรู้ดีจะทั้ง ๔ อันมีคาเหลื่อมใสงาม อวายุหน้าฉับเพราะแข่งคนผู้มีประพญา คือเทศนาธรรม์อันเปนแก่นเปนสาร อันบวรวิสุทธิทามลุมทินบได้ นำสัตว์เข้าสู่เวียงแก้วคือนิพพานแล สรรพด้วยหัวแห่งข้าแล ...”

^{๑๕} สัมภาษณ์พระครูวิจิตรสิกขการ (ครูบาอินตาอินทปญญ) อายุ ๗๕ ปี พรรษา ๕๕ เจ้าอาวาสวัดเขตนวัน(หนองหมู) เจ้าคณะตำบลอุโมงค์(กิตติมศักดิ์) อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน, ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๓.

ลักษณะตำนานภาษา

รัชัมปฐมสมโพธิ ซึ่งเป็นวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วความเรียง มีการยกภาษาบาลีเป็นบทตั้ง แล้วแต่งไปตามลำดับความของรัชัม มีคำสัมผัสคล้องจองบ้างเป็นบางแห่ง เช่น

“...สมคัสปารมีโย ปุเรตฺวา ยาว เวสฺสณฺตรภาวโต ปารมีภูฏี ฌณฺหิตฺวา เวสฺสณฺตรภาโว ตโต จิวฺตฺวา ตฺสิตฺตา ภเวณ นิพฺพานตฺติตฺวา มหาปฺริโส เจ้าคนนั้นเพียรยอมเลงแลดู ยังโกลในสงสารแล้ว เจ้าก็ทำเพงยังปารมี ๓๐ ทัส มีตัจจปารมีรัชัมเป็นคั่น ตราบต่อเท้าถึงอัน เปนพระญาเวสสันดรละ คีหือทานทั้งหลายแล ...”

๔.๔.๑.๒ เนื้อหา

เนื้อหาคือระเบียบในการแต่งรัชัมปฐมสมโพธิ ประกอบด้วย

(๑) บทปณามคาถา นมัสการพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พรรณนาพระพุทธคุณ ยกย่องพระพุทธองค์ว่าเป็นที่พึ่งแก่โลกทั้ง ๓

(๒) การดำเนินเรื่องในรัชัมปฐมสมโพธิ แบ่งออกเป็น ๕ ช่วง คือ

- ๑) ช่วงเกิดมาเป็นสุเมธฤาษี ในเมืองรัมมดินคร ได้รับพยากรณ์ในสำนักของพระพุทธเจ้าที่ปิงกรว่าจักได้เกิดมาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีมาจนครบ ๓๐ ทัส เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร บำเพ็ญทานบารมี และได้ไปเกิดเป็นเสตุเกสุเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นดุสิต บรรดาเทวดา อินทร์ พรหม พากันมาอาราธนาให้ลงไปเกิดในโลกมนุษย์เพื่อจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์พิจารณาอุบายปัญหาโลกณะ ๕ ประการ และเห็นสมควรแล้วจึงรับอาราธนาลงมาเกิด
- ๒) พระโพธิสัตว์ลงมาเกิดในตระกูลกษัตริย์ศากยราช- โคตมโคตร เมื่ออายุได้ ๑๖ ปี ได้อภิเษกสมรสกับพระนางยโสธราพิมพา ในการเสด็จประพาสสวนอุทยานนั้น ได้พบคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และนักบวช เมื่อกลับมายังปราสาท ทราบว่าพระนางพิมพาประสูติพระราชโอรสก็เข้าไปในพระตำหนักพบนางสนมกำนัลทั้งหลายนอนหลับอยู่ในสภาพที่ไม่น่าดู ทรงบังเกิดสังเวชธรรม จึงตัดสินพระทัยเสด็จออกจากเมืองแล้วไปบวช ณ ฝั่งแม่น้ำอโนมาณี
- ๓) พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ทรมานพระองค์อย่างหนัก สุดท้ายได้ตัดสินพระทัยเลือกปฏิบัติด้วยมัชฌิมาปฏิปทา ทรงรับข้าวมธุปายาสที่นางสุชาดานำมาถวาย เสวยแล้วทรงลอยถาดลงในแม่น้ำเนรัญชรา ทรงรับหญ้าคาสด ๘ กำมือ จากโสดิถยพราหมณ์มาปูเป็นที่ประทับ ตั้งฉัตรยฐานแล้วนั่งบำเพ็ญสมณธรรมต่อไป อาสนะหญ้าคากลายเป็นรัตนบัลลังก์พระยามาร วัสสาคียกทัพมาแย่งชิงแท่นรัตนบัลลังก์นั้น พระองค์ทรงอ้างพุทธบารมีที่บำเพ็ญมาเป็นพยาน แม่พระธรณีก็ผุดออกมาจากแผ่นดิน บิดมวยผมให้เป็นน้ำมหาสมุทรท่วมพระยามารและ

เสนามารแตกทัพพ่ายแพ้ไป พระโพธิสัตว์บำเพ็ญเพียรพิจารณาปัจจุสมุปบาทต่อไป จนตรัสรู้
เป็นพระพุทธเจ้า เกิดโกลาหลฟ้าร้อง แผ่นดินไหวไปทั่วหมื่นโลกธาตุ

๔) เมื่อตรัสรู้แล้วได้เสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ สัตตมหาสถาน ๗ แห่งๆ ละ ๗ วัน รวมเป็น ๔๙ วัน
คือ รัตนบัลลังก์ อนิมิสตเจดีย์ จังกมนเจดีย์ รัตนฆรเจดีย์ โคนไม้ชปาณโคจร
โคนไม้จุกลินท์ โคนไม้ราชยคนะ และครั้งนั้นได้โปรดพ่อค้า ๒ คนพี่น้องคือคบุตตะ
และภัลลิกะ

๕) ทรงพิจารณาว่า พระธรรมของพระองค์ละเอียดเกินไปกว่าที่คนทั้งหลายจะเข้าใจรู้ตามได้
เกิดห่อถอยในอันที่จะสั่งสอนคนทั้งหลาย ท้าวสหบดีพรหมทราบความก็ลงมาทูลอาราธนาให้
เผยแผ่ธรรมต่อไป พระพุทธองค์จึงเสด็จไปทรงแสดงธรรมแสดงธรรมจักรที่ป่าวัดคณุตตร
แก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ณ ป่าอิศปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี

(๓) บทสรุป แสดงถึงอันตงส์ของการฟัง และการสร้างธัมมปฐมสมโพธิ
ว่ามีมาก แม้ปรารถนาเป็นพระอรหันต์ก็จักสมประสงค์ จะได้เกิดร่วมสมัยพระพุทธเจ้าอริยมตโดย
และได้ตรัสรู้ธรรมวิเศษ จนบรรลุอมตธรรมถึงพระนิพานในอนาคต

๔.๔.๑.๓ อนุภาคที่ปรากฏในธัมมปฐมสมโพธิ

อนุภาคที่ปรากฏในธัมมปฐมสมโพธิ มีดังนี้ คือ

เนื้อความในธัมมปฐมสมโพธิ	ธัมมปฐมสมโพธิฉบับวัดนางข้าวน้อยเหนือ
๑. บทปณามคาลา นมัสการ และสรรณเสริญ ยกย่องพระพุทธานุคุณของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นที่ พึ่งของโลกทั้ง ๓	หน้าลานที่ ๑
๒. พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสุเมธฤาษี ในเมือง รัมมคินคร ได้รับการพยากรณ์จากสำนักของ พระพุทธเจ้าที่ปิงกร ว่าพระโพธิสัตว์จะได้ ตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต	หน้าลานที่ ๒
๓. พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเวสสันดรบำเพ็ญ ทานบารมี จนสิ้นพระชนม์แล้วได้ไปเกิดเป็น เทพบุตรอยู่บนสวรรค์ ชื่อเสตุเกสุเทพบุตร เป็นเวลา ๔ พันปีทิพย์	หน้าลานที่ ๓

เนื้อความในชั้นปฐมสมโพธิ	ชั้นปฐมสมโพธิฉบับวัดนางพิกน้อยเหนือ
๔. เทวดา อินทร์ พรหม พากันมาอาราธนาให้ไปเกิดเป็นมนุษย์ เพื่อจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าโปรดพุทธบริษัทต่อไป	หน้าลานที่ ๑-๔
๕. พระโพธิสัตว์ทรงตรวจดูปัญจวิโลกนะ ๕ ประการ อันเป็นการเหมาะสมที่พระโพธิสัตว์จะเสด็จอุบัติ คือ ๑. กาละ คืออายุของสัตว์ไม่สั้นกว่า ๑๐๐ ปี ไม่เกิน ๑๐๐,๐๐๐ ปี ๒. ที่ปะ จะอุบัติเฉพาะในชมพูทวีป ๓. เทสะ จะอุบัติในมัธยมประเทศ ๔. กุละ จะอุบัติเฉพาะในตระกูลกษัตริย์ หรือตระกูลพรหมณ์เท่านั้น ๕. ชนคติอายุปรินิพพาน มารดาจะต้องมี ศีลบริสุทธิ์ มีอายุอยู่หลังจากประสูติ พระโพธิสัตว์แล้วไม่เกิน ๑๐ เดือน พร้อมกับแสดงเหตุผล ของปัญจวิโลกนะด้วย	หน้าลานที่ ๔-๕
๖. พระโพธิสัตว์เสด็จลงปฏิสนธิในตระกูลของ กษัตริย์ศากยราชตระกูล	หน้าลานที่ ๖
๗. พระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นเทวทูต ๔ พระนางพิมพาประสูติพระโอรส พระโพธิสัตว์เสด็จไปเยี่ยม เห็นนางสนมนอนหลับในกิริยาที่ไม่งาม เกิดสังเวคธรรมจึงตัดสินพระทัยออกบวช	หน้าลานที่ ๘
๘. พระยามารวิสวดีทราบเรื่องจึงเข้ามาห้ามไม่ให้ออกบวช ทูลว่าอีกไม่นานพระองค์จะได้รับราชสมบัติ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิในชมพูทวีป	หน้าลานที่ ๙
๙. พระโพธิสัตว์ออกบวช ณ พึงแม่น้ำอโนมา ตัดพระเกศาด้วยพระขรรค์ พระอินทร์เอาผอบทองคำมารับเอา แล้วนำไปประดิษฐานไว้ในพระเกศแก้วจุฬามณีบนสวरोจันดาวดึงส์	หน้าลานที่ ๑๐

เนื้อความในชั้นมปฐมสมโพธิ	ชั้นมปฐมสมโพธิฉบับวัดนางข้าวน้อยเหนือ
๑๐. พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทุกรกิริยา อย่างหนัก จนพระวรกายซูบผอม	หน้าลานที่ ๑๑
๑๑. นางสุชาดา นำข้าวมธุปายาสใส่ถาดทอง มาถวาย เสวยเสร็จแล้วทรงอธิษฐานเสี่ยงทาย แล้วลอยถาดนั้นลงในแม่น้ำเนรัญชรา ปรากฏว่าถาดทองลอยทวนน้ำตามคำเสี่ยงทาย จมลง ไปกระทบหัวพระยาकाพนคราช และซ้อนกับ ถาดทองของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ ที่ได้ ครีträมาแล้วในอดีต	หน้าลานที่ ๑๒
๑๒. พระโพธิสัตว์ เลือกลาสถานที่ที่จะนั่ง บำเพ็ญสมณธรรม พบต้นศรีมหาโพธิ์ ริมฝั่ง แม่น้ำเนรัญชรา โสคติยพราหมณ์นำเอาหญ้าคาสด ๘ กำมื่อมาถวาย เมื่อปูเป็นที่นั่งแล้วหญ้าคานั้น กลายแปร้นรัตนบัลลังก์สูง ๑๘ ศอก	หน้าลานที่ ๑๒
๑๓. พระยามารวิสวดี ยกกองทัพมาแย่งชิง รัตนบัลลังก์ โดยเหล่ามารที่ยกทัพมานะรมิตตน เป็นลักษณะต่างๆ กันไป พระโพธิสัตว์รำพึง ถึงพระบารมี ที่ได้บำเพ็ญมาในอดีตชาติต่างๆ และอ้างพระธรรมเป็นพยาน แม่พระธรรมีออกมา เป็นสักขีพยานให้พระโพธิสัตว์ และได้บีบ มวยผมให้น้ำที่กรวดไว้ไหลออกมาท่วมบรรดา พระยามารและกองทัพจนแตกพ่ายไป	หน้าลานที่ ๑๖ - ๒๔
๑๔. พระโพธิสัตว์นั่งบำเพ็ญเพียรต่อไป ถึงใน ปฐมยามได้บุพเพนิวาสานุสติญาณ ในมัชฌิมยาม พิจารณาปฏิจกสมุปบาท ได้จุตูปปาตญาณ และ ในปัจฉิมยามแห่งราตรีนั้น ได้आสวักขยญาณ ครีträรู้เป็นพระพุทธเจ้า เกิดอัศจรรย์ ฟ้าร้อง แผ่นดินไหวไปทั่วหมื่นโลกธาตุ	หน้าลานที่ ๒๕

เนื้อหาความในชั้นมภ์ปฐมสมโพธิ	ชั้นมภ์ปฐมสมโพธิฉบับวัดฉางข้าวน้อยเหนือ
๑๕. พระพุทธเจ้าเสด็จจากแท่นรัตนบัลลังก์ ไปประทับเสวยวิมุตติสุข ณ สัตตมหาสถานทั้ง ๗ แห่ง ๆ ละ ๗ วัน คือ รัตนบัลลังก์ อนิมมิสเสกเจดีย์ จังกมนเจดีย์ รัตนขมรเจดีย์ โคนไม้ อชปาลนิโครธ โคนไม้มูจลินท์ โคนไม้ราชายคตะ ได้โปรดพ้อคำ ๒ คนพี่น้องคือตปุสสะ และภัลลิกะ ซึ่งปวารณาตนถือเอาพระพุทธเจ้า และพระธรรมเป็นสรณะ	หน้าลานที่ ๒๕ - ๓๑
๑๖. พระพุทธเจ้าเสด็จไปแสดงพระธรรมเทศนา พระชั้นมภ์จักรกัปปวัตตสูตร แก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ คือ ท่านโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมือง พาราณสี แสดงองค์คุณแห่งมัชฌิมปฏิปทา เมื่อเทศน์จบแล้ว ท่านโกณฑัญญะได้ดวงตา เห็นธรรมบรรลุอรหัตต์ วันต่อมาท่านวัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และท่านอัสสชิ ก็ได้ดวงตา เห็นธรรม	หน้าลานที่ ๓๒ - ๓๘
๑๗. แสดงอานิสงส์แห่งการฟัง การสร้างและการบูชาชั้นมภ์ปฐมสมโพธิ มีอานุภาพมาก ทำให้มีข้าวของเงินทอง ยศ บริวาร และรูปร่างงดงาม และจะได้เกิดร่วมศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย ในอนาคต	หน้าลานที่ ๓๙ - ๔๐

๔.๔.๑.๔ แนวคิดที่ปรากฏในชั้นมัมปฐมสมโพธิ

แนวคิดที่ปรากฏในชั้นมัมปฐมสมโพธิ แสดงให้เห็นถึงพุทธประวัติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้ตั้งความปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณเพื่อการสิ้นภพสิ้นชาติ และโปรดบรรดาเวไนยสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวงนั้นด้วย ปฐมสมโพธิแสดงให้เห็นถึงน้ำพระทัยที่เด็ดเดี่ยวในการสละราชสมบัติ พระมเหสี พระราชโอรส เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนส่วนใหญ่ แสดงให้เห็นถึงพระวิริยอุตสาหะที่ได้ทรงบำเพ็ญเพียร จนกว่าจะได้ตรัสรู้ แม้เมื่อตรัสรู้แล้วก็อาศัยพระมหากรุณาธิคุณที่อยู่ในน้ำพระทัย เสด็จเที่ยวจาริกประกาศธรรมให้พุทธบริษัทได้มีโอกาสเข้าถึงพระนิพพาน บรรลุมรรตนิภาวะเช่นเดียวกับพระพุทธองค์ การเลือกพระธรรมเทศนาผูกนี้มาแสดงเป็นกัณฑ์แรก ก็เพื่อประกาศให้ผู้ร่วมพิธีได้ทราบถึงพุทธประวัติของพระพุทธองค์ผู้ทรงพระคุณเป็นเอกประการ ซึ่งมีผลต่อการปลุกศรัทธาให้แก่ผู้ร่วมพิธีนั่นเอง

๔.๔.๒ ชั้นมัมปฐมสมออกบวช

ชั้นมัมปฐมสมออกบวช คือพระธรรมเทศนาที่ใช้เทศน์ประกอบพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา กัณฑ์ที่ ๒ กล่าวถึงพระพุทธประวัติตั้งแต่เริ่มปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า และได้ลัทธิพยากรณ์ในสำนักของพระพุทธเจ้าทิปังกร สัมมาปรมาจารย์สร้างโพธิสมภารมา จนกระทั่งได้เกิดเป็นเจ้าชายดิรัจฉิต และได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ประกาศพระศาสนา เสด็จดับขันธปรินิพพาน พิธีถวายพระเพลิงพุทธสรีระ พระอัฐิกลายเป็นพระบรมสารีริกธาตุ

ชั้นมัมปฐมสมออกบวช ที่ผู้วิจัยได้รวบรวม ปรึกรรต และตรวจสอบแล้วปรากฏว่าไม่พบในชุดของวัดไหล่หิน แต่พบในวัดนางข้าวน้อยเหนือ และวัดท่าโป่ง รวม ๒ ฉบับ คือ

๑. ฉบับที่ ๑ ได้จากวัดนางข้าวน้อยเหนือ ตำบลป่าซาง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่หอพระไตรปิฎกวัดนางข้าวน้อยเหนือ ในรูปเอกสารคัมภีร์ใบลาน สร้างเมื่อจุลศักราช ๑๒๖๒ (พ.ศ. ๒๔๔๓) ปีกดไข่ ไม่ปรากฏผู้จาร มี ๑ ผูก จำนวน ๖๐ หน้าลาน

๒. ฉบับที่ ๒ ได้จากวัดท่าโป่ง ตำบลบ้านแม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่หอพระไตรปิฎกวัดท่าโป่ง ในรูปเอกสารคัมภีร์ใบลาน สร้างเมื่อจุลศักราช ๑๒๘๖ (พ.ศ. ๒๔๖๗) ไม่ปรากฏผู้จาร มี ๑ ผูก จำนวน ๔๒ หน้าลาน

จากการศึกษาในเบื้องต้นทำให้ทราบว่า ในเอกสารชั้นต้นทั้ง ๒ ฉบับนั้น ฉบับที่ ๑ คือ ฉบับที่นำมาจากวัดฉางข้าวน้อยเหนือ ตำบลป่าซาง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน มีสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับขั้นตอนในพิธีพุทธาภิเษก ส่วนการใช้ภาษาไพเราะงดงาม และสละสลวย มีลีลาการแต่งโดยใช้ฉันทลักษณ์แบบร้อยโบราณ เหมือนการแต่ง รัมมมหาชาติเวสสันดรชาดก ส่วนฉบับวัดท่าโป่งนั้นเอกสารไม่ค่อยสมบูรณ์ หน้าลานชำรุดและขาดไปบ้าง ทำให้ความบางตอนขาดหายไป

จากการสัมภาษณ์ พระสงฆ์ผู้ชำนาญในการแสดงพระธรรมเทศนาแบบล้านนา^{๒๐} ทำให้ทราบว่านิยมที่จะใช้รัมมซึ่งแต่งแบบทำนองมหาชาติมาเทศน์ มากกว่าจะใช้รัมมที่แต่งแบบทำนองธรรมวัตร คือรัมมที่แต่งแบบร้อยแก้วความเรียง เช่นรัมมนิพพานสูตร เป็นต้น เพราะรัมมที่แต่งแบบทำนองมหาชาตินั้น เมื่อนำมาเทศน์จะเกิดความไพเราะทั้งเสียงและสำนวน อีกทั้งไม่ทำให้เหนื่อยในเวลาเทศน์ ผู้วิจัยจึงเลือกเอาวัดฉางข้าวน้อยเหนือ เป็นหลักในการศึกษาวิจัย โดยมีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้

๔.๔.๒.๑ รูปแบบ

ลักษณะทั่วไปของเอกสารต้นฉบับ

ต้นฉบับรัมมสิทธิธาตุออกบวช ที่ผู้วิจัยนำมาปริวรรต และศึกษาในครั้งนี้เป็น คัมภีร์ใบลาน จำนวน ๑ ผูก ๖๐ หน้าลาน ไม่รวมปกหน้าและปกหลัง จารด้วยอักษรธรรมล้านนา ไม่ปรากฏนามผู้จาร จารเมื่อเดือนยี่ แรม ๑๐ ค่ำ จุฬศักราช ๑๒๖๒ (พ.ศ. ๒๔๔๓)

ลักษณะคำประพันธ์

รัมมสิทธิธาตุออกบวช เป็นวรรณกรรมล้านนาที่แต่งด้วยร้อยโบราณ กล่าวถึง พุทธประวัติโดยละเอียด เริ่มตั้งแต่พระโพธิสัตว์ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า และได้ลัทธิพยากรณ์ ในสำนักของพระพุทธเจ้าที่ปิงกร สัมภามมีสร้างโพธิสมภารมาโดยตลอด จนกระทั่งได้เกิดเป็น เจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จออกบวชบำเพ็ญเพียรจนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ประดิษฐานพระศาสนา เสด็จดับขันธปรินิพพาน ถวายพระเพลิงพุทธสรีระ และพระอัฐิกลายเป็นพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อจะกล่าวถึงเรื่องใดมักมีการยกบาติเป็นตั้งบ้างเป็นบางบท เช่น

^{๒๐} สัมภาษณ์พระครูโพธิโสภณ (ครูบาศรีวัช โพธิ์วิโส) อายุ ๗๑ ปี พรรษา ๕๑ เจ้าอาวาสวัดหนองเงือก รongเจ้าคณะอำเภอป่าซาง ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน, ๑๖ สิงหาคม ๒๕๔๓.

“...คโต ปฏฐาย ตั้งแรกแต่กาลนั้นไฟพ่ายหน้า ส่วนปรัมมโพธิสัตว์เจ้าแห่งเรา เมื่อได้เสวยราช จำเรณูสัมปัดตมิกะแล้ว เจ้าไฟแอม์เหล่านสวนอุทยาน กับทั้งบริวารอันมาก เล่นมโหรีพาทกสงวนใจ คั้นพระสุรียาสดกตำแล้ว เจ้าชีราชรถแก้วคั้นมา ถึงปรงคาแก้วกู่ อันเปนที่อยู่หอคำท่านแล ...”

ลักษณะสำนวนภาษา

ธัมมสังฆาทถ่ออกบวช มีลักษณะเป็นสำนวนเชิงพรรณนาโวหาร มีการกล่าวถึง พุทธประวัติโดยละเอียด แม้จะชื่อว่าธัมมสังฆาทถ่ออกบวช แต่ก็ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องการออกบวช ของเจ้าชายสิทธัตถะโดยพิสดาร มีกล่าวถึงเรื่องนี้อยู่แต่ก็ไม่มากนัก เป็นเพียงส่วนประกอบที่ทำให้ พุทธประวัติในธัมมสังฆาทถ่ออกบวชสมบูรณ์เท่านั้นเอง มีลีลาการแต่งดำเนินความไปตามฉันทลักษณ์ของ ร่ายโบราณ มีความไพเราะและงดงามทางภาษาพอสมควร เช่น

“...ที่นั่นพระปรัมมโพธิสัตว์เจ้า ดนหน่อหน้าเชียงคาน มีใจบานชมชื่น ปีติคั่น ยินดีเห็นสาวศรีหนุ่มน้อย นางนาฏน้อยแม่พิมพา มีโสภณนางงามสะอาด อันพระญาสุปพุทธราช เวณถวาย พระโณมฉายตนพ่อเจ้า คีอุ้มเอานางหน่อหน้าแม่พิมพา จึ้นเหนืออาสนาแท่นแก้ว ดูเลิศแล้วรายเรื่อง หื้อเสวยเมืองแทนพ่อ เปนท้าวหน่อทรงธัมม ในวิมานคำแลแทนแก้ว...”

๔.๔.๒.๒ เนื้อหา

เนื้อหาคือระเบียบในการแต่งธัมมสังฆาทถ่ออกบวช ประกอบด้วย

- (๑) บทนมัสการ และพรรณนาพระพุทธรูป ในเบื้องต้น
- (๒) การดำเนินเรื่องในธัมมสังฆาทถ่ออกบวช แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง คือ
 - ๑) พระโพธิสัตว์บำเพ็ญเพียรได้ ๔ อสงไขยเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เมื่อสิ้นพระชนม์ ได้ไปเกิดเป็นสันดุสิตเทพบุตร เทวดา อินทร์ พรหม พากันมาอาราธนาให้พระองค์ลงไป เกิดเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ทรงถึงอุปัฏฐาภิโลกนยะ ๕ ประการแล้ว ก็เสด็จลงมาเกิด ในตระกูลสาकยะ โคตมโคตร มีพระนางสิริมหามายาเป็นพระมารดา พระเจ้าสุทโธทนะเป็น พระบิดา ชนมายุได้ ๑๖ ปี อภิเษกสมรสกับพระนางยโสธราพิมพา อายุได้ ๒๕ ปี เสด็จออกผนวช ณ ฝั่งแม่น้ำอโนมา ทรงแสวงหาโมกขธรรมเป็นเวลา ๖ ปี จึงได้บรรลุนุตรธรรมมาสัมโพธิญาณ
 - ๒) พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนา เป็นเวลา ๔๕ พรรษา ก็ทรงปลงอายุสังขาร เสด็จดับ จันทรปริณิพพาน ณ สวนอุทยานของมัลลกะกษัตริย์ในเมืองกุสินารา
 - ๓) พระสงฆ์และมัลลกะกษัตริย์ ถวายพระเพลิงพุทธสรีระ มีพระมหากัสสปเถระ เป็นประธาน พระบรมอัฐิกลายเป็นพระบรมธาตุ

๔.๔.๒.๓ อนุภาคที่ปรากฏในชั้นมัลลิตธาตุออกบวช

อนุภาคที่ปรากฏในชั้นมัลลิตธาตุออกบวช พบว่าเนื้อหาในอนุภาคคล้ายคลึงกันกับชั้นมัลลิตธาตุสมโพธิ ที่แทรกอนุภาคอื่นเข้ามาก็มีอยู่บ้างดังนี้ คือ

เนื้อหาความในชั้นมัลลิตธาตุออกบวช	ชั้นมัลลิตธาตุออกบวช ฉบับวัดนางขำน้อยเหนือ
๑. พระโพธิสัตว์ ตั้งความปรารถนาขอเป็นพระพุทธเจ้าไว้ในใจ ทรงบำเพ็ญพุทธบารมีได้ ๔ อสงไขย กับอีก ๑ แสนมหากัปปี แล้วได้ไปเกิดเป็นสันตุสิตเทพบุตร อยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต	หน้าลานที่ ๑
๒. เทวดา อินทร์ พรหม พากันมาอาราธนาพระโพธิสัตว์ให้มา เกิดเป็นพระพุทธเจ้า	หน้าลานที่ ๑
๓. พระโพธิสัตว์ตรวจดูปีอุจจมหาวาโลกนระ ๕ ประการ เมื่อเห็น ว่าสมควรแล้วจึงลงมาเกิด	หน้าลานที่ ๑
๔. พระโพธิสัตว์เสด็จปฏิสนธิในพระอุทรของพระนางสรีรมหามายา อัครมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะ ครบถ้วนไตรมาส ๑๐ เดือน ก็ประสูติ ณ สวนลุมพินีวัน แขวงเมืองเทวทหะ เกิดการโกลาหล ไปทั่วเมืองสวรรค์และมนุษย์	หน้าลานที่ ๒
๕. เมื่อแรกประสูติทรงพระดำเนินไป ๗ ก้าว แล้วเปล่งอภิสวาทา ว่า อคฺโคหสมิ โลเก เสฏฺโฐ เชฏฺโฐ อนุตฺตโร อยมนตฺติมา เม ชาติ นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว เราเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในโลกนี้ เราเกิดเป็น ชาติสุดท้าย การเกิดของเราจักไม่มีอีก	หน้าลานที่ ๓
๖. พระเจ้าสุทโธทนะ พระราชบิดาและกษัตริย์ทั้งหลาย ๘ หมื่น ตระกุก พากันมาชื่นชมยินดี	หน้าลานที่ ๓
๗. มหาพราหมณ์ ๕ คน ทำนายมหาปรีสลักขณะของพระโพธิสัตว์ ว่าถ้าอยู่สววยราชสมบัติ จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าเสด็จออกบวช จักได้เป็นศาสดาของโลก เว้นแต่โกณฑัญญะพราหมณ์ผู้เดียว ที่ถวายนายว่าจ้างจะได้บวช	หน้าลานที่ ๔
๘. พระเจ้าสุทโธทนะ โปรดให้จัดพิธีถวายพระนาม พระราชกุมาร ว่า “สิทธัตถะ”	หน้าลานที่ ๔

เนื้อความในชั้นมีลักษณะต่อกบวช	ชั้นมีลักษณะต่อกบวช ฉบับวัดนางขำน้อยเหนือ
๙. ประสูติได้ ๗ วัน พระนางสิริมหามายา พระราชมารดาเสด็จ สวรรคต พระนางปชาบดีพระน้านางทรงเลี้ยงดูพระโพธิสัตว์ต่อมา	หน้าลานที่ ๕
๑๐. พระเจ้าสุทโธทนะ ไปประกอบพิธีพิฆัมมกถ โดยให้เจ้าชาย สิทธัตถะประทับอยู่ที่ร่มไม้หว้าตอนตะวันตกเฉียงใต้ของต้นไม้ม ล้อยตามพระอาทิตย์ แต่ยังคงบังพระเศียรของพระราชมารดาอยู่	หน้าลานที่ ๖
๑๑. กาฬเทวิลดาบส ถวายคำทำนายว่าเจ้าชายสิทธัตถะจักได้ อ ออกบวชเป็นศาสดาเอกของโลก	หน้าลานที่ ๘
๑๒. พระเจ้าสุทโธทนะ เกรงพระราชโอรสจะออกบวช จึงสั่งให้ ทำประตูเมืองแน่นหนา จัดตั้งเวรยามคอยดูแลในเวลากลางคืน	หน้าลานที่ ๑๐
๑๓. พระเจ้าสุทโธทนะ จัดการล่อพระนางยโสธราพิมพา พระธิดาพระเจ้าสุปปพุทธะให้เจ้าชายสิทธัตถะ	หน้าลานที่ ๑๑
๑๔. พระญาติฝ่ายพระเจ้าสุปปพุทธะ ไม่พอใจว่าเจ้าชายสิทธัตถะ ไม่มีวิชาความรู้ เป็นคนเกียจคร้านอยู่แต่เฉพาะในวัง ไม่รับผิดชอบ ในหน้าที่	หน้าลานที่ ๑๓
๑๕. พระเจ้าสุทโธทนะ ต้องการการพิสูจน์ให้คนทั้งหลายเห็น เป็นประจักษ์พยาน จึงให้จัดงานแสดงฝีมือ เชิญท้าวพระญา ๑๐๑ หัวเมือง มาดูเจ้าชายสิทธัตถะแสดงวิชาธนู	หน้าลานที่ ๑๕
๑๖. พระเจ้าสุปปพุทธะ ยกพระนางพิมพาให้เจ้าชายสิทธัตถะ และจัดพิธีอภิเษกสมรส เมื่อพระชนมายุได้ ๑๖ ปี ต่อมาไม่นาน พระนางพิมพาทรงครรภ์	หน้าลานที่ ๑๗
๑๗. เจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จพระพาสนอุทยานอุทยานทอพระเนตร เห็นนักบวช ผู้ดำรงอินทรีย์ งดงามด้วยกิริยาอันสงบ ก็มีพระทัย น้อมไปในบรรพชากิจ ประารถนาจะออกบวช-	หน้าลานที่ ๑๙
๑๘. พระนางพิมพาประสูติพระราหุลราชกุมาร เจ้าชายสิทธัตถะ ทรงรำพึงว่าบุตรคือบ่วงผูกพันเกิดขึ้นแล้วหนอ	หน้าลานที่ ๑๙

เนื้อความในรัชมลิขาทถ์ออกบวช	รัชมลิขาทถ์ออกบวช ฉบับวัดนางขำน้อยเหนือ
๑๙. เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จเข้าไปในปราสาทพระนางพิมพา เพื่อจะดูพระโอรสที่ประสูติ ได้พบนางสนมกำนัลนอนอยู่ในอริยาบถต่างๆ ก็บังเกิดความเบื่อหน่าย ตัดสินพระทัยออกบวช แม้จะรักพระมเหสีและพระโอรสปานใดก็ตาม แต่คิดว่าเมื่อออกบวช และได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว ก็จะกลับมาโปรดพระมเหสี และพระโอรสในภายหลัง	หน้าลานที่ ๒๐
๒๐. เจ้าชายสิทธัตถะ ทรงม้าชื่อกัณฐกะมีนายฉันทะนำตามเสด็จ พระยามารว้าสวดี ทราบว่าเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวช จึงมาทูลยุยงไม่ให้ออกบวช	หน้าลานที่ ๒๑ - ๒๒
๒๑. เจ้าชายสิทธัตถะ ตัดสินพระทัยบวช ณ ชายฝั่งแม่น้ำอโนมาณที เมื่ออายุได้ ๒๙ ปี ตัดพระโมลีด้วยพระขรรค์ พระอินทร์เอาพอบทองคำมารับเอา แล้วนำไปบรรจุไว้ในเจดีย์พระเกศแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พระพรหมถวายเครื่องอัฐบริหาร	หน้าลานที่ ๒๓
๒๒. พระโพธิสัตว์เสด็จไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารทราบข่าว ได้ทูลอาราธนาให้เสด็จออกมาช่วยปกครองเมือง แต่พระองค์ทรงปฏิเสธ	หน้าลานที่ ๒๔
๒๓. พระโพธิสัตว์เสด็จไปสู่ป่าอสุริยเวท พบกับปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ท่านเหล่านั้นได้ช่วยกันอุปฐากพระองค์ท่าน	หน้าลานที่ ๒๕
๒๔. พระโพธิสัตว์ทรงกระทำทุกริกิริยา อดน้ำอดอาหารและกลั่นลมหายใจ เทวดาพากันมาดูแล	หน้าลานที่ ๓๑
๒๕. พระอินทร์ลงมาคิดพิณ ๓ สายให้พระโพธิสัตว์ฟังว่า สายที่ ๑ ขึ้นสายพิณให้ตึง เสียงดังแสบแก้วหู ไม่ไพเราะ สายที่ ๒ ปล่อยสายให้หย่อนลง เสียงไม่ไพเราะ สายที่ ๓ ขึ้นสายให้ปานกลาง ทำให้มีเสียงไพเราะ ฟังสบายหู จึงทรงได้คิดว่า การเดินทางสายกลาง เป็นการดีที่สุด จึงได้พยายามรำลึกถึงพุทธบารมี และข้อธรรมที่ได้ปฏิบัติมาโดยลำดับ	หน้าลานที่ ๓๒

เนื้อความในฉัหมลัทธิชาตถ์ออกบวช	ฉัหมลัทธิชาตถ์ออกบวช ฉบับวัดนางชีวน้อยเหนือ
๒๖. ในที่สุดก็ทรงกลับมาเสวยพระกระยาหารตามเดิม ปัญจวัคคีย์ หลีกไปจากพระองค์ ขณะนั้นนางสุชาดานำเอาถวายเป็นรูปายาสมาถวาย ทรงปั้นข้าวแบ่งออกเป็น ๔๕ ก้อน แล้วเสวย ๑ ก้อน ที่เหลือเก็บไว้เสวยในวันต่อไป ทรงอธิษฐานเสวยทยอยลาดทองที่ใส่ข้าวมาถวายลงในแม่น้ำเนรัญชรา	หน้าลานที่ ๓๓ - ๓๔
๒๗. จากนั้นได้เสด็จไปสู่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา บริเวณโคนไม้ศรีมหาโพธิ์ โสถถียพราหมณ์ถวายหญ้าคาสด ๘ กำมือ เพื่อปูเป็นที่ประทับ หญ้าคาที่ปูนั้นกลายเป็นแท่นรัตนบัลลังก์ ได้อธิษฐานตั้งใจว่าจะประทับนั่งบำเพ็ญสมณธรรม ณ ที่นี้ตราบใดที่ไม่บรรลुพระโพธิญาณ จะไม่ลุกไปจากบัลลังก์นั้น	หน้าลานที่ ๓๕
๒๘. พระยามาร ทราบเรื่องพระโพธิสัตว์ได้แท่นรัตนบัลลังก์ ก็ยกทัพมารมาเพื่อชิงเอาแท่นรัตนบัลลังก์นั้น พระพุทธองค์ทรงอ้างเอาแม่พระธรณีเป็นพยาน กองทัพพระยามารจึงแตกพ่ายแพ้ไป	หน้าลานที่ ๓๖ - ๓๗
๒๙. พระโพธิสัตว์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และออกประกาศพระศาสนา เผยแผ่ธรรมที่ตรัสรู้นั้นแก่เวไนยสัตว์ เป็นเวลา ๔๕ พรรษา จึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ อุทยานของมัลลกะกษัตริย์ ในเมืองกุสินาราเกิดโกลาหลฟ้าร้อง แผ่นดินไหวเป็นอันมาก	หน้าลานที่ ๔๐
๓๐. พระสงฆ์สาวก และมัลลกะกษัตริย์พร้อมด้วยพุทธบริษัททั้งหลาย ได้สร้างปราสาทเพื่ออาราธนาพุทธสรีระ ไปถวายพระเพลิง ณ มกุฏพันธเจดีย์ แต่ปรากฏว่าเมื่อไปถึงระหว่างทางปราสาทไม่ยอมเคลื่อน พระอนุรุทธเถระเพ่งญาณดูก็ทราบว่า มีพุทธประสงค์จะให้นางมัลลิกาบำเพ็ญทานเป็นครั้งสุดท้าย นางได้ถวายเครื่องประดับมहाลดาฬประสาธน์แด่พุทธสรีระ ขบวนจึงเคลื่อนไปได้	หน้าลานที่ ๔๑ - ๔๒
๓๑. เมื่ออัญเชิญพุทธสรีระไปถึงมกุฏพันธเจดีย์แล้ว ทำการถวายพระเพลิงพุทธสรีระแต่ก็ไม่อาจทำให้ไฟลุกได้ พระสารีบุตรทราบด้วยญาณว่า พระพุทธองค์มีประสงค์ที่จะรอพระมหากัสสปเถระเจ้า	หน้าลานที่ ๔๘

เนื้อหาในชั้นมัธยมศึกษาต่อกบวช	ชั้นมัธยมศึกษาต่อกบวช ฉบับวัดนางข้าวน้อยเหนือ
๓๒. เมื่อพระมหากัสสปเถระเจ้า ทราบข่าวว่าพระพุทธองค์ ปรินิพพาน ได้รับมาจนถึงมกุฏพันธเจดีย์แล้ว จึงไปกราบ พุทธสรีระบนจิตกาธาน พระเพลิงก็โชติช่วงขึ้นด้วยอัศจรรย์ เผาพุทธสรีระและปราสาททั้งหมด เหลือแต่พระอัฐซึ่งได้กลาย เป็นพระบรมสารีริกธาตุและเครื่องประดับมหาลดาฬประสาธน์ ที่นางมลิกาถวาย	หน้าลานที่ ๕๕ - ๖๐

๔.๔.๒.๔ แนวคิดที่ปรากฏในชั้นมัธยมศึกษาต่อกบวช

แนวคิดที่ปรากฏในชั้นมัธยมศึกษาต่อกบวชนั้น ก็ไม่แตกต่างไปจากแนวคิดที่มีอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น แต่ก็เป็นการประกาศย้ำให้เห็นถึงพุทธคุณแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงมีต่อโลกนี้เป็นอนันต์ การใช้พระธรรมเทศนาที่มีเนื้อหาเหมือนกันมาเทศน์ในเวลาใกล้เคียงกันนี้ น่าจะเป็นประกาศองค์คุณของผู้เป็นศาสดา และประกาศหลักธรรมอันเป็นคำสอนในศาสนาต่อผู้ร่วมพิธี เพื่อเป็นการยืนยันถึงพระพุทธรูปทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ให้ประจักษ์ และสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นในใจของผู้ร่วมพิธี ให้เกิดศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใสรวมไปถึงการสำรวมใจให้เป็นสมาธิแน่วแน่ มีความเป็นเอกภาพร่วมกันคือ เชื่อมั่นในองค์คุณของพระพุทธเจ้า อันจะทำให้ความรู้สึกส่วนใหญ่ของผู้ร่วมพิธี พุ่งตรงไปหาพระพุทธรูปที่กำลังทำพิธีพุทธาภิเษกอยู่นั้น เป็นประดุจพระพุทธรูปเมื่อครั้งยังดำรงพระชนม์อยู่ และบำเพ็ญพุทธกิจต่างๆ โดยอาศัยเรื่องราวที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้ง ๒ ผูกดังกล่าวนั้น เป็นปัจจัยปลุกเร้าให้ผู้ร่วมพิธีมีความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้น เมื่อผู้ร่วมพิธีประกอบไปด้วยศรัทธาปสาทจิตแล้ว ย่อมส่งผลให้เขาเหล่านั้นเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีของพระพุทธศาสนาต่อไป

๔.๔.๓ รมัพทุททากิเสก

รมัพทุททากิเสก คือพระธรรมเทศนาที่ใช้เทศน์ประกอบพิธีพทุททากิเยกแบบล้านนา นับเป็นกัณฑ์ที่ ๓ ตามลำดับการเทศน์ในพิธีนี้ กล่าวถึงธรรมะที่พระพุทธรองค์ทรงตรัสรู้ และพทุททากิที่พระพุทธรองค์ทรงปฏิบัติมา คัมภีร์นี้จะถือว่าธรรมะและพทุททากิของพระพุทธรองค์ เป็นพทุททาคุณที่สำคัญและขออาราธนามาประดิษฐานอยู่ในองค์พระพุทธรูปที่ทำพิธีพทุททากิเยก

รมัพทุททากิเสก ที่ผู้วิจัยได้รวบรวม ปรีวรรค และตรวจสอบแล้วปรากฏว่าไม่พบในชุด ของวัดใหญ่ทึน แต่พบในวัดฉางข้าวน้อยเหนือ และวัดท่าโป่ง รวม ๒ ฉบับ คือ

๑. ส่วนวนที่ ๑ ได้จากวัดฉางข้าวน้อยเหนือ ตำบลป่าซาง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูนซึ่ง เก็บรักษาไว้ที่หอพระไตรปิฎกวัดฉางข้าวน้อยเหนือ ในรูปเอกสารคัมภีร์ใบลาน สร้างเมื่อ จุฬศักราช ๑๒๖๕ (พ.ศ. ๒๔๔๘) ไม่ปรากฏชื่อผู้จาร มี ๑ ผูก จำนวน ๒๖ หน้าลาน

๒. ส่วนวนที่ ๒ ได้จากวัดท่าโป่ง ตำบลบ้านแม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่หอพระไตรปิฎกวัดท่าโป่ง ในรูปเอกสารคัมภีร์ใบลาน สร้างเมื่อ จุฬศักราช ๑๓๐๐ (พ.ศ. ๒๔๘๑) ผู้จารคืออินทนนท์ภิกขุ เจ้าอาวาสวัดทุ่งฟ้าฮ่าม มี ๑ ผูก จำนวน ๒๔ หน้าลาน

จากการศึกษาในเมืองต้นทำให้ทราบว่า เอกสารชิ้นต้นทั้ง ๒ ฉบับนั้น ฉบับที่ ๒ คือฉบับที่นำมาจากวัดท่าโป่ง มีสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับพิธีพทุททากิเยก ในขั้นตอนนี้ ส่วนวนการใช้ภาษางดงามพอสมควร ไม่ยาวหรือสั้นจนเกินไป พอเหมาะกับเวลา ส่วนฉบับวัดฉางข้าวน้อยเหนือ ความส่วนใหญ่เป็นภาษาบาลี มีที่แต่งแปลเป็นภาษาล้านนาบ้าง แต่ก็ไม่มากนัก ลักษณะดังกล่าวจะทำให้ไม่เอื้อต่อการสื่อความถึงผู้ร่วมพิธีได้มากนัก ในเมื่อ พิธีพทุททากิเยกมุ่งประเด็นที่จะสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพระพุทธรูป และสร้างความเข้าใจให้กับผู้ร่วมพิธี ผู้วิจัยจึงเลือกฉบับวัดท่าโป่ง ตำบลบ้านแม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งแต่งด้วยภาษาล้านนา ที่พรรณนาความถึงพระพุทธรุณของพระพุทธรเจ้าได้อย่างงดงามและ ชัดเจน มาเป็นฉบับหลักในการศึกษาวิจัย โดยมีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้

๔.๔.๓.๑ รูปแบบ

ลักษณะทั่วไปของเอกสารต้นฉบับ

ต้นฉบับรมัพทุททากิเสก ที่ผู้วิจัยนำมาปรีวรรค และศึกษาในครั้งนี้ เป็นคัมภีร์ ใบลาน จำนวน ๑ ผูก มี ๒๔ หน้าลาน เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา จารโดยอินทนนท์ภิกขุ เจ้าอาวาสวัดทุ่งฟ้าฮ่าม เมื่อปีจุฬศักราช ๑๓๐๐ ปี (พ.ศ. ๒๔๘๑) ปีเป็กยี่ เดือนยี่แรม ๓ ค่ำ

ลักษณะคำประพันธ์

ธัมมปุทธาภิเสก เป็นวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วความเรียง มีการยกภาษามาใช้ขึ้นเป็นบทตั้ง แล้วแต่งพรรณนาความไปโดยลำดับ เริ่มต้นตั้งแต่บทปณามคาถาอันเป็นจารีตของการเขียนธัมมโดยทั่วไป ในคัมภีร์นี้กล่าวถึงธรรมะต่างๆ ที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ เช่นอริยสัจ ๔ โพชฌงค์ ๗ ปฏิจจนุปบาท เป็นต้น และกล่าวถึงพุทธกิจที่พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติมา เช่นการแสดงพระธรรมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร การแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดุสิต และการผจญอุปสรรคในแต่ละครั้ง เช่นการชนะพระยามารในวันที่จะตรัสรู้ ในธัมมนี้ผู้นี้ถือว่าพระธรรมและพุทธกิจของพระพุทธองค์ที่ปรากฏในพุทธประวัตินั้น เป็นคุณที่สำคัญและขออาราธนามาประดิษฐานอยู่ในองค์พระพุทธรูปที่ทำพิธีพุทธาภิเษก เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ เช่น

“...พระพุทธเจ้าตนเปนนายนามู๋ นำสัตว์เข้าสู่นิพพานเจ้า มาสอนยังเจ้ายสะ เปนเค้าแก่สหายแก้วได้สามสิบ หื้อ ได้ถึงอรหันตาค้วยญาณเจ้าดวงใด ขออาราธนาญาณเจ้าดวงนั้น เข้ามาตั้งอยู่ในพุทธรูปเจ้าตราบต่อเท่าห้าพันพระวสาเทอะ ...”

ลักษณะสำนวนภาษา

ธัมมปุทธาภิเสก มีลักษณะเป็นวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วความเรียง สำนวนภาษา ไม่ได้มุ่งความงดงามทางภาษาเป็นหลัก แต่มุ่งไปถึงหน้าที่ทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ในเชิงของพิธีกรรม คือการอาราธนาพระพุทธรูป เข้ามาประดิษฐานอยู่องค์พระพุทธรูปเป็นสำคัญ สำนวนภาษาจึงค่อนข้างเรียบง่าย แต่ก็ได้ใจความสำคัญอันเป็นจุดประสงค์ของพิธีกรรม เช่น

“...สมุมหาเท จิตเต เจ้าคี่มีใจตั้งอยู่ในอารมณ์อันเดียว ปริสุทฺธะ มีใจอันบริสุทธิ์ ขาวผ่องจากอกุศลธัมม กะทำนั้นเดียวแล ปสุตฺติวา เจ้าคี่เลงหันสัตว์ทั้งหลายอันจมอยู่ในอบายทั้ง ๔ อันข้ามพ้นวิไลตาแห่งคนทั้งหลาย...ภควา อันว่าพระพุทธเจ้า คนทรงยังโสภายะอันงาม ๕ ประการ เข้ามาสู่ในเมืองราชคชนคร อยู่สำราญในป่าราชวันุทยาน เทศนาธัมมแก่พระญาติพินพิสาร แก่ปฤยญาณด้วยญาณดวงใด ขออาราธนาญาณเจ้าดวงนั้น เข้ามาตั้งอยู่ในพระพุทธรูปเจ้าตราบต่อเท่าห้าพันพระวัสสาเทอะ...”

๔.๔.๓.๒ เนื้อหา

เนื้อหาหรือระเบียบในการแต่งธัมมปุทธาภิเสก ประกอบด้วย

(๑) บทปณามคาถา คือการกล่าวนมัสการและสรรเสริญพระพุทธรูป ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ อริยสัจ ๔ ผู้ประกอบด้วยมหากรุณาธิคุณต่อสัตว์ทั้งหลาย

(๒) การดำเนินเรื่องในรัชัมพุทธาภิเสก แบ่งออกเป็น ๕ ช่วง คือ

- ๑) ช่วงกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ที่ได้บำเพ็ญบารมีมาครบถ้วน ได้ไปเกิดเป็นเทวบุตรอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต เมื่อเทวดา อินทร์ พรหม พากันมาอาราธนาให้พระองค์ลงมาเกิดในโลกมนุษย์ พระโพธิสัตว์ได้ตรวจดูปัญจะวิโลกนะ ๕ ประการ ว่ามีครบแล้ว จึงได้เสด็จลงมาเกิดในตระกูลกษัตริย์ศากยะราช โคตมโคตร
- ๒) เมื่อเข้าชายลัทธิธนะ มีพระชนมายุได้ ๒๘ ปี ได้เห็นนิมิต ๔ ประการคือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และนักบวช จึงได้เสด็จออกไปบวช ณ ฝั่งแม่น้ำอนิมานที บำเพ็ญเพียรแสวงหาโมกขธรรมเป็นเวลานาน ๖ ปี ในวันที่จะตรัสรู้ได้เสด็จ ณ บริเวณป่าอุทุมพร ประทับนั่งบริเวณโคนต้นไม้ศรีมหาโพธิ นางสุชาดานำข้าวมธุปายาสมาถวาย เสวยเสร็จแล้ว ได้ทรงลอยถาดทองนั้นลงในแม่น้ำเนรัญชรา โสคติยพราหมณ์ถวายหญ้าคา ๘ กำ พระโพธิสัตว์รับแล้วทรงนำมาปูเป็นที่ประทับ ณ โคนต้นไม้ศรีมหาโพธิ์ หญ้าคาได้กลายเป็นแท่นรัตนบัลลังก์ พระโพธิสัตว์ได้ตั้งสัตย์อธิษฐานว่าตราบใดที่ไม่บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณจะไม่ลุกจากแท่นที่ประทับนี้ พระยามารวสวัตติยกกองทัพมาแย่งชิงรัตนบัลลังก์
- ๓) จากนั้นได้อธิษฐานถึงพระบารมีเพื่อกำจัดกิเลสได้แล้ว ได้เจริญอานาปานสติกำหนดลมหายใจเข้าออก มีใจตั้งอยู่ในอารมณ์อันเป็นหนึ่งเดียวคือมุ่งตรงต่อพระนิพพาน บังเกิดปีติในปฐมฌาน จิตตั้งเข้าสู่ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ตามลำดับจนถึงอดีตสญาณ รู้อดีตของสัตว์ทั้งหลาย จุตูปปาตญาณ รู้ว่าสัตว์ทั้งจะไปจุติที่ไหน และอาสวกิเลสญาณ จิตปราศจากกิเลสทั้งหลายทั้งปวง โดยการพิจารณาปฏิจสมุปปาททั้งอนุโลมและปฏิโลม ตั้งแต่ปฐมยาม มัชฌิมยาม และปัจฉิมยาม จนกระทั่งจิตหลุดพ้นจากอาสวกิเลส บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงเปล่งอุทานคาถา เสวยวิมุตตสุขเป็นเวลา ๕๕ วัน
- ๔) จากนั้นเสด็จไปแสดงพระธรรมเทศนาธรรมจักกัปปวัตตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ จากนั้นได้เสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร เสด็จไปโปรดพุทธบิดาและพระราชวงศ์ในเมืองกบิลพัสดุ์ และโปรดสัตว์ทั้งหลาย จนพระชนมายุได้ ๘๐ ปี จึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน และประดิษฐานพระธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ และมีพระบรมพุทธานุญาตให้พระพุทธรูปเป็นผู้แทนพระองค์ เพื่อโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลายตลอด ๕๐๐๐ ปี
- ๕) ช่วงการอาราธนาพระพุทธรูปทั้งหลายของพระพุทธเจ้า ทั้งที่เป็นพุทธรูปคือสิ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงกระทำมา และญาณคือองค์คุณแห่งความรู้อันเป็นสิ่งพระองค์ทรงตรัสรู้ทั้งปวง ให้เข้ามาประดิษฐานในองค์พระพุทธรูปที่ท่าพิธีพุทธาภิเษกนั้น

(๓) บทสุดท้าย คือการขอเชิญมนุษย์ เทวดา อินทร์ พรหม ทั้งหลายทั้งปวงมาช่วยกันรักษายังพระพุทธรูปที่เข้าพิธีพุทธาภิเษกนี้ ให้ดำรงอยู่นานตราบ ๕๐๐๐ ปี จากนั้นกล่าวถึงพุทธบริษัททั้งหลายที่ฟังพระธรรมเทศนาพุทธาภิเษก ได้บรรลุธรรมพิเศษเป็นโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี และอรหันต์เป็นจำนวนมาก ตามบุญบารมีที่ได้สร้างสมอบรมมาแต่อดีตชาติปางก่อน

๔.๔.๓.๓ อนุภาคที่ปรากฏในธัมมพุทธาภิเษก

อนุภาคที่ปรากฏในธัมมพุทธาภิเษก มีดังนี้ คือ

เนื้อความในธัมมพุทธาภิเษก	ธัมมพุทธาภิเษกฉบับวัดท่าโป่ง
๑. บทพัฒนามคธาคา คือการกล่าววรมัสการและสรรเสริญพระพุทธคุณ ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ร้อยสี่ ๔ ผู้ประกอบด้วยมหากรุณาธิคุณต่อเวไนยสัตว์	หน้าลานที่ ๑
๒. พระโพธิสัตว์ที่ได้บำเพ็ญบารมีมาครบถ้วน ได้ไปเกิดเป็นเทวบุตร อยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต เมื่อเทวดา อินทร์ พรหม พากันมาอาราธนาให้พระองค์ลงมาเกิดในโลกมนุษย์ พระโพธิสัตว์ได้ตรวจดูปัญจวิโลกนะ ๕ ประการ เมื่อเห็นว่ามิครบแล้ว จึงได้เสด็จลงมาเกิดในตระกูลกษัตริย์ ศากยะราช โคตมโคตร	หน้าลานที่ ๒
๓. เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะมีพระชนมายุได้ ๒๙ ปี ได้เห็นนิมิต ๔ ประการคือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และนักบวช ด้วยอาภักปิริยาของนักบวชที่สงบ เรียบร้อยสำรวมกายเป็นอย่างดี ก็มีพระทัยชื่นชม ประกอบกับเมื่อกลับมาถึงพระราชวังได้ทราบข่าวเรื่องพระนางพิมพาประสูติพระราชโอรส อันจักเป็นบ่วงผูกพันพระองค์ไปตลอด และได้พบเห็นนางสนมกำนัลทั้งหลายนอนหลับด้วยกิริยาอันไม่งดงาม จึงได้ตัดสินพระทัยเสด็จออกไปบวช ณ ฝั่งแม่น้ำอโนมานที	หน้าลานที่ ๓

เนื้อความในรัชัมพพุทธานิเสก	รัชัมพพุทธานิเสกฉบับวัดท่าไปล้ง
๔. พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเพียร เพื่อแสวงหาโมกขธรรม เป็นเวลานาน ๖ ปี	หน้าลานที่ ๓
๕. พระโพธิสัตว์เสด็จไป ณ บริเวณป่าอุทุมพรประทับนั่ง ณ บริเวณโคนต้นไม้ศรีมหาโพธิ นางสุชาดานำข้าวมธุปายาสมาถวาย เสวยเสร็จได้ทรงลอยถาดทองนั้นในแม่น้ำเนรัญชรา	หน้าลานที่ ๔
๖. โสถถียพราหมณ์ ถวายหญ้าคา ๘ กำ พระโพธิสัตว์รับแล้วทรงนำมาปูเป็นที่ประทับ ณ โคนต้นไม้ศรีมหาโพธิ์ หญ้าคาได้กลายเป็นแท่นรัตนบัลลังก์	หน้าลานที่ ๔
๗. พระโพธิสัตว์ได้ตั้งสัตย์อธิษฐานว่าคราบใดที่ไม่บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ จะไม่ลุกจากแท่นที่ประทับนี้	หน้าลานที่ ๔
๘. พระโพธิสัตว์ได้อธิษฐานถึงพระบารมีเพื่อกำจัดกิเลสमार และเจริญอานาปานสติกำหนดลมหายใจเข้าออก มีใจตั้งอยู่ในอารมณ์อันเป็นหนึ่งเดียว คือมุ่งตรงต่อพระนิพพาน	หน้าลานที่ ๕
๙. จิตพระโพธิสัตว์บังเกิดปีติ ในปฐมฌาน จิตตั้งเข้าสู่ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌานตามลำดับ โดยการพิจารณาปัจจุสมุปปาททั้งอนุโลมและปฏิโลม ตั้งแต่ปฐมยาม มัชฌิมยาม และปัจฉิมยาม จนบรรลุดีตังสญาณ รู้ดีตของสัตว์ทั้งหลาย จดอุปปาดญาณ รู้การจุติของสัตว์ทั้งหลาย และอาสวักขยญาณ จิตปราศจากกิเลสทั้งปวง จนกระทั่งจิตหลุดพ้นจากอาสวะกิเลส บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ	หน้าลานที่ ๖ - ๑๓
๑๐. ทรงเปล่งอุทานคาถา และเสวยวิมุตติสุขเป็นเวลา ๔๕ วัน	หน้าลานที่ ๑๔

เนื้อความในชั้นมัทธาภิเสก	ชั้นมัทธาภิเสกฉบับวัดท่าไปล้ง
๑๑. พระพุทธเจ้าเสด็จไปทรงแสดงพระธรรมเทศนาชั้นมัจฉักปาวัตตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ท่านคือโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ	หน้าลานที่ ๑๕
๑๒. พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร	หน้าลานที่ ๑๕
๑๓. พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระเจ้าสุทโธทนะ พุทธบิดาและพระราชวงศ์ในเมืองกบิลพัสดุ์	หน้าลานที่ ๑๖
๑๔. พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปโปรดสัตว์ทั้งหลาย เป็นเวลา ๔๕ ปี จนพระชนมายุได้ ๘๐ ปี จึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน	หน้าลานที่ ๑๖
๑๕. ประดิษฐานพระธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมจันท์ และมีพระบรมพุทธานุญาตให้พระพุทธรูปเป็นผู้แทนพระองค์ เพื่อโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลาย ตลอด ๕๐๐๐ ปี	หน้าลานที่ ๑๖
๑๖. อาราธนาพระพุทธรูปทั้งหลาย ทั้งที่เป็นพุทธรูปคือสิ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงกระทำมา และญาณคือความรู้ที่พระองค์ทรงตรัสรู้ทั้งปวง เข้ามาประดิษฐานในองค์พระพุทธรูปองค์ที่ประกอบพิธีพุทธานุญจนัน	หน้าลานที่ ๑๗ - ๒๓
๑๗. ขอเชิญมนุษย์ เทวดา อินทร์ พรหม ทั้งหลาย มาช่วยกันรักษายังพระพุทธรูปที่พุทธานุญจนัน ให้ดำรงอยู่ตราบ ๕๐๐๐ ปี	หน้าลานที่ ๒๓
๑๘. พุทธบริษัททั้งหลาย ที่ฟังพระธรรมเทศนา พุทธานุญจนันได้บรรลุผล เป็นโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี และอรหันต์เป็นจำนวนมาก ตามบุญบารมี ที่ได้สร้างสมอบรมมาแต่อดีตชาติปางก่อน	หน้าลานที่ ๒๔

๔.๔.๓.๔ แนวคิดที่ปรากฏในธัมมัพุทธาภิเสก

แนวคิดที่ปรากฏในธัมมัพุทธาภิเสกนี้ มีลักษณะใกล้เคียงกันกับธัมมปฐมสมโพธิ และธัมมกัถาธกัถอบวช คือการประกาศให้เห็นถึงพุทธคุณแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อโลกนี้เป็นอันอนันต์ อนุภาคที่แตกต่างไปจากพระธรรมเทศนา ๒ กัณฑ์แรกที่ผ่านมาก็คือ การเน้นให้เห็นถึงพุทธวิธีที่ทรงปฏิบัติเพื่อก้าวเข้าสู่วิมุตติความหลุดพ้น คือการพิจารณาทางสุตโถง ๒ สายคือ อตตกิลมณานุโยค การบำเพ็ญเพียรด้วยการทรมานตน อย่างสูงสุด และกามสุขัลลิกานุโยค การเสวยสุขในปัญจกามคุณทั้ง ๕ ทรงพบว่าแนวทางการปฏิบัติเช่นนี้ไม่สามารถทำให้บรรลุโมกขธรรมได้

จากเสียงพิน ๓ สาย ที่พระอินทร์เสด็จลงมาติดถวายให้ฟังเพื่อเตือนสติ พระโพธิสัตว์นั้น ทำให้ทราบว่าการเคร่งนักก็ไม่ดี การหย่อนยานเกินไปก็ไม่ดี ทางที่ดีที่สุดก็คือ การเดินทางสายกลางที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา จึงได้พัฒนาแนวความคิดนั้นมาเป็นปัจจัยในการพิจารณาถึงบารมีที่ได้ทรงปฏิบัติบำเพ็ญมาตั้งแต่อดีตชาติ จนถึงปัจจุบันชาติ ทรงทบทวนหลักแห่งปฏิจสงมุปบาทอันเป็นปัจจัยที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ในที่สุดก็สามารถตัดอวิชชา ตัณหา และกิเลสทั้งหลายทั้งปวง มีจิตอันบริสุทธิ์ปราศจากอาสวักเลสทั้งปวง ทรงรู้แจ้งในญาณทั้ง ๓ คือ อตังคญาณ จุตูปปาตญาณ และอาสวักขยญาณ ครีตสุริยตัง ๔ บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระพุทธเจ้าโดยสมบูรณ์

ในตอนท้ายของพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้มีการอาราธนาเอาพระพุทธรูปที่ปรากฏตามพุทธกิจ และญาณคือองค์คุณแห่งความรู้ที่พระพุทธรูปทรงค้นพบนั้น มาประดิษฐานในองค์พระพุทธรูปที่เข้าพิธีพุทธาภิเษก พร้อมกับขอให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจงช่วยกันรักษาพระพุทธรูปนั้นให้อยู่คู่พระพุทธศาสนาไปตราบ ๕๐๐๐ พระวัสสา รวมถึงการกล่าวอ้างว่าบรรดาพุทธบริษัทที่ร่วมกันฟังเทศน์ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ได้บรรลุอริยผลมีโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี และอรหันต์เป็นจำนวนมาก

จากพระธรรมเทศนาดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงกุสโลบาย ในอันที่จะย้าให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้ซาบซึ้งพุทธประวัติความเป็นมาของพระบรมศาสดา แนวทางที่พระองค์ทรงตรัสรู้ พระธรรมที่พระพุทธรูปทรงแสดงไว้ และการได้รับผลของการฟังและการปฏิบัติตามธรรมของพระองค์ท่าน รวมถึงการช่วยอุปถัมภ์บำรุงพระบวรพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบต่อไปชั่วกาลนาน

๔.๔.๔ ธรรมัมมจักกัปปวัตตนสูตร

ธรรมัมมจักกัปปวัตตนสูตร คือพระธรรมเทศนาถ้อยคำแรกที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ท่านคือ ท่านโกณฑัญญะ ท่านวัปปะ ท่านภัททิยะ ท่านมหานามะ และท่านอัสสชิ หลังจากตรัสรู้แล้ว พระธรรมเทศนาถ้อยคำนี้ใช้เทศน์ประกอบพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา นับเป็นถ้อยคำที่ ๔ ในความกล่าวถึงมัชฌิมปฏิปทาที่พระพุทธองค์ทรงเลือกเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อการตรัสรู้ธรรม พร้อมทั้งแสดงมรรค ๘ ประการคือ

สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ

สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ

สัมมาวาจา เจรจาชอบ

สัมมากัมมันโต ทำการงานชอบ

สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีพชอบ

สัมมาวายาโม เพียรชอบ

สัมมาสติ ระลึกรชอบ

สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ

และกล่าวถึงอริยสัจ คือความจริงอย่างประเสริฐที่ทำให้มนุษย์เป็นพระอริยบุคคล มี ๔ อย่างคือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เรียกเต็มว่า ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ และ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

เมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้และแสดงพระธรรมเทศนาธรรมัมมจักกัปปวัตตนสูตรนั้นก็บังเกิดมหัศจรรย์ไปทั่วหมื่นโลกธาตุ ฟ้าร้อง แผ่นดินไหว น้ำมหาสมุทรบังเกิดคลื่นดีฟอง เสียงแห่งพระธรรมเทศนาดังขึ้นไปถึงสวรรค์ทุกชั้น เมื่อจบพระธรรมเทศนาแล้วท่านโกณฑัญญะได้บรรลุธรรมวิเศษเป็นพระอรหันต์ ทูลขออุปสมบทต่อพระพุทธองค์ๆ ทรงประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาให้อุปสมบทเป็นพระสงฆ์รูปแรกในพระพุทธศาสนา

ธรรมัมมจักกัปปวัตตนสูตร ที่ผู้วิจัยได้รวบรวม ปรีวรรด และตรวจสอบแล้วปรากฏว่าไม่พบในชุดของวัดไหล่หิน แต่พบในวัดนางขำน้อยเหนือ และวัดท่าโป่ง รวม ๒ ฉบับ คือ

๑. ถิ่นวนที่ ๑ ได้จากวัดนางขำน้อยเหนือ ตำบลป่าซาง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูนซึ่งเก็บรักษาไว้ที่หอพระไตรปิฎกวัดนางขำน้อยเหนือ ในรูปเอกสารคัมภีร์ใบลาน สร้างเมื่อจุลศักราช ๑๒๖๔ (พ.ศ. ๒๔๘๖) ไม่ปรากฏชื่อผู้จาร มี ๑ ผูก จำนวน ๒๔ หน้าลาน

๒. ถิ่นวนที่ ๒ ได้จากวัดท่าโป่ง ตำบลบ้านแม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่หอพระไตรปิฎกวัดท่าโป่ง ในรูปเอกสารคัมภีร์ใบลาน จำนวน ๑ ผูก มี ๓๕ หน้าลาน จารด้วยอักษรธรรมล้านนา โดยพ่อหนานจีน สร้างเมื่อปี ๑๒๓๕ (พ.ศ. ๒๔๕๐)

ในการศึกษาเบื้องต้นจากเอกสารชั้นต้นทั้ง ๒ ฉบับนั้น พบว่าฉบับที่ ๒ คือฉบับที่นำมาจากวัดท่าโป่ง มีสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับขั้นตอนในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา จำนวนการใช้ภาษาเรียบง่ายและงดงามพอสมควร ไม่ยาวหรือสั้นจนเกินไป ส่วนฉบับวัดนางิ้วน้อยเหนือ ในตอนแรกแต่งเป็นภาษาบาลี ๑๘ หน้าลาน และแต่งเป็นร้อยแก้วความเรียงด้วยภาษาล้านนาเพียง ๖ หน้าลาน ทำให้ไม่สะดวกแก่พระภิกษุสามเณรผู้เป็นองค์เทศน์ซึ่งไม่ชำนาญภาษาบาลี^{๒๐} ผู้วิจัยจึงเลือกฉบับวัดท่าโป่ง มาเป็นหลักในการศึกษาวิจัย โดยมีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้

๔.๔.๔.๑ รูปแบบ

ลักษณะทั่วไปของเอกสารต้นฉบับ

ต้นฉบับรัชมังคลาภิเษกปัฏตนสูตรที่ผู้วิจัยนำมาปริวรรต และศึกษาในครั้งนี้เป็นคัมภีร์ใบลาน จำนวน ๑ ผูก มี ๑๕ หน้าลาน จารด้วยอักษรธรรมล้านนา โดยพ่อหนานชินา สร้างเมื่อปี ๑๒๑๕ (พ.ศ. ๒๔๒๐) วันอาทิตย์ เดือน ๑๐ ทศยะ แรม ๕ ค่ำ

ลักษณะคำประพันธ์

รัชมังคลาภิเษกปัฏตนสูตร เป็นวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วความเรียง แต่งโดยยกบาลีเป็นบทตั้ง แล้วพรรณนาความไปจนจบผูก เช่น

“ภนฺเต อริยักขสเปเรเจ้า อิหิ รมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสุตฺตํ สุตฺตํอํนี้ ข้าตนชื่ออานันทะ หากได้สดับรับเอาแต่พระอุปแก้วคือว่าปากแห่งพระพุทธเจ้า ด้วยอาการคั่งข้าจักวิสัชนาามนี้แล เอกิ สมฺมยิ ยังมีในสมย์ตาบหนึ่ง คือ เทศนาภาเล ภควา สัพพพญฺญ พระพุทธเจ้าตนมีภคยอันงาม ...”

ลักษณะสำนวนภาษา

รัชมังคลาภิเษกปัฏตนสูตร มีลักษณะเป็นวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วความเรียง แต่งโดยยกบาลีเป็นบทตั้ง แล้วพรรณนาความไปจนจบผูกดังกล่าวมาแล้วนั้น จึงทำให้การใช้สำนวนภาษาเป็นไปแบบเรียบง่าย มีจุดประสงค์ที่แต่งให้ได้เนื้อความ มากกว่าที่จะคำนึงถึงความสละสลวยทางภาษา แต่ก็ยังแฝงความงดงามทางภาษาไว้ได้ เช่น

“อญฺญจ ทสสทฺสฺสี โลกธาตุ หมฺิน โลกธาตุอํนี้ คีเปน โกลหลมฺินน...คีมิดวฺย เตชานุภาวะอํนตฺถัพพญฺญพระพุทธเจ้าได้เทศนายังรัชมังคลาภิเษกปัฏตนสูตรนั้นแล...ด้วยอานุภาวะแห่งเทศนาญาณอันประเสริฐกว้างขวางมากนัก ชราบไฟทั่วในหมื่นโลกธาตุทั้งมวลแล ...”

^{๒๐} สัมภาษณ์พระครูวินัยธรสาธิต ฆสปาโล อายุ ๕๒ พรรษา ๑๒ เจ้าอาวาสวัดช่างแต้ม ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๔๒.

๔.๔.๔.๒ เนื้อหา

เนื้อหาคือระเบียบในการแต่งธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ประกอบด้วย

- (๑) บทเริ่มต้นตั้งแต่ประวัติของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ที่พระอานนทที่ได้รับฟังมาจากพระพุทธเจ้า แล้วนำมาเทศน์ให้แก่พระมหากัสสปะฟังในคราวสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๑
- (๒) การดำเนินเรื่องในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แบ่งออกเป็น ๖ ช่วง คือ
 - ๑) ช่วงพระอานนทกล่าวถึงประวัติของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ท่าน ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี
 - ๒) ช่วงกล่าวถึงใจความหลักของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร คือทาง ๒ สายที่บรรพชิตไม่ควรเสพ คือ อตตกิลมถานุโยค การทรมานตนด้วยกริยาอาการต่างๆ และกามสุขัลลิกานุโยค คือการบำเรอตนด้วยปัญจกามคุณทั้ง ๕ แต่พึงดำเนินชีวิตด้วยทางสายกลางคือมัชฌิมาปฏิปทา ไม่เคร่งหรือหย่อนยานจนเกินไป ตามแนวของมรรค ๘ คือ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันโต ทำการงานชอบ สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายาโม เพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกรชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ
 - ๓) ช่วงกล่าวถึงอริยสัจ ๔ คือ

ทุกข์ นับตั้งแต่การเกิดก็เป็นทุกข์ นับตั้งแต่ถือปฏิสนธิเป็นต้นมา จนเกิดเป็นคน เมื่อแก่ก็เป็นทุกข์ เมื่อเจ็บป่วยก็เป็นทุกข์ เมื่อตายก็เป็นทุกข์ เมื่อเกิดปริเวทนาการก็เป็นทุกข์ เกิดโศกเศร้าเสียใจก็เป็นทุกข์ พลัดพรากจากคนอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ คนเราเจ็บปวดเพราะกิเลสตัณหาเป็นอันมาก ทุกข์เกิดเพราะรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

ทุกข์สมุทัย อันได้แก่เหตุของการเกิดทุกข์

ทุกข์นิโรธ ภาวะแห่งการดับไม่เหลือทุกข์

ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา แนวทางปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงภาวะแห่งการดับทุกข์
 - ๔) ช่วงกล่าวถึงพระพุทธองค์ที่ทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยไม่มีครูสอน เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาตินี้เป็นชาติสุดท้ายของพระองค์ไม่มีการเกิดอีกต่อไป ไม่มีกิเลสสมุทัยในพระองค์อีกแล้ว สิ่งของที่พระองค์พบคือ สิ่งใดมีการเกิดสิ่งนั้นย่อมดับไปเป็นธรรมดา
 - ๕) เมื่อพระพุทธเจ้าเทศน์ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนั้น เหล่าภุมมเทวดา ก็ส่งเสียงอนุโมทนา เทวดาชั้นจาตุมหาราชิก ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ชั้นพรหม ก็พากันอนุโมทนาว่าธรรมจักรไม่มีจักรอื่นใดจักสู้ได้ สมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม ก็ไม่มีใครสามารถหมุนจักรแห่งธรรมนี้ไปเช่นพระพุทธองค์ได้ หมั่นโลกธาตุเกิดอสังขรย์หวั่นไหว แสงสว่างปรากฏทั่วไปในโลก

๖) ช่วงท่านโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรม พระพุทธองค์ทรงตรัสเรียกว่าอัญญาโกณฑัญญะ ตั้งแต่นั้นมา

(๓) เมื่อจบพระธรรมเทศนา เทวดา พรหมทั้งหลายจำนวน ๘ โภกิ ได้ตั้งอยู่ในโศคาปิตติผล กับทั้งปฏิสัมภิทาญาณ

๔.๔.๔.๓ อนุภาคที่ปรากฏในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

อนุภาคที่ปรากฏในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีดังนี้

เนื้อความในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร	ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ฉบับวัดท่าไปล้ง
๑. ประวัติของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ที่พระอานนท์ได้รับฟังมาจากพระพุทธเจ้า แล้วนำมาแสดงให้แก่พระมหากัสสปะฟัง ในคราวทำปฐมสังคายนาพระไตรปิฎก	หน้าลานที่ ๑
๒. พระอานนท์กล่าวถึงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ ณ ป่า อสิปตมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี	หน้าลานที่ ๒
๓. ความหลักของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร คือทาง ๒ สายที่บรรพชิตไม่ควรเสพคือ อตตกิลมณญโยค การทรมานตนด้วยกริยาอาการต่างๆ และกามสุขัลลิกานญโยค การบำเรอตนด้วยปัญจกามคุณทั้ง ๕	หน้าลานที่ ๓
๔. แต่พึงดำเนินชีวิตด้วยทางสายกลาง คือมัชฌิมาปฏิปทา ไม่เคร่งหรือหย่อนยานจนเกินไป	หน้าลานที่ ๔
๕. มรรคมรรค ๘ คือ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันโต ทำการงานชอบ สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายาโม เพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกรชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ	หน้าลานที่ ๔

เนื้อหาความในธรรมมัธยมจกัปปวัตตนสูตร	มัธยมจกัปปวัตตนสูตร ฉบับวัดท่าไปล้ง
๖. ทุกข์ คือการเกิด นับตั้งแต่แต่ถือปฏิสนธิเป็นต้นมาก็เป็นทุกข์ เมื่อแก่ก็เป็นทุกข์ เมื่อเจ็บป่วยก็เป็นทุกข์ เมื่อตายก็เป็นทุกข์ เมื่อเกิดปริเวทนาการก็เป็นทุกข์ เกิดโหม่นสน้อยใจก็เป็นทุกข์ พลัดพรากจากคนอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ คนเราเจ็บปวดเพราะ กิเลสตัณหาเป็นอันมาก ทุกข์นี้เกิดเพราะรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ	หน้าลานที่ ๕ - ๑๓
๗. ทุกขสมุทัย อันได้แก่เหตุของการเกิดทุกข์	หน้าลานที่ ๑๓ - ๑๕
๘. ทุกขนิโรธ คือภาวะแห่งการดับไม่เหลือ	หน้าลานที่ ๒๑ - ๒๓
๙. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา แนวทางปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงภาวะ แห่งการดับทุกข์	หน้าลานที่ ๒๔ - ๒๖
๑๐. พระพุทธองค์ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยไม่มีครูสอน เป็นพระ สัมมาสัมพุทธเจ้า ชาตินี้เป็นชาติสุดท้ายของพระองค์ ไม่มีการเกิด อีกต่อไป ไม่มีกิเลสมลทินในพระองค์อีกแล้ว สิ่งของที่พระองค์ พบคือ สิ่งใดมีการเกิด สิ่งนั้นย่อมดับไปเป็นธรรมดา	หน้าลานที่ ๒๗ - ๓๐
๑๑. เมื่อพระพุทธเจ้าเทศน์มัธยมจกัปปวัตตนสูตรนี้ เหล่าภุมม เทวดา ก็ส่งเสียงอนุโมทนา เทวดาชั้นจาตุมาหาราชิก ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ชั้นพรหม ก็พากันอนุโมทนาว่าธรรมจักรไม่มีจักรอื่นใดจักสู้ได้ สมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม ก็ไม่มีใครสามารถหมุนจักรแห่งธรรมนี้ไป เช่นพระพุทธองค์ได้ หมั่นโลกธาตุบังเกิดอัศจรรย์หวั่นไหว แสงสว่างปรากฏทั่วไปในโลก .	หน้าลานที่ ๓๑ - ๓๓
๑๒. ท่านโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม พระพุทธองค์ทรงตรัส เรียกว่าพระอัญญาโกณฑัญญะตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา	หน้าลานที่ ๓๔
๑๓. เมื่อจบพระธรรมเทศนา เทวดา พรหม ทั้งหลาย ได้ดวงตา เห็นธรรมเป็นจำนวนมาก	หน้าลานที่ ๓๔

๔.๔.๔.๔ แนวคิดที่ปรากฏในรัชมังคลาภิเษกกับปวัตตนสูตร

แนวคิดที่ปรากฏในรัชมังคลาภิเษกกับปวัตตนสูตร ไม่เหมือนกับพระธรรมเทศนา ๓ กัณฑ์แรกดังกล่าวมา คือไม่มีการกล่าวถึงพุทธประวัติในพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้ แต่กล่าวถึงธรรมะที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้มา หากจะเปรียบพุทธกิจที่ทรงกระทำในครั้งนี้ก็ถือการนำเสนอเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบคืออริยสัจ ๔ นั้น แก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ เมื่อท่านเหล่านั้นรับรองและเห็นชอบด้วยแล้ว ก็พร้อมที่จะปฏิบัติตามแนวที่พระพุทธองค์ทรงแสดงตั้งสอนนั้น

พิธีพุทธาภิเษกก็ต้องการแสดงนัยนี้แก่บรรดาผู้ร่วมพิธีมาตั้งแต่ต้นว่า พระพุทธรูปซึ่งเป็นรูปเคารพแทนองค์พระบรมศาสดามาสัมผัสพุทธเจ้า ได้ผ่านขั้นตอนและกระบวนการต่างๆ เหมือนเมื่อครั้งยังดำรงพระชนม์อยู่ทุกประการ การนั่งฟังพระสงฆ์เทศน์ ก็เปรียบประดุจดั่งพระสาวกนั่งฟังพระพุทธองค์เทศน์ในครั้งอดีต เมื่อพิธีพุทธาภิเษกจบลงแล้ว ก็ถือว่าพระพุทธรูปองค์ที่เข้าพิธีได้บรรลุพุทธภาวะอย่างสมบูรณ์ พร้อมที่จะโปรดพุทธเวไนยสัตว์เสมือนดังพระพุทธองค์ เมื่อครั้งยังดำรงพระชนม์อยู่ เพียงแต่การเทศน์และเผยแผ่ประกาศพระสัทธรรมนั้นได้มอบให้พระสงฆ์สาวกเป็นผู้รับหน้าที่แทนพระพุทธองค์นั่นเอง

๔.๔.๕ กาพย์พิมพาพิลาป

กาพย์พิมพาพิลาป จัดเป็นวรรณกรรมแสดงอารมณ์เรื่องหนึ่งของล้านนา เป็นบทสรุปกัณฑ์ของการเทศน์รัชมังคลาภิเษก หรือรัชมังคลาภิเษกออกบวช กล่าวถึงพุทธประวัติตอนที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวช ละทิ้งพระนางพิมพา พระราหุล พระราชวัง นางสนมกำนัล และราชสมบัติทั้งปวง อีกทั้งยังเป็นการรำพันและตัดพ้อต่อว่าของพระนางพิมพาผู้เป็นพระมเหสีของเจ้าชายสิทธัตถะซึ่งเศร้าโศกเสียใจที่พระราชสวามีเสด็จออกบวช

จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญในการประกอบพิธีพุทธาภิเษก^{๒๒} ทำให้ทราบว่าในอดีตมักจะนิมนต์พระสงฆ์เทศน์รัชมังคลาภิเษก ต่อจากรัชมังคลาภิเษกออกบวชด้วย ๑ กัณฑ์ แต่ภายหลังมาเห็นว่าความในรัชมังคลาภิเษกไม่ค่อยสอดคล้องกับพิธีกรรม อีกทั้งยังเป็นการกระชั้นเวลาให้พอเหมาะกับการเทศน์ การสวด และการประกอบพิธีอย่างอื่นด้วย เพื่อให้ทันทำพิธีเบิกพระเนตรในเวลารุ่งอรุณ ในปัจจุบันนี้จึงไม่ค่อยนิยมนำรัชมังคลาภิเษกมาเทศน์ แต่เพื่อเป็นการอนุรักษ์ประเพณี และเพื่อให้เห็นร่องรอยของรัชมังคลาภิเษกอยู่ จึงได้นิยมนำกาพย์พิมพาพิลาปมาอ่านหรือแห่ประกอบท้ายรัชมังคลาภิเษกออกบวช และได้ปฏิบัติต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

^{๒๒} สัมภาษณ์พระครูอุบลสีลภิกขุ (ประพัฒน์ ฐานวุฑโฒ) อายุ ๕๐ ปี พรรษา ๓๐ เจ้าอาวาสวัดธาตุคำ เจ้าคณะตำบลห้วยยา อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๖ มกราคม ๒๕๕๔.

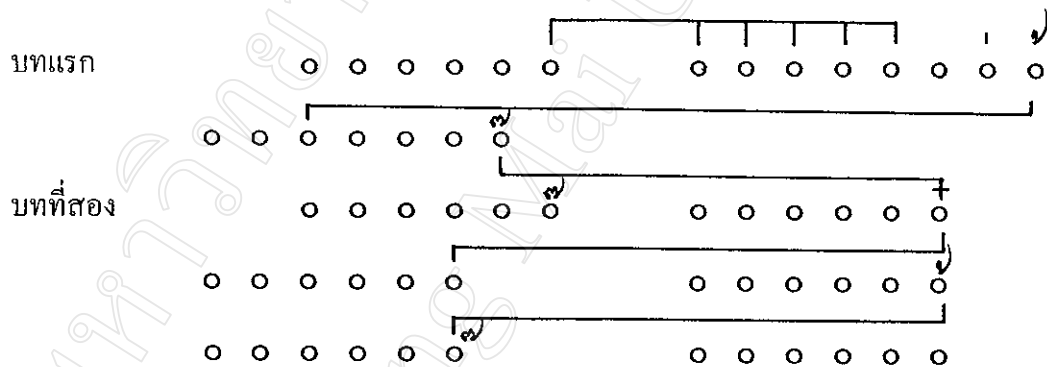
๔.๔.๕.๑ รูปแบบ

ลักษณะทั่วไปของเอกสารต้นฉบับ

ต้นฉบับภาพพิมพ์พิลาป ที่ผู้วิจัยนำมาปริวรรต และศึกษาในครั้งนี้ เป็นภาพยี่
ล้านวนเก่าที่พิมพ์เผยแพร่ด้วยอักษรไทยปัจจุบัน ในหนังสือคู่มือฝึกเทศน์ทำนองเมืองเหนือ
โดยนายประพัฒน์ ไชยชนะ ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์ ครั้งที่พิมพ์ และปีที่พิมพ์

ลักษณะคำประพันธ์

ภาพพิมพ์พิลาป แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ ซึ่งเป็นคำประพันธ์
ชนิดหนึ่งของล้านนา อุดม รุ่งเรืองศรี (๒๕๔๓ : ๓๐) กล่าวว่า “คำประพันธ์ประเภทกาพย์ของ
ล้านนา...เป็นคำประพันธ์ที่ใช้กันในหมู่พระสงฆ์ โดยนิยมใช้ในการแต่งคำสอนหรือบทสรุปกัณฑ์
ของการเทศน์มหาชาติ คำประพันธ์ดังกล่าวจึงมีหน้าที่เป็นภาพ ที่ทำหน้าที่หุ้มห่อคำประพันธ์หรือ
เนื้อหาคำสอน ...” ภาพยี่ของล้านนามีรูปแบบฉันทลักษณ์ ดังนี้

มักลงท้ายด้วยคำว่า “ແຮ່ເດ”

ภาพพิมพ์พิลาปเริ่มต้นตั้งแต่การเชิญชวนให้ศรัทธาทิ้งหลายตั้งใจฟัง แล้วแต่ง
คำเนินความไป โดยตอนต้นกล่าวถึงพุทธประวัติตอนเข้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวช ณ ฝั่งแม่น้ำ
อโนมา ละทิ้งพระนางพิมพา พระราหุล พระราชวัง นางสนมกำนัล และราชสมบัติทั้งปวง
ตอนท้ายกล่าวถึงการรำพันและตัดพ้อต่อว่าของพระนางพิมพาผู้เป็นพระมเหสี ซึ่งเศร้าโศกเสียใจ
ที่พระราชสวามีเสด็จออกบวชแต่สุดท้ายพระนางก็อนุโมทนา ปรารถนาจะออกบวชตามด้วย เช่น

“ฟังรา จูงฟังรา

ฝูงหมู่สัตว์ทั้งหลาย

ทั้งเด็กหญิงชายหลวงหลายไห้หน้อย

หื้อแบ่งใจหนีมเรียบร้อย

แล้วค่อยอยู่ถ้าดาฟัง

ปางเมื่อเจ้าสิทธัตถ์

ได้นิราศจากวังหลัง

พระคียังบมีใจฝันใฝ่เื้อ
 ราชูลลกรักราชหน่อเทียมองค์
 ยังฝูงนางใช้และนาฏสนม
 หังมโหรีพาทยค์อง
 มุ่งพระทัยใคร่พัน
 เสด็จถึงอโนมานที
 ดวงพระทัยสับเส้า
 ... กันได้เียนพระแล้ว
 ขอมมาโศคเอาประชา
 พิกมาเอาราชูลกำพรว้า
 บวชเมื่อหนอวันอุณ แผล่เค.

กับทั้งพิมพาหน่อเนื้อ
 เทามาละไว้
 กรมวังในหกหมื่นห้อง
 เครื่องศุริยคนตรี
 ความสุขในโลกโลกลี
 พระคียมาตัด โมถีสเกสเกล้า
 มุ่งเข้าสู่ทางดี ...
 เถิงอรหันตา
 สัตตาโลกหล้า
 พิมพาข้า่นอง

ลักษณะตำนานภาษา

กาพย์พิมพาพิลาป เป็นวรรณกรรมประเภทกาพย์ที่มีความงดงามทางภาษาอีก
 ตำนานหนึ่งของล้านนา เน้นการแสดงอารมณ์ของพระนางพิมพาซึ่งเศร้าโศกเสีย ที่พระราชสวามี
 ทอดทิ้ง โดยที่พระนางมีความจงรักภักดี ปฏิบัติหน้าที่ของพระมเหสีอย่างไม่บกพร่อง ความสงสาร
 พระราชูลที่ต้องเป็นกำพรว้า ความเป็นห่วงพระราชสวามีที่ต้องไปอยู่ในป่าไม้ ไม่มีคนคอยถวายเป็น
 การรับใช้ มีการใช้ตำนานภาษาที่สละสลวยเพื่อให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกร่วม เช่น

“ว่าโอยนอพระพี่ไ้
 แม่คียมาเวทนา ร้องรำไห้
 แล้วร่ำวอนคราง
 ว่าราชูลลูกหน้อยลูกน้อย
 พระพ่อคียมาละวางเสียปางเป่ล่าจ้อย
 คีห์ด้างหันแต่ลูกหน้อยลูกน้อย
 มาแสนคำคดีย้อย
 โทสแม่เท่าพงธุลี
 บ่เคยว่าจากระแตกแตกหย้อ
 ได้อยู่ปราสาทร่วมช้อน
 การเบื้อหมางจางซัง
 พ้อยว่ามาละพิมพาข้าเจ้านาฏนึ่ง

มาละนึ่งไว้บ่ได้ตั้งเจียรจา
 อุ่มหอบเอาราชูลลูกไ้
 เจ้ายอคส้อยบุญขวาง
 บ่หันแต่แม่
 อันบ่รู้ถ้อยคำคน ...
 ความผิดหน้อยนึ่งแม่บ่มี
 บ่หื้อได้เียนราศีแปดป้อ
 ปากต่อหน่อองค์คำ
 รักกันหนอแพงกัน
 บ่เคยได้ฝันเกี่ยวข้อง
 ที่รักแม่หนอนางเดียว

หัวอกแม่นี้	เหมือนไฟแสนเปลว
โสมเจลิยวเรียพระม่อนข้า	จักเอาไผมาตางหน้าพระเจ้าฟ้า
ยามเมื่อคณิงเทิง	กลางป่าไม้คงไพรเขาเงิน
พระทรงเมือง	จักได้ทุกขัยากอยากกลั่น
จักมีไผมาอุปัฏฐากเจ้านั้น	เหมือนข้าน้อยนาฏพิมพา
ยามเมื่อพยาธิร้าย	บังเกิดในอึดตา
จักมีไผมาเอยายา	และเฝ้ารักษาอยู่ใกล้
มีแต่คงป่าไม้	จักได้เป็นเพื่อพระภุชอร
ฝูงสัตว์สัตว์ร้าย	ในไพรเขาขอน
จักมาวิงวอนร้องสนั่นก้อง	จักมีไผมาเป็นเพื่อนพ้อง
กลางแห่งห้องอรัญญา ..."	

๔.๔.๕.๒ เนื้อหา

เนื้อหาคือระเบียบในการแต่งกาพย์พิมพาพิลาป ประกอบด้วย

- (๑) บทเชิญชวนศรัทธาประชาชนให้ตั้งใจฟังกาพย์
- (๒) การดำเนินเรื่องในกาพย์พิมพาพิลาป แบ่งออกเป็น ๔ ช่วง คือ
 - ๑) ช่วงกล่าวถึงเจ้าชายสิทธัตถะและทั้งพระนางพิมพา พระราหุล พระราชวัง สนมกรมวัง และราชสมบัติทั้งปวง เสด็จออกบวช ณ ชายฝั่งแม่น้ำอโนมาณี บำเพ็ญเพียรแสวงหาโมกขธรรมเป็นเวลา ๖ ปี จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และเสด็จไปประกาศพระศาสนา
 - ๒) ช่วงกล่าวถึงพระนางพิมพาที่เศร้าโศกเสียใจ ในการที่เจ้าชายสิทธัตถะพระราชสวามีเสด็จออกบวช
 - ๓) ช่วงพระนางพิมพากล่าวคัดค้านเจ้าชายสิทธัตถะ โดยมีพระราหุลเป็นสื่อกลางของการนำเสนอ โดยพระนางกล่าวต่อพระราหุลว่า แม้เจ้าชายสิทธัตถะจะไม่เห็นแก่พระนางก็ควรเห็นแก่พระโอรสที่ยังเล็กอยู่ พระนางกล่าวว่าจะไม่เคยมีความผิด ไม่เคยกระทบกระทั่งกัน มีแต่ความรักซึ่งกันและกัน แต่พระนางกลับถูกทอดทิ้ง แต่พระนางก็ยังเป็นห่วงพระราชสวามีที่ต้องไปอยู่ในป่าพระองค์เดียว
 - ๔) ช่วงการสรุปด้วยการที่พระนางพิมพาอธิษฐานขอต่อเจ้าชายสิทธัตถะ ว่าเมื่อได้ตรัสรู้แล้วขอให้กลับมารับเอาพระนางและพระราหุล ไปบวชในภายหลัง

๔.๔.๕.๓ อนุภาคที่ปรากฏในกาพย์พินพาพิลาป

อนุภาคที่ปรากฏในกาพย์พินพาพิลาป มีดังนี้ คือ

เนื้อความในกาพย์พินพาพิลาป	กาพย์พินพาพิลาปจำนวนเท่า
๑. การเชิญศรัทธาให้ตั้งใจฟังกาพย์พินพาพิลาป	หนังสือคู่มือฝึกเทศน์ทำนองเมืองเหนือ หน้าที่ ๕ - ๑๐
๒. เจ้าชายสิทธิทัศนะ เสด็จออกบวช ละทิ้งพระนางพินพา พระราหุล พระราชวัง สนมกรมวังและราชสมบัติทั้งปวง เสด็จออกบวช ณ ชายฝั่งแม่น้ำอโนมาณี	
๓. เจ้าชายสิทธิทัศนะบำเพ็ญเพียรแสวงหาโมกขธรรมเป็นเวลา ๖ ปี จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และเสด็จไปประกาศพระศาสนา	
๔. พระนางพินพาที่เศร้าโศกเสียใจ ในการที่เจ้าชายสิทธิทัศนะพระราชสวามีเสด็จออกบวช	
๕. พระนางพินพากล่าวตัดพ้อเจ้าชายสิทธิทัศนะ โดยมีพระราหุลเป็นสื่อกลาง พระนางกล่าวต่อพระราหุลว่า แม้เจ้าชายสิทธิทัศนะจะไม่เห็นแก่พระนาง ก็ควรเห็นแก่พระโอรสที่ยังเล็กอยู่ พระนางกล่าวว่าไม่เคยมีความผิด ไม่เคยกระทบกระทั่งกัน มีแต่ความรักซึ่งกันและกัน แต่พระนางกลับถูกทอดทิ้ง แต่ก็ยังเป็นห่วงพระราชสวามีที่ต้องไปอยู่ในป่าพระองค์เดียว ยามเจ็บป่วยจะมีใครมาช่วยเยียวยารักษา	
๖. พระนางพินพา ตรัสว่าหากเจ้าชายสิทธิทัศนะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ขอให้กลับมารับเอาพระนางและพระราหุลไปบวชด้วย	

๔.๔.๕.๔ แนวคิดที่ปรากฏในกาพย์พินพาพิลาป

แนวคิดที่ปรากฏในกาพย์พินพาพิลาป คือการตัดพ้อต่อว่าที่พระราชสวามีทิ้งตน และลูกออกไปบวช และกล่าวถึงความรัก ความห่วงใย ที่สตรีมีต่อบุรุษผู้เป็นสามี กล่าวถึงความรัก ระหว่างสามี ภรรยา และบุตร ว่าเป็นสายใยที่เชื่อมผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น

การที่เจ้าชายสัทธัตถะสามารถเสียดสละความรักความผูกพันนี้ โดยทรงคำนึง ประโยชน์ที่จะเกิดต่อมหาชน นับว่าเป็นการเสียดสละอย่างสูงสุด แม้พระนางพินพาจะแสดงออก ความรัก ความอาลัยที่มีต่อพระราชสวามีเพียงใดก็ตาม แต่ในที่สุดพระนางเองก็อนุโทนาในการ กระทำนั้น โดยคิดว่าถ้าเจ้าชายสัทธัตถะได้บรรลุนิพพานเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ขอให้กลับมารับเอา พระนางและพระราชบุตรไปบวชด้วยในภายหลัง

จากการศึกษาวิจัยพบว่า วรรณกรรมที่ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา หมวดโวหารและ หมวดพระธรรมเทศนา ซึ่งเป็นหมวดที่กล่าวถึงพุทธประวัติ แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ประเภทที่กล่าวถึงพุทธประวัติโดยตรง ได้แก่

โวหารคำยอพระพุทธคุณ

โวหารคำถวายข้าวมธุปายาส

ธัมมปฐมสมโพธิ

ธัมมสังฆาทถ์ออกบวช

ธัมมพุทธาภิเษก

กาพย์พินพาพิลาป

๒. ประเภทที่กล่าวถึงหลักพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรง ได้แก่

ธัมมธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

๓. ประเภทที่กล่าวถึงพิธีกรรมโดยตรง ได้แก่

โวหารคำกล่าวขอขึ้นตั้งครู

เมื่อแบ่งประเภทออกมาแล้ว พบว่าประเภทที่กล่าวถึงพุทธประวัติโดยตรงนั้น มักจะมีการนำเสนอเรื่องราวที่ปรากฏในพุทธประวัติเป็นแนวเดียวกัน เมื่อทำการเปรียบเทียบวรรณกรรม ที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนาซึ่งเกี่ยวเนื่องด้วยพุทธประวัติในแต่ละเรื่อง พบอนุภาคของเรื่อง ที่มีความเหมือนกันดังนี้

เปรียบเทียบอนุภาคของพุทธประวัติ
ซึ่งปรากฏในวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา

อนุภาคของพุทธประวัติซึ่งปรากฏ ในวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา	อนุภาคปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง				
	โวหารคำยอพระพุทธรูป	โวหารคำถวายข้าวสุกปายาส	รับปฐมสมโพธิ	รับภัตตาหารตักออกบวช	รับพุทธภิเษก
๑. บทปณามคาถา นมัสการ และสรรณูเสริญ ยกย่องพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นที่พึ่งของโลกทั้ง ๓ ซึ่งได้บำเพ็ญบารมีมาเป็นเอนกอนันต์จนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แสดงพระธรรมเทศนาโปรดสัตว์ทั้งหลาย ให้ได้มีโอกาสศึกษาและปฏิบัติธรรมตามพระพุทธองค์	✓	✓	✓	✓	✓
๒. พระโพธิสัตว์ ตั้งความปรารถนาอธิฐานเป็นพระพุทธเจ้าไว้ในใจ และได้เกิดเป็นสุเมธฤาณินนอนทอดตัวเป็นสะพานให้พระพุทธเจ้าที่ปิงกรเดินข้ามและ ได้ลัทธิพยากรณ์จากสำนักพระพุทธเจ้าที่ปิงกร ครั้งนั้นบังเกิดอัศจรรย์ฟ้าร้อง แผ่นดินไหว		✓	✓	✓	
๓. พระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติต่างๆ ทรงบำเพ็ญพุทธบารมีได้ ๔ อสงไขย กับอีก ๑ แสนมหากัปปี	✓		✓	✓	✓
๔. พระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร บำเพ็ญทานบารมี ตลอดรัชกาล ถิ่นพระชนม์แล้วได้ไปเกิดเป็นสันตุสิตเทพบุตร อยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตเสวยสุคติเป็นเวลา ๔ พันปีทิพย์	✓	✓	✓		✓
๕. สมัยนั้นเกิดโกตาหฬ โลกมนุษย์เกิดกลียุค ผู้คนไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม มีความเดือดร้อนทั่วโลกมนุษย์	✓	✓	✓	✓	

อนุภาคของพุทธประวัติซึ่งปรากฏ ในวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา	อนุภาคปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง				
	โวหารคำยอพระพุทธคุณ	โวหารคำถวายข้าวมธุปายาส	ธัมมปฐมสมโพธิ	ธัมมเลิทธิบาทะออกบวช	ธัมมพุทธาภิเษก
๖. เทวดา อินทร์ พรหม พร้อมกันมาอาราธนา พระโพธิสัตว์ให้มาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า	✓	✓	✓	✓	✓
๗. พระโพธิสัตว์ทรงตรวจดูหาปัญจวิโลกนะ ๕ ประการ อันเป็นการเหมาะสมที่พระโพธิสัตว์จะ เสด็จอุบัติ คือ ๑. กาละ คืออายุของสัตว์ไม่สั้นกว่า ๑๐๐ ปี ไม่เกิน ๑๐๐,๐๐๐ ปี ๒. ที่ปะ จะอุบัติเฉพาะในชมพูทวีป ๓. เทสะ จะอุบัติในมัธยมประเทศ ๔. กุละ จะอุบัติเฉพาะในตระกูลกษัตริย์ หรือตระกูลพรหมณ์เท่านั้น ๕. ชนคติอายุปัจจุณะ มารดาจะต้องมี ศีลบริสุทธิ์ มีอายุอยู่หลังจากประสูติ พระโพธิสัตว์แล้วไม่เกิน ๑๐ เดือน			✓	✓	✓
๘. พระโพธิสัตว์เสด็จลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์ ของพระนางสิริมหามายา อัครมเหสีของพระเจ้า- สุทโธทนะ ครบ ๑๐ เดือน ก็ประสูติ ณ สวนลุมพินีวัน แขวงเมืองเทวทหะ เกิดอัศจรรย์ไปทั่วเมืองสวรรค์ และมนุษย์			✓	✓	✓

อนุภาคของพุทธประวัติซึ่งปรากฏ ในวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธชานิกะแบบล้านนา	อนุภาคปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง				
	โวหารคำยอพระพุทธรูป	โวหารคำถวายข้าวมธุปายาส	ธัมมปฐมสมโพธิ	ธัมมฉัทธาตุดอกบวช	ธัมมพุทธานิกะ
๘. เมื่อแรกประสูติทรงพระดำเนินไป ๗ ก้าวแล้ว เปล่งเปล่งอภิสวาทว่า อกุโคหสมิ โลเก เสฏฐิ เชฏฐิ อนุตฺตโร อยมนุตฺตมา เม ชาติ นตฺถิทานิ นฺนพฺภโว เราเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในโลกนี้ เราเกิด เป็นชาติสุดท้าย การเกิดของเราจักไม่มีอีก				✓	✓
๑๐. พระโพธิสัตว์เสด็จประพาสสวนอุทยานทรง เห็นเทวทูต ๔ คือคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และนักบวช เป็นเหตุให้มีพระทัยน้อมไปในทางบรรพชา				✓	✓
๑๑. เจ้าชายสิทธัตถะได้เสด็จเข้าไปในปราสาท พระนางพิมพา เพื่อจะดูพระโอรสที่ประสูติ ได้พบ นางสนมกำนัลนอนอยู่ในอริยาบถต่างๆ ก็บังเกิด ความเบื่อหน่าย ตัดสินพระทัยออกบวช แม้จะรัก พระมเหสีและพระโอรสปานใดก็ตาม แต่คิดว่าเมื่อ ออกบวช และได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว ก็จะกลับมาโปรด พระมเหสี และพระโอรสในภายหลัง นับได้ว่า ความเสียสละอย่างใหญ่หลวงของพระโพธิสัตว์ ที่มี พระมหากรุณาต่อสัตว์โลก	✓			✓	
๑๒. เจ้าชายสิทธัตถะ ทรงม้าชื่อกัณฐกะมีนายฉันทะ อำมาตย์ตามเสด็จ พระยามารวิสวดี ทราบว่าเจ้าชาย สิทธัตถะเสด็จออกบวช จึงมาทูลห้ามไม่ให้ออกบวช	✓			✓	

อนุภาคของพุทธประวัติซึ่งปรากฏ ในวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา	อนุภาคปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง				
	โวหารคำยอพระพุทธรูป	โวหารคำถวายข้าวสุกปายาส	ธัมมปฐมสมโพธิ	ธัมมสิทธาเตตตอกบวช	ธัมมพุทธาภิเษก
๑๓. เจ้าชายสิทธัตถะ ตัดสินพระทัยบวช ณ ชายฝั่งแม่น้ำอโนมาทที เมื่ออายุได้ ๒๕ ปี ตัดพระโมลีด้วยพระขรรค์ พระอินทร์เฝ้าขอบทองคำมารับเอา แล้วนำไปบรรจุไว้ในเจดีย์พระเกศแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทำวมหาพรตหน้าเครื่องอัฐบริขารมาถวาย	✓		✓	✓	✓
๑๔. พระโพธิสัตว์ทรงกระทำทุกกริยา คือออกน้าออกอาหาร กลั้นลมหายใจ เทวดาพากันมาดูแล	✓	✓	✓	✓	✓
๑๕. พระอินทร์เสด็จลงมาคิดพิณ ๓ สายให้พระโพธิสัตว์ฟัง ว่า สายที่ ๑ ขึ้นสายพิณให้ดัง เสียงดังแทบแก้วหูไม่ไพเราะ สายที่ ๒ ปล่อยสายให้ยานลง เสียงไม่ดังไม่ไพเราะ สายที่ ๓ ขึ้นสายให้ปานกลาง ทำให้มีเสียงไพเราะ ฟังสบายหู จึงทรงได้คิดว่า การเดินทางสายกลางเป็นการดีที่สุด จึงได้พยายามรำลึกถึงพุทธบารมี และข้อธรรมที่ได้ปฏิบัติมาโดยลำดับ	✓		✓	✓	

อนุภาคของพุทธประวัติซึ่งปรากฏ ในวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา	อนุภาคปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง				
	โวหารคำยอพระพุทธุคุณ	โวหารคำถวายข้าวมธุปายาส	ธัมมปฐมสมโพธิ	ธัมมิลัทธเตตถอกบวช	ธัมมพุทธานภิเษก
๑๖. พระโพธิสัตว์ได้กลับมาเสวยพระกระยาหารตามเดิม ขณะนั้นนางสุชาดานำเอาข้าวมธุปายาสมาถวาย ทรงปั้นข้าวแบ่งออกเป็น ๔๕ ก้อน แล้วเสวยจนหมด ทรงอธิษฐานเสี่ยงทายลอยถาดทองที่ใส่ข้าวมธุปายาสลงในแม่น้ำเนรัญชรา ปรากฏว่าถาดทองลอยทวนน้ำตามคำเสี่ยงทาย จมลงไปที่กระตบหัวพระยาภาณุมาศราช และซ้อนกับถาดทองของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ที่ตรัสรู้มาแล้วในอดีต	✓	✓	✓	✓	✓
๑๗. จากนั้นพระโพธิสัตว์ได้เสด็จไปสู่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา บริเวณโคนไม้ศรีมหาโพธิ์ โศตถิย พราหมณ์ถวายหญ้าคาสด ๘ กำมือ เพื่อปูเป็นที่ประทับ หญ้าคาที่ปูนั้นกลายเป็นแท่นรัตนบัลลังก์ ได้อธิษฐานตั้งใจว่าจะประทับนั่งบำเพ็ญสมณธรรม ณ ที่นี้ ตราบใดที่ไม่บรรลุพระโพธิญาณ จะไม่ลุกไปจากบัลลังก์นั้น	✓	✓	✓	✓	✓
๑๘. พระยามาร ทราบเรื่องพระโพธิสัตว์ได้แท่นรัตนบัลลังก์ ก็ยกกองทัพมารมาเพื่อหมายจะชิงเอาแท่นรัตนบัลลังก์นั้น พระพุทธองค์ทรงอ้างเอาแม่พระธรณีเป็นสักขีพยาน กองทัพพระยามารจึงแตกพ่ายแพ้ไป	✓		✓	✓	
๑๙. พระโพธิสัตว์ได้ตรัสรู้ และบรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เกิดอัสจรรยไปทั่วหมื่นโลกธาตุ ฟ้าร้อง แผ่นดินไหวเป็นอันมาก			✓	✓	✓

อนุภาคของพุทธประวัติซึ่งปรากฏ ในวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา	อนุภาคปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง				
	โองการคำยอพระพุทธุณ	โองการคำถวายข้าวมธุปายาส	ธัมมปฐมสทโพธิ	ธัมมสิทธาทศตออกบวช	ธัมมพุทธาภิเษก
๒๑. และออกประกาศพระศาสนา เผยแผ่ธรรมที่ ตรัสรู้ในแควเวไนยสัตว์ เป็นเวลา ๔๕ พรรษา เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ อุทยานของมัลลกะกษัตริย์ ในเมืองกุสินารา เกิดอสังขระย์โกลาหล ไปทั่วหมื่น โลกธาตุ ฟ่ำร้อง แผ่นดินไหวเป็นอันมาก				✓	✓

จากการเปรียบเทียบอนุภาคดังกล่าว เห็นได้ว่ามีประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับการนำเสนอ
พุทธประวัติที่ปรากฏในวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา มีดังนี้

๑. ขึ้นต้นด้วยบทปณามคาถา ยกย่องสรรเสริญพระพุทธรเจ้า ในฐานะผู้ทรงพระคุณอัน
ประเสริฐ เป็นประโยชน์ต่อเวไนยสัตว์เป็นเอกอนันต์

๒. พระพุทธรเจ้าได้ตั้งสัตยาธิษฐาน ปรรณนาที่จะเป็นพระพุทธรเจ้ามาเป็นเวลานานแล้ว
นับตั้งแต่คิดไว้ในใจ ตามที่ใช้ตำนานแบบล้านนา “ตั้งแต่จรบ่ออกปาก” จนกระทั่งได้รับ
ลัทธิพยากรณ์ในสำนักของพระพุทธรเจ้าที่ปึงกร

๓. พระโพธิสัตว์ตั้งใจบำเพ็ญบารมีมาเป็นเวลา ๔ อสงไขย ปลายอีก ๑ แสนมหากัปปี
พระชาติสุดท้ายเกิดเป็นพระเวสสันดร สิ้นพระชนม์แล้วได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรอยู่บนสวรรค์ ชั้นดุสิต

๔. โลกมนุษย์เกิดโกลาหล เทวดา อินทร์ พรหม พากันมาอาราธนาให้พระโพธิสัตว์
เสด็จลงมาเกิดเป็นพระพุทธรเจ้า เพื่อโปรดพุทธบริษัททั้งหลาย พระโพธิสัตว์ตรวจดูปัญจวิโลกนะ
เมื่อเห็นว่าเป็นการสมควรแล้วจึงลงมาเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ในศากยราชตระกูล

๕. พระโพธิสัตว์เสด็จออกบวช ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา จนกระทั่งได้บรรลุนุตรสัมมา-
สัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้า เผยแผ่พระศาสนา และเสด็จดับขันธปรินิพพาน

ในการศึกษาพบว่า การนำพุทธประวัติมาเล่าซ้ำหลายๆ ครั้ง โดยผ่านพิธีกรรมดังกล่าวมานั้น
ก็เพื่อเป็นการสร้างศรัทธาปสาทให้เกิดขึ้นในใจของพุทธศาสนิกชนที่ร่วมพิธีนั่นเอง

๔.๕ วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา หมวคบทสวดและคาถา

การสวดคือการที่พระสงฆ์สามเณรสาธยาย หรือท่องพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หรือพุทธคาถาให้พุทธบริษัททั้งหลายฟัง ในล้านนาเรียกว่า “สูตร” การสูตรตามแบบพระพุทธศาสนาของล้านนานั้น สันนิษฐานว่าเดิมทีก็เป็นการท่องบ่นทรงจำพระธรรมและพระวินัยตามแบบที่โบราณจารย์ได้ปฏิบัติมา อันเป็นรูปแบบหนึ่งของการถ่ายทอดพระไตรปิฎกในทางมุขปาฐะ ในอดีตมีการท่องจำอย่างเป็นระบบ แบ่งสายการสืบทอดด้วยวิธีการท่องจำมาเป็นเวลานานแล้ว (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๑ : ๑๒ - ๑๕)

เมื่อการสวดถูกนำมาใช้พิธีกรรม จนกลายมาเป็นรูปแบบของศาสนพิธีถึงปัจจุบันนี้ การสวดมนต์ของพระสงฆ์สามเณรในล้านนาจะใช้ทำนองร้อยแก้ว คือการสวดติดต่อกันไปเรื่อยๆ จนจบในแต่ละบท เมื่อจบบทแล้วพระสงฆ์ผู้เป็นประธานก็จะนำขึ้นต้นบทสวดต่อไป การสวดมนต์ในแต่ละพิธีจะมีพระเถระเป็นประธานสงฆ์นำสวดอยู่ ๑ รูป และมีพระสงฆ์ผู้ร่วมประกอบพิธี ๕ รูปบ้าง ๘ รูปบ้าง แล้วแต่กรณี พระสงฆ์เหล่านี้จะสวดมนต์ไปพร้อมๆ กัน บางรูปอาจหยุดหายใจเป็นครั้งคราวก็ได้ ในขณะที่รูปอื่นๆ ยังคงสวดต่อไป การสวดมนต์นี้ทำได้ทั้งที่เป็นกิจวัตร คือการสวดมนต์ไหว้พระ ทำวัตรเช้า - เย็น หรือการสวดในพิธีกรรมต่างๆ เช่นพิธีพุทธาภิเษก พระพุทธรูป เป็นต้น

การสวดในพระพุทธศาสนาได้นำเอาพระสูตร พระคาถาต่างๆ ที่มีมาในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา หรือที่ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาแต่งไว้นามานับ การขับนี้ตรงกับคำว่า “ธรรมกิตา” หรือ “สรัถยญะ” ซึ่งหมายถึงการนำพระธรรมมาขับร้อง วัตถุประสงค์ของการสวดมนต์ คือ

๑. สวดเพื่อสรรเสริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ
๒. สวดเพื่อขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนา คือพระรัตนตรัย
๓. สวดเพื่อป้องกัน และปัดเป่าความชั่วร้าย ภัยอันตรายต่างๆ ตามความหมายของคำว่า “ปริต” ซึ่งแปลว่าการป้องกัน
๔. สวดเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้ร่วมประกอบพิธีนั้นๆ
๕. สวดเพื่อให้เกิดความสำเร็จ และสมบูรณ์พร้อมตามจุดประสงค์ของการประกอบพิธี เช่นการพุทธาภิเษกพระพุทธรูป ให้มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น
๖. สวดเพื่อให้ทรงจำพระธรรมวินัยไว้ไม่ลืมเลือน

จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ผู้ชำนาญในการสวดมนต์^{๒๓} และในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นพระสงฆ์ ซึ่งมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีทางศาสนาในแต่ละครั้ง ทำให้ทราบว่า การท่องบ่นทรงจำ บททำวัตรสวดมนต์ของพระสงฆ์สามเณรโดยทั่วไปจะนิยมใช้หนังสือสวดมนต์ดังนี้ คือ

๑. สวดมนต์ฉบับหลวง ของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทวมหาเถระ) ซึ่ง พิมพ์มาถึงครั้งที่ ๑๔/๒๕๓๑ โดยสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มีจำนวน ๔๒๗ หน้า ถือเป็นหนังสือสวดมนต์ฉบับมาตรฐานของคณะสงฆ์ไทย

๒. สวดมนต์ฉบับภาคเหนือ รวบรวมและเรียบเรียงโดย นายทวี เชื้อนแก้ว ซึ่ง พิมพ์มาถึงครั้งที่ ๒๒/๒๕๓๑ มีจำนวน ๒๖๖ หน้า ในล้านนาพระสงฆ์สามเณรส่วนใหญ่นิยม ใช้หนังสือสวดมนต์ฉบับนี้

๓. หนังสือพับสูตรมนต์ตัน สูตรเบิกพระเนตร สมโภชพระพุทธรูป ฯลฯ รวบรวมและเรียบเรียงโดยพระครูประจักษ์พัฒนคุณ จัดพิมพ์โดยพระครูศิริรัตนสุนทร ซึ่งพิมพ์ มาถึงครั้งที่ ๕/๒๕๓๗ จัดทำรูปหนังสือคล้ายกับพับสาโบราณ มีจำนวน ๒๑๐ หน้า นิยมใช้ เป็นคู่มือในการสวดมนต์เมื่อมีพิธีสำคัญๆ เช่น พุทธาภิเษก และสืบชาติเมือง เป็นต้น

ในหนังสือทั้ง ๓ เล่มดังกล่าว มีบทสวดมนต์ตัน และสวดเบิกพระเนตร อยู่อย่างครบถ้วน ผู้วิจัยจึงเลือกใช้หนังสือสวดมนต์ทั้ง ๓ เล่มนี้ เป็นหลักในการศึกษาวิจัย

วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา หมวดบทสวดและคาถา ประกอบด้วย

๑. บทสวดมนต์ตัน (สูตรตั้งคำ)

๒. บทสวดเบิกพุทธาภิเษก

๓. บทสวดเบิกพระเนตร

๔. คาถา

บทสวดมนต์เหล่านี้สันนิษฐานว่าเป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นนานแล้ว เพราะพระสงฆ์ใน ประเทศไทยได้ใช้บทสวดมนต์ดังกล่าวติดต่อกันเรื่อยมา เพราะเป็นหลักปฏิบัติของพระสงฆ์ ที่จะต้องทำวัตรสวดมนต์เช้า - เย็น เป็นประจำทุกวัน วรรณกรรมเหล่านี้มีจำนวนการใช้ภาษาที่ งดงาม เหมาะแก่การจับขานและการเอื้อนเสียงเวลาสวดได้เป็นอย่างดี จากการศึกษาวิจัยพบว่า บทสวดแต่ละบทเป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นตามธรรมเนียมนิยมของการประพันธ์ในภาษาบาลี ซึ่งธรรมเนียมนิยมการแต่งคำมกัร คาถา และบทสวด ในดินแดนแถบตะวันออกเฉียงใต้ ที่นับถือ

^{๒๓} พระครูอุปถัมภ์ศาสนคุณ อายุ ๗๒ พรรษา ๕๒ เจ้าอาวาสวัดป่าแพ่ง ตำบลช้างม้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๔๒.

พระพุทธศาสนาเถรวาท มักจะได้รับอิทธิพลจากประเทศลังกาทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะในเขตล้านนานั้นได้รับอิทธิพลเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรง ผู้วิจัยได้ศึกษาเฉพาะรูปแบบการประพันธ์ที่ปรากฏในบทสวดเฉพาะที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนาโดยภาพรวมเท่านั้น ไม่ได้ศึกษาในแง่สุนทรียศาสตร์ แนวคิด หรือปรัชญา

ลักษณะหรือรูปแบบการแต่งวรรณกรรมด้วยภาษาบาลี ปรากฏดังพระสังฆรักจิตมหาสมิถกล่าวไว้ในคัมภีร์สุโขธาถึงการว่า

พนฺธโร จ นาม สทฺตตถา

สหิตา โสวชฺชิตา

ปชฺชคชฺชวิมิตฺตสถานํ

เกเทนายํ ติธา ภเว.

แปลความว่า

ศัพท์และอรรถที่กลมกลืนกัน ปราศจากโทษชื่อว่าพันธุะ มี ๓ ประการ คือ ปัชชะ คัชชะ และวิมิตตะ

จากความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์สุโขธาถึงการนั้น สรุปได้ว่างานประพันธ์หรือวรรณกรรมภาษาบาลี เรียกว่า“พันธุะ” มี ๓ ประการ คือ

๑. ปัชชะ แต่งเป็นร้อยกรอง มีฉันทลักษณ์บังคับ
๒. คัชชะ แต่งเป็นร้อยแก้วความเรียง
๓. วิมิตตะ แต่งเป็นร้อยแก้วประสมร้อยกรอง

จากการศึกษารูปแบบของงานประพันธ์หรือวรรณกรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์สุโขธาถึงการดังกล่าวมา พิจารณาเทียบกับบทสวดที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา ทำให้ทราบว่าบทสวดทั้งหมดในพิธีนี้เป็นวรรณกรรมประเภทปัชชะก็มี คัชชะก็มี และวิมิตตะก็มี เมื่อศึกษาดูแต่ละบทแล้วพบว่า

๑. การแต่งเป็นร้อยกรอง มีฉันทลักษณ์แบบปัชชะ ใช้ฉันทลักษณ์ประเภทฉันท์เท่านั้น
๒. การแต่งเป็นร้อยแก้วความเรียง คือแต่งแบบคัชชะ ไม่มีฉันทลักษณ์บังคับ แต่ใช้หลักเกณฑ์และทฤษฎีให้ถูกต้องตามหลักบาลีไวยากรณ์ ส่วนใหญ่มุ่งประเด็นการแต่งไปที่การนำเสนอเรื่องราวต่างๆ ตามต้องการ แต่ก็อยู่บนพื้นฐานความงดงามทางภาษาด้วย

๓. การแต่งเป็นร้อยแก้วประสมร้อยกรอง ก็คือการนำเอาการแต่งแบบปัชชะมาประสมกับแบบคัชชะนั่นเอง

ในส่วนของบทสวดที่แต่งแบบปักษะนั้น ใช้วรรณกรรมประเภทฉันทที่ปรากฏใน คัมภีร์วุตโตทัย โดยเฉพาะที่นิยมใช้แต่งกันมีอยู่ ๖ อย่าง คือ

๑. ปุริยาวัตรฉันท
๒. อินทรวีเชียรฉันท
๓. อุเปนทรวีเชียรฉันท
๔. อินทรวงศ์ฉันท
๕. วังสฎฐฉันท
๖. วสันตฉันท

วรรณกรรมประเภทฉันทนี้ จัดเป็นการศึกษาระดับสูงในหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ของคณะสงฆ์ไทย ใช้เป็นหลักสูตรการเรียนระดับเปรียญธรรม ๘ ประโยค ซึ่งมี กฎเกณฑ์ข้อบังคับฉันทลักษณ์ที่ชัดเจนแน่นอน เช่นการใช้คำครุ ลหุ คณะฉันท บาท และคาถา เป็นต้น คำประพันธ์ประเภทฉันทของภาษาบาลีนี้ ฉันทลักษณ์เน้นเฉพาะคณะ บาท และคำครุ ลหุ เท่านั้น ไม่เน้นเรื่องการสัมผัสแบบวรรณกรรมร้อยกรองของไทย^{๒๔} ตัวอย่าง เช่น

อินทรวีเชียรฉันท

ค คณะ			ค คณะ			ช คณะ			ครุลอย	
๐	๐	๑	๐	๐	๑	๐	๑	๑	๐	๐
ตัวอย่าง										
อิน	ทา	ที	กา	ดา,	ว	จิ	รา	ช	คา	โค
โย	จก	ขุ	มา	โม	ห	ม	ลา	ป	กฎ	ฐ
โย จกขุมา โมหมลปกฎฐ										
สามัม ว พุทโธ สุกโต วิมุตโต										
มารุตส ปาสา วินิโมจยฺโตน										
ปาเปติ เขมฺ ชนตฺ วิเนยฺย										

^{๒๔} เกี่ยวกับการแต่งวรรณกรรมภาษาบาลีนี้ ผู้วิจัยได้สรุปจากหนังสือหลักการแต่งฉันทภาษาบาลี (พระเทพปริยัติโมลี, ๒๕๓๒ : ๑ - ๖๘), หนังสือแนะแนวการเรียนการสอนบาลีชั้นสูงวิชาแต่งฉันทมคธ ป.ธ. ๘ วิชาแต่งไทยเป็นมคธ ป.ธ. ๕ (คมสัน สังฆมณี, ๒๕๓๔ : ๑ - ๒๖), และหนังสือวิธีแปลไทยเป็นมคธ และวิธีแต่งฉันท (เชวง สมภาร และประสาร ทองภักดี, ๒๕๒๓ : ๑๒๕ - ๑๕๑)

ในส่วนของการแต่งแบบคัมภีร์ ไม่มีฉันทลักษณ์บังคับ เพียงแต่ใช้หลักเกณฑ์และทฤษฎีให้ถูกต้องตามหลักบาลีไวยากรณ์ เช่น

“เอวเม สุตฺ. เอกํ สมยํ ภควา, พาราณสียํ วิหริตฺ, อธิปตเน มิคทาย. ตตฺร โข ภควา ปญจคุติเย ภิกขุ อามนฺเตสิ...”

ในส่วนของการแต่งแบบวิมุตตะ เป็นเพียงแต่การนำเอาวรรณกรรมที่แต่งแบบปักษะและคัมภีร์มาแต่งสลับกันไปเท่านั้นเอง

๔.๕.๑ บทสวดมนต์ต้น (สวดตั้งถ้ำ)

สวดมนต์ต้น หรือสวดตั้งถ้ำ ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนาคือการสวดมนต์ครบทุกบทที่ปรากฏในบทสวด ๙ ตำนาน หรือ ๑๒ ตำนาน อันเป็นธรรมเนียมการสวดของพระสงฆ์ในล้านนาเมื่อทำพิธีอบรมสมโภชพระพุทธรูป และเสนาสนะสิ่งก่อสร้างในพระพุทธศาสนา เช่น พระวิหาร พระอุโบสถ เป็นต้น

บทสวดมนต์ต้น หรือสวดตั้งถ้ำนี้ เป็นวรรณกรรมที่มีมาตั้งแต่โบราณแล้ว พระสงฆ์และนักปราชญ์ในอดีตได้นำเอาบทสวดมาจากพระไตรปิฎกบ้าง อรรถกถาบ้าง ฎีกาบ้าง หรือที่พระคันถรจนางาจารย์ได้แต่งไว้บ้าง มารวมกันเป็นบทสวด ๙ ตำนาน และ ๑๒ ตำนาน ใช้ในการทำวัตรสวดมนต์ และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามแบบพระพุทธศาสนาในล้านนา

๔.๕.๑.๑ รูปแบบ

ลักษณะทั่วไปของเอกสารต้นฉบับ

ต้นฉบับบทสวดมนต์ต้น (สวดตั้งถ้ำ) ที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาในครั้งนี้ เป็นหนังสือที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยกลาง มี ๓ ฉบับ ปรากฏรายละเอียดดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

ลักษณะคำประพันธ์

บทสวดมนต์ต้น เป็นวรรณกรรมภาษาบาลีที่แต่งด้วยคำประพันธ์ ๓ ลักษณะ คือเป็นร้อยกรองประเภทฉันทก็มี เป็นร้อยแก้วความเรียงก็มี เป็นร้อยกรองประสมร้อยแก้วก็มี บทสวดมนต์ต้น มีทั้งหมดจำนวน ๒๗ บท แต่ละบทแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทต่างๆ ดังนี้คือ

ลำดับที่	ชื่อบทสวดมนต์	แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภท
๑	คาถาจุติเหินชัย	ปฐยาวัตรฉันท์
๒	บทชุมนุมเทวดา	ฉันท์ และร้อยแก้ว
๓	บทนมัสการพระรัตนตรัย	ร้อยแก้ว
๔	บทสวดนโม เม	ปฐยาวัตรฉันท์
๕	บทสวด มหาสมยสูตร	ปฐยาวัตรฉันท์
๖	บทสวด สมุพพุต	ปฐยาวัตรฉันท์
๗	บทสวด นโมการอภิสัท	ปฐยาวัตรฉันท์
๘	บทสวด เย สมนุตา	ร้อยแก้ว
๙	บทจัดและบทสวด มงคลสูตร	ร้อยแก้ว และปฐยาวัตรฉันท์
๑๐	บทจัดและบทสวด รตนสูตร	ปฐยาวัตรฉันท์ และอินทรวชิรฉันท์
๑๑	บทจัดและบทสวด กรณียสูตร	ปฐยาวัตรฉันท์
๑๒	บทจัดและบทสวด ขนฺธปริต	ปฐยาวัตรฉันท์ และร้อยแก้ว
๑๓	บทจัดและบทสวด โมรปริต	ปฐยาวัตรฉันท์ และอินทรวชิรฉันท์
๑๔	บทจัดและบทสวด ธชคฺคสูตร	ร้อยแก้ว และปฐยาวัตรฉันท์
๑๕	บทจัดและบทสวด อาฏานาฎิยปริต	ปฐยาวัตรฉันท์
๑๖	บทจัดและบทสวด องคุมาลปริต	ปฐยาวัตรฉันท์ และร้อยแก้ว
๑๗	บทจัดและบทสวด โพชฌงคปริต	ปฐยาวัตรฉันท์
๑๘	บทจัดและบทสวด อภยปริต	อินทรวชิรฉันท์
๑๙	บทจัดและบทสวด ชยปริต	ปฐยาวัตรฉันท์
๒๐	บทสวด เทวธมฺมคาลา	ปฐยาวัตรฉันท์
๒๑	บทสวด ชัยปัญชร	ปฐยาวัตรฉันท์
๒๒	บทสวด อตฺถิอุณฺหสฺสวิเชย	ปฐยาวัตรฉันท์
๒๓	บทสวด มงคลจักกวาฬใหญ่	ร้อยแก้ว
๒๔	บทสวดและบทจัด วฏฏกปริต	ปฐยาวัตรฉันท์
๒๕	บทสวด อิติปิโส ชยปราการ	ร้อยแก้ว
๒๖	บทสวด เทวตาอุยโยชนคาลา	ปฐยาวัตรฉันท์
๒๗	บทสวด สุโข	ปฐยาวัตรฉันท์

ลักษณะสำนวนภาษา

บทสวดมนต์ต้น (สวดตั้งคำ) ที่เป็นวรรณกรรมประเภทร้อยกรอง มีลักษณะการแต่งที่เอื้อต่อการขับขานโดยตรง จึงมีสำนวนที่ไพเราะตามแบบกวี เช่น

“สรชษฐ์ สเสน่ สพนฐ นรินท์
ปรีตตานุกาโว สทา รกษตุติ.
ผริตวาน เมตติ สเมตดา ภทนต์
อวิภูติจิตติตา ปรีตติ ภณนตุ.

ที่เป็นวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วความเรียง ก็มุ่งที่จะนำเสนอเรื่องราวของบทสวดนั้นๆ โดยถือหลักของบาลีไวยากรณ์เป็นเกณฑ์ เช่น

“อลโข อณฺญตรา เทวตา, อภิกฺกนฺตยา รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺณา เกวลกปฺปี
เชตวาน โอลาสฺตฺวา, เยน ภควา เตนฺอุปสงฺกมิ...”

๔.๕.๑.๒ เนื้อหา

เนื้อหาที่ระเบียบในการแต่งบทสวดมนต์ต้นนั้น แต่ละบทมีเนื้อหาที่ขึ้นต้นและจบในบทนั้นๆ มีเรื่องราวปรากฏเฉพาะบทไป เช่นมงคลสูตรก็กล่าวถึงมงคล ๓๘ ประการ โมรปริต ก็กล่าวถึงคาถาป้องกันตัวของพระโพธิสัตว์เมื่อคราวเสวยพระชาติเป็นพระยานกยูงทอง โพชนกปริต ก็กล่าวถึงโพชนก ๗ ประการ อันเป็นหัวข้อธรรมที่เอื้อต่อการตรัสรู้ เป็นต้น

๔.๕.๑.๓ อนุภาคที่ปรากฏในบทสวดมนต์ต้น (สวดตั้งคำ)

เมื่อจัดว่าบทสวดมนต์ต้นเป็นวรรณกรรมกลุ่มหนึ่ง ในหมวดบทสวดและคาถา ผู้วิจัยจะถือเอาบทสวดบทหนึ่งเป็นอนุภาคของวรรณกรรมกลุ่มนี้ อนุภาคที่ปรากฏในบทสวดมนต์ต้น มีดังนี้

เนื้อความที่ปรากฏในบทสวดมนต์ต้น	ชื่อบทสวดมนต์
๑. การกล่าวนมัสการพระรัตนตรัย ขออานุภาพของพระรัตนตรัยช่วยปกป้องปัดเป่าสรรพทุกข์ และอุปัทวันตราย และให้มีความสวัสดิ์ตลอดไป	คาถาจุคเทียนชัย
๒. การเชิญเทวดา อินทร์ พรหม ยักษ์ คนธรรพ์ พระโพธิสัตว์ ฯลฯ ให้มาชุมนุมฟังสวด และรักษาพระราช เสนา และผู้ร่วมพิธี	บทชุมนุมเทวดา

เนื้อความที่ปรากฏในบทสวดมนต์ต้น	ชื่อบทสวดมนต์
๓. นมัสการพระพุทธเจ้า และขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ	บทนมัสการพระรัตนตรัย
๔. นมัสการพระพุทธเจ้าในอดีตทั้ง ๒๘ พระองค์	บทสวด นโม เม
๕. กล่าวถึงพระพุทธเจ้า ผู้มีพระคุณต่อเวไนยสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ทั้งเทวดา อินทร์ พรหม มาร และพระสาวก ให้มีความรื่นเริงในธรรม	บทสวด มหาสมยสูตร
๖. กล่าวนมัสการพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ จำนวนสองล้านสี่หมื่นแปดพันพระองค์ ขออานุภาพนั้นจงกำจัดอุปัทวันตรายทั้งปวง	บทสวด สมพุทฺธะ
๗. กล่าวนมัสการพระรัตนตรัย เพื่อขอให้ผู้สวดจงเป็นผู้มีเดชในการประกอบพิธีมงคล	บทสวด นโมการอภฺฐกั
๘. กล่าวเชิญเทวดา ยักษ์ พรหม ในจักรวาลมา รักษาพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ให้พุทธบริษัทมีความสุขตลอดกาลนาน	บทสวด เย สนฺดา
๙. กล่าวถึงมงคล ๓๘ ประการ มีการไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต เป็นต้น	บทจัดและบทสวด มงคลสูตร
๑๐. กล่าวสรรเสริญพระรัตนตรัยว่ามีความประเสริฐเป็นเอกประการ เชิญมนุษย์และเทวดาจงพากันมานอบน้อมพระรัตนตรัย และแผ่ไมตรีต่อสรรพสัตว์เพื่อความสุขสวัสดิ์	บทจัดและบทสวด รตนสูตร
๑๑. กล่าวถึงกุศลบุตรผู้มั่นอยู่ใน ศีล สมาธิ ปัญญา มีความอาจหาญ ว่องไว อ่อนโยน สันโดษ กิจธุระน้อย ประพฤติดี ไม่คะนอง มีความเมตตา เป็นการทำดีที่บัณฑิตสรรเสริญ ขอสัตว์ทั้งปวงจงได้รับเมตตาจากผู้สวด ผู้ไม่ยึดถือทิฏฐิ มีศีล ถึงพร้อมด้วยญาณทัศนะ ไม่หมกมุ่นในกาม ย่อมไม่เกิด อีกต่อไป	บทจัดและบทสวด กรณียสูตร

เนื้อหาที่ปรากฏในบทสวดมนต์ต้น	ชื่อบทสวดมนต์
๑๒. ขอแผ่เมตตาจิตไปหาพระยานาคทุกตระกูล สัตว์ทุกชนิด ขอคุณแห่งพระรัตนตรัยจงปกป้อง คุ้มครอง ขอให้สัตว์ร้ายทั้งหลายจงหลีกไป	บทจัดและบทสวด ขนฺธปริตต์
๑๓. การกล่าวสรรเสริญพระอาทิตย์ผู้เป็นใหญ่ของ พระยานกยูงทอง	บทจัดและบทสวด โมรปริตต์
๑๔. การทำสงครามระหว่างเทวดาและอสูร โดยแนะ ให้เทวดาให้ถือว่าธงประจำพระองค์ของพระอินทร์ เป็นสรณะ ในทางพระศาสนาให้ถือเอาธงชัยแห่ง พระรัตนตรัยคือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะเพื่อทำให้จิตใจกล้าแข็ง ชนะข้าศึกได้	บทจัดและบทสวด ธชฺศกฺขปริตต์
๑๕. การกล่าวนมัสการพระพุทธเจ้าในอดีต เพื่อขอ ให้ปกป้องคุ้มครองภัยอันตรายทั้งปวง	บทจัดและบทสวด อาฏานาฏิยปริตต์
๑๖. การกล่าวแผ่เมตตาต่อสัตว์ในครรภ์ของ พระอังกูลีมาลเถร	บทจัดและบทสวด อังกูลีมาลปริตต์
๑๗. การกล่าวถึงองค์คุณที่ทำให้ตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้าได้	บทจัดและบทสวด โพชฌงคปริตต์
๑๘. การกล่าวเพื่อขจัดปัดเป่านิมิตร้ายต่างๆ โดยขอ อานุภาพแห่งพระรัตนตรัยช่วยปกป้องคุ้มครอง	บทจัดและบทสวด อภัยปริตต์
๑๙. การกล่าวถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้าเพื่อให้เกิด ความเป็นสิริมงคล	บทจัดและบทสวด ชยปริตต์
๒๐. กล่าวถึงธรรมะ ๒ ประการคือ หิริ และ โอตตปปะ เป็นทำธรรมะที่ทำให้คนเป็นเทวดา	บทสวด เทวธมฺมคาลา
๒๑. การกล่าวอาราธนาพระพุทธเจ้า พระสาวก และบทสวดต่างๆ มาประดิษฐานอยู่ตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย เพื่อให้ประสพความสวัสดิมีชัย	บทสวด ชัยเบงชอร
๒๒. การกล่าวถึงข้อธรรม ที่ทำให้มีอายุยืนปราศจาก โรคพาหทั้งปวง	บทสวด อตุถิ อุมฺหสฺสวีสฺย

เนื้อความที่ปรากฏในบทสวดมนต์ต้น	ชื่อบทสวดมนต์
๒๓. การอาราธนาอานุภาพของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ให้มาปกป้องคุ้มครองรักษาผู้สวด	บทสวด มงคลจักกวาฬใหญ่
๒๔. การตั้งสัตยอธิษฐานขอให้ปลอดภัยจากไฟฟ้า ของพระโพธิสัตว์เมื่อคราวเสวยพระชาติเป็นนกคุ้ม	บทสวดและบทซัด ฎฎกปริตต์
๒๕. การกล่าวถึงคุณแห่งพระพุทธเจ้าที่เสวยพระชาติ ทั้ง ๑๑ ชาติ ให้มาเป็นปราการป้องกันอันตรายทั้งปวง	บทสวด อิติปิ โส หยปาการิ
๒๖. การสวดสังเทวดา ที่เชิญมาอนุโมทนาในตอน เริ่มต้นของการสวด	บทสวด เทวดาอุโยชนคาถา
๒๗. การกล่าวถึงความสุขที่พระรัตนตรัยเกิดขึ้น ในโลกนี้ การมีความสามัคคีก่อให้เกิดความสุข	บทสวด สุโข

๔.๕.๑.๔ แนวคิดที่ปรากฏในบทสวดมนต์ต้น (สวดตั้งคำ)

แนวคิดที่ปรากฏในบทสวดมนต์ต้นก็คือการสวดมนต์เพื่อให้ทรงจำพระธรรมวินัย ไว้ไม่ลืมเลือน เพื่อสรรเสริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ ขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในพระพุทธศาสนา ให้มาป้องกันและปิดเป่าความชั่วร้าย ภัยอันตรายต่างๆ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้ร่วมประกอบพิธีนั้นๆ ตลอดจนการขอให้เกิดความสำเร็จและสมบูรณ์พร้อม ตามจุดประสงค์ของการประกอบพิธี เช่นการพุทธาภิเษกพระพุทธรูป ให้มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น

๔.๕.๒ บทสวดเบิกพุทธาภิเษก

สวดเบิก หรือสูตรเบิก เรียกเต็มว่าสวดเบิกพุทธาภิเษก คือการสวดอย่างหนึ่งในพิธี พุทธาภิเษกแบบล้านนา การสวดเบิกนี้มีท่วงทำนองในการสวดแปลกไปจากการสวดมนต์ต้น และสวดเบิกพระเนตร มีทำนองสวดที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ แม้การนั่งสวดก็ไม่นั่งเรียงแถว เหมือนการสวดทั่วไป แต่จะนั่งล้อมวงโดยมีหนังสือสวดวางไว้ตรงกลาง หัวหน้าคณะจะเป็น ผู้กำกับการสวด โดยถือไม้ยาวขนาด ๑ สอก เหลาให้กลมใหญ่ประมาณนิ้วก้อย คอยยกขึ้นลง เพื่อกำกับคณะให้ขึ้นเสียง หรือลดระดับเสียง เหมือนนาทยากรที่ควบคุมวงดนตรี ไม้นี้ยังใช้เป็น ไม้เคาะจังหวะ หรือเคาะเวลาต้องการให้เกิดเสียงประกอบการสวดได้อีกด้วย

พระสงฆ์สามเณรผู้ทำหน้าที่สวดต้อง ฟังสวดเป็นกรณีพิเศษ ส่วนใหญ่แล้วคณะสวดเบิกจะเป็นพระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัดเดียวกัน ประกอบด้วยพระภิกษุสามเณรประมาณ ๕ - ๖ รูป ในขณะต้องมีผู้สวดที่เสียงก้องกังวาล ๑ รูป เสียงกลาง ๑ รูป เสียงแหลม ๑ รูป เรียกว่าเสียงตัด ก่อนจะสวดหัวหน้าคณะต้องคลอหาเสียงที่เหมาะสมเสียก่อน แล้วจึงขึ้นสวดแบบประสานเสียงต่อไป การคลอหาเสียงนี้ล้านนาเรียกว่าอื้อ โดยการอื้อเสียงเป็นทำนองปีฆัม ๕ เหมือนของช่างขอการสวดเบิกนิยมสวดในงานทำบุญต่างๆ เช่น

๑. งานพุทธาภิเษกพระพุทธรูป พระเจดีย์ ไม่ศรีมหาโพธิ์ ซึ่งพิธีพุทธาภิเษกนี้ส่วนใหญ่จะจัดควบคู่ไปกับงานฉลองเสนาสนะสิ่งก่อสร้างของทางวัด เช่น กุฏิ วิหาร ศาลาการเปรียญ ซึ่งล้านนาเรียกว่างานปอยหลวง

๒. งานทำบุญประเพณีสงกรานต์ สงกรานต์พระพุทธรูปสำคัญๆ ประจำปี

๓. งานทำบุญใจบ้าน คือเสาชินทขิลประจำหมู่บ้าน ซึ่งทำกันในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ประมาณวันที่ ๑๖ - ๑๘ เมษายน ของทุกปี

สวดเบิกแบ่งออกเป็น ๓ บท ที่ล้านนาเรียกว่า “วาร” บางแห่งก็นิยมสวด ๔ วาร โดยแบ่งวารแรกออกเป็น ๒ วาร เพราะวารแรกมีความยาวกว่าวารอื่น ที่แบ่งสวดเบิกออกเป็น ๓ วารนี้เป็นการแบ่งตามพุทธประวัติที่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาหัวข้อธรรมต่างๆ ก่อนการตรัสรู้ เริ่มต้นตั้งแต่ปฐมยาม มัชฌิมยาม และปัจฉิมยาม เนื้อหาที่นำมาแต่งเป็นบทสวดเบิกนั้นก็มาจากพุทธประวัติในตอนนี้เป็นส่วนใหญ่ พระภิกษุสามเณรแต่ละคณะสามารถสวดได้ทุกวาร แต่ละวารจะประกอบด้วยบทสวดที่เป็นภาษาบาลี และมีกาพย์ปิดท้ายทุกวาร เมื่อได้รับนิมนต์ไปสวดในงานต่างๆ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น คณะสวดจะตกลงกันเองว่าคณะไหนจะสวดวารใด

การสวดเบิกในพิธีพุทธาภิเษกเริ่มตั้งแต่เวลาประมาณ ๒๒.๐๐ น. เป็นต้นไป หลังจากที่ได้รับนิมนต์แสดงพระธรรมเทศนาจบทุกกัณฑ์แล้ว ก็จะสวดตามลำดับคือวาร ๑ วาร ๒ วาร ๓ ไปจนจบวาร ๔ ซึ่งเป็นเวลาประมาณ ๐๔.๐๐ น. พระสงฆ์ก็จะทำพิธีสวดเบิกพระเนตรต่อไป

บทสวดเบิกพุทธาภิเษก ที่ผู้วิจัยได้รวบรวม ปรีวรรค และตรวจสอบแล้วปรากฏว่าพบในวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร และวัดท่าโป่ง รวม ๒ ฉบับ คือ

๑. ฉบับที่ ๑ ได้จากวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ในรูปเอกสารพับสา ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน และวันเดือนปีที่เขียน มีจำนวน ๑๐๔ หน้าพับสา

๒. ฉบับที่ ๒ ได้มาจากวัดท่าโป่ง ตำบลบ้านแม่ อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ในรูปเอกสารพับสา ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน และวันเดือนปีที่เขียน มีจำนวน ๘๔ หน้าพับสา

จากการตรวจสอบในเบื้องต้นทำให้ทราบว่า เอกสารชั้นต้นทั้ง ๒ ฉบับนั้น ฉบับวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร มีสภาพที่สมบูรณ์ และคณะสวดยังใช้การอยู่จนถึงปัจจุบัน เมื่อตรวจสอบกับสวดเบิกที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ ปรากฏว่าบทสวดและภาพตรงกันทุกบท ในขณะที่ฉบับวัดทำไปมีเฉพาะบทสวด ๔ บท ส่วนภาพมีเฉพาะภาพยมราเท่านั้น ทำให้ขาดภาพเรื่องอื่นๆ ไป ผู้วิจัยจึงเลือกฉบับวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร มาเป็นหลักในการปริวรรตและศึกษาวิจัย โดยมีขั้นตอนการศึกษาดังนี้

๔.๕.๒.๑ รูปแบบ

ลักษณะทั่วไปของเอกสารต้นฉบับ

บทสวดเบิกพุทธาภิเษกที่ผู้วิจัยนำมาปริวรรตและศึกษาในครั้งนี้เป็นเอกสารพับสาเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน และวันเดือนปีที่เขียน มีจำนวน ๑๐๔ หน้าพับสา

ลักษณะคำประพันธ์

บทสวดเบิกพุทธาภิเษก เป็นวรรณกรรมที่แต่งด้วยภาษาบาลี และภาษาล้านนา มีทั้งบทสวดที่เป็นภาษาบาลี และภาพ ดังนี้

๑. บทสวดแต่งด้วยภาษาบาลี เป็นวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วความเรียง มีลักษณะเหมือนวรรณกรรมร้อยแก้วความเรียงที่ปรากฏในบทสวดมนต์คั่น ดังกล่าวมา มีที่เป็นบทร้อยกรองปรากฏเฉพาะบท อเนกชาติตัสสารี ซึ่งแต่งเป็นปัญญาวัตรฉันท์ บทเดียวเท่านั้น

๒. ภาพ แต่งเป็นภาษาล้านนา เป็นวรรณกรรมประเภทร้อยกรอง มีลักษณะเหมือนภาพยืมพาพิลาป ที่ปรากฏในวรรณกรรมหมวดพระธรรมเทศนา ดังกล่าวมา

บทสวดเบิกมีทั้งหมดจำนวน ๘ บท แบ่งเป็นบทสวดภาษาบาลี ๔ บท เป็นภาพแบบล้านนา ๓ บท เป็นบทสวดที่ออกดำเนินยกล้ำขาจีนข้อ ๑ บท (เรียกชื่อว่าภาพยืมพาพิลาป) บางแห่งพบว่าเรียก “อุลลวาทมนี่”) แต่ละบทแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทต่างๆ ดังนี้คือ

ลำดับที่	ชื่อบทสวดมนต์	แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภท
๑	บทเบิกสวดพุทธานิเขก วาร ๑	ร้อยแก้ว
๒	บทเบิกสวดพุทธานิเขก วาร ๒	ร้อยแก้ว
๓	บทเบิกสวดพุทธานิเขก วาร ๓	ร้อยแก้ว
๔	บทเบิกสวดพุทธานิเขก วาร ๔	ร้อยแก้ว
๕	บทสวดหื้อซื่อเสียง	ร้อยแก้ว
๖	กาพย์ภมรา	กาพย์
๗	กาพย์อโง	กาพย์
๘	กาพย์สุมา	กาพย์

ลักษณะสำนวนภาษา

บทสวดเบิกที่เป็นวรรณกรรมประเภทร้อยแก้ว และร้อยกรองสำนวนการแต่งเอื้อต่อการจับขานโดยตรง มีความไพเราะตามลักษณะวรรณกรรมบาลีที่แต่งเป็นร้อยแก้วความเรียง และวรรณกรรมประเภทกาพย์ของล้านนา ดังนี้

สำนวนที่แต่งด้วยภาษาบาลี ประเภทร้อยแก้วความเรียง เช่น

“ตฤส เย วรตติยา มหุมิเม ยามเฮอร์ สมหิตเต จิตเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนันตฺถเน วิคตูปกิเลเส วิคตูปกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย จูเต อนนฺตฺตปาเต อสฺสวานํ ขณฺณณฺญาณ วิปฺสฺสนาย จิตฺตํ อภินินามินฺโท ...”

สำนวนที่แต่งด้วยภาษาล้านนา ประเภทร้อยกรอง แบบกาพย์ของล้านนา เช่น

“ภมราเรีย อันว่าหม่มแม่เผ้งแสะแมงภู๋ บินผะผู้เล่นไฟมา ชมไกสอรกลิ้นคันธา สนสอดไก่อ๊ ตอมดอกไม้พระโพธิง เสียงหึ่งห้อยบินออกเข้า เมื่อพระสิริธาตุเจ้า นั่งอยู่เฝ้าภาวนา ภมรา อันว่าภมเรศ นามกล่าวเพสว่าปักขี ...”

๔.๕.๒.๒ เนื้อหา

เนื้อหาคือระเบียบในการแต่งสวดเบิกพุทธาภิเษก ประกอบด้วย

(๑) บทปณามกาลา คือบทสรรเสริญพระพุทธคุณ มีความว่า โย สนฺนิสินฺโน...
เมื่อจะสวดเบิกในวาระใด คณะสวดต้องสวดบทนี้เป็นบทขึ้นต้นทุกครั้งไป

(๒) การดำเนินเรื่องในสวดเบิกพุทธาภิเษก แบ่งออกเป็น ๘ ช่วง คือ

- ๑) วาร ๑ กล่าวถึงพุทธประวัติตั้งแต่แรกบำเพ็ญบารมีมาจนครบ ๓๐ ทัศ เสด็จลงมาเกิด
ในศากยราชตระกูล เสด็จออกไปบวช บำเพ็ญสมณธรรมเพื่อให้เข้าถึงวิมุตติความหลุดพ้น
ทรงพิจารณาห้วงข้อธรรมในปฐมยาม จนกระทั่งจิตเป็นสมาธิตั้งมั่นดีแล้ว เสดวยปีติ สุข
เอกัคคตา และปัสสัทธิ ทรงเจริญอานาปานสติกำหนดลมหายใจเข้าออก จนจิตปราศจากราคะ
เห็นทางแห่งนิโรธคือการดับทุกข์
- ๒) วาร ๒ กล่าวถึงห้วงข้อธรรมที่พระพุทธองค์ทรงพิจารณาในปฐมยาม คือปัจจุสมุปบาท
โดยอนุโลมและปฏิโลม เพื่อให้ทราบถึงปัจจัยแห่งความไม่รู้ทั้งปวง คือสังขาร วิญญาณ
นามรูป อายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา มรณะ ปริเทวะ ทุกข์
โทมนัส เมื่อดับสิ่งนี้ได้จะทำให้วิชชาคือความรู้แจ้งเกิดขึ้น เป็นเหตุให้พระโพธิสัตว์ได้
บุพเพนิวาสานุสสติญาณ รู้อดีตแห่งสัตว์ทั้งหลาย
- ๓) วาร ๓ กล่าวถึงห้วงข้อธรรมที่พระพุทธองค์ทรงพิจารณาในมัชฌิมยาม คืออริยสัจ ความจริง
อันประเสริฐ ๔ ประการ คือ ทุกข์ ได้แก่ความไม่สบายกายความไม่สบายใจ สมุทัย ได้แก่เหตุ
ที่ทำให้เกิดทุกข์ นิโรธ คือ การดับทุกข์ มรรค คือหนทางปฏิบัติเพื่อก้าวเข้าสู่ความดับทุกข์
เมื่อรู้ความจริงอันประเสริฐเช่นนี้แล้ว เป็นเหตุให้พระโพธิสัตว์ได้จุติปาตญาณ รู้ที่จุติแห่ง
สัตว์ทั้งหลาย
- ๔) วาร ๔ กล่าวถึงห้วงข้อธรรมที่พระพุทธองค์ทรงพิจารณาในปัจฉิมยาม คือ ปัจจัยอันทำให้
ดับทุกข์ไม่เหลือ ทรงพิจารณาปัจจุสมุปบาท คือ สังขาร วิญญาณ นามรูป อายตนะ
ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา มรณะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส โดยอนุโลม
และปฏิโลม เมื่อดับสิ่งเหล่านี้แล้วจึงดับไม่เหลือ ไม่มีภพชาติอีกต่อไป เป็นเหตุพระโพธิสัตว์
ได้อาสวักขยญาณ จิตบริสุทธิ์จากอาสวะกิเลสทั้งปวง บรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ
ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เทวดา อินทร์ พรหมทั้งหลายต่างเปล่งสาธุการขึ้นพร้อมกัน
- ๕) กาพย์ภมรา กล่าวถึงพุทธประวัติ ตอนจะตรัสรู้ เมื่อประทับนั่งอยู่ ณ โคนต้นไม้ศรีมหาโพธิ์
บรรดาฝูงและแมลงต่างๆ พากันบินมาอนุโมทนาชื่นชมในพระบารมี พร้อมด้วยเหล่าเทวดา
อินทร์ พรหมทั้งหลายในหมื่นโลกธาตุ พระยามารวิสวศิกยกกองทัพมาแย่งชิงรัตนบัลลังก์
เทวดา อินทร์ พรหม ตกใจหนีไปหมด ทั้งพระโพธิสัตว์ให้อยู่เพียงลำพังพระองค์เดียว

จากนั้นบรรดานกและไก่พากันมาร้องส่งเสียงให้กำลังใจ จนในที่สุดพระโพธิสัตว์เอาชนะ พระยามาร เปล่งฉัพพรรณรังสีออกจากพระวรกาย และตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จากนั้น ได้จากกรีกตั้งสอนคนทั้งหลายให้มีศีล บำเพ็ญทาน และเจริญสมาธิภาวนา พระพุทธเจ้า เสด็จขึ้นไปโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ และกล่าวสรุปว่ารสแห่งพระธรรมเทศนาของ พระพุทธองค์หวานประดุจคังน้ำผึ้ง เมื่อศาสนาพระพุทธองค์ยังเจริญรุ่งเรืองอยู่ ขอเชิญ พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตั้งใจศึกษาและปฏิบัติธรรม เพื่อให้เข้าถึงพระนิพพาน

- ๖) กาพย์ห่อชื้อเสียง ซึ่งชาวไทยใหญ่ในแม่ฮ่องสอนมักเรียกว่า “ควาอาหมนี้” เป็นการ กล่าวถึงพุทธประวัติอย่างย่อตอนพระพุทธเจ้าทรงชนะพระยามาร
- ๗) กาพย์ อล โภควา กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาภพชาติที่พระองค์ได้เกิดมาหลายครั้ง พระชาตินี้เป็นพระชาติสุดท้าย พระองค์จะไม่เกิดอีกต่อไป เป็นเปรียบเสมือนดั่งเรือนที่ นายช่างเรือเครื่องประกอบออกแล้ว ย่อมไม่เป็นเรือนอีกต่อไป จิตของพระองค์ไม่มีปัจจัย ประชุมตั้ง ทรงเอาชนะกิเลสทั้งหลายได้แล้ว ไม่มีกิเลสต้นหาดัดข้องอยู่ในจิตอีกต่อไป ทรงเป็นพระพุทธเจ้าผู้เลิศในโลกทั้ง ๓
- ๘) กาพย์สุมาลว่าถึงการขอขมาโทษต่อ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระเกสราตุ พระสรีรธาตุ พระพุทธบาท พระเจดีย์ พระธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ พระสงฆ์ และไม้ศรีมหาโพธิ์ ซึ่งบรรดาพระภิกษุสามเณรผู้ทำหน้าที่สวดเกรงความผิดที่ได้นำพระธรรมคำสอนมาสวดโดย ทำนอง อาจมีผิดพลาดในการออกเสียง ใช้ฐานกรณ์ไม่ถูก เปล่งเสียงครุ ฤ หุ โห สะ อ โห สะ สติล ษนิค ไม่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์และสัมพันธ์ โดยคำนึงถึงทำนองมากกว่าความถูกต้อง เกรงว่าการกระทำดังกล่าวจะเป็นบาปกรรม จึงขอกราบขมาต่อปัญจรัตนพระแก้วเจ้า ๕ โกฏาก เพื่อไม่ให้โทษต่อผู้สวด

๔.๕.๒.๓ อนุภาคที่ปรากฏในบทสวดเบิกพุทธานิเชก

อนุภาคที่ปรากฏในสวดเบิกพุทธานิเชก พบดังนี้ คือ

เนื้อความที่ปรากฏในบทสวดพุทธานิเชก	ชื่อบทสวดเบิกพุทธานิเชก
๑. บทสรรเสริญพระพุทธรูป พระพุทธเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณเป็นที่พึงอันสูงสุดของโลก	บทปณามคาถา
๒. พุทธประวัติ ตั้งแต่แรกบำเพ็ญบารมีมาจนครบ ๓๐ ทศ และเสด็จลงมาเกิดในศากยราชตระกูล เสด็จออกบวช บำเพ็ญสมณธรรมจน ไคยมาสริมหาโพธิ์ ชายฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เพื่อให้เข้าถึงวิมุตติความหลุดพ้น	บทเบิกสวดพุทธานิเชก วาร ๑
๓. พระโพธิสัตว์ทรงพิจารณาปฏิสังขารทุกขะ โดยอนุโลมและปฏิโลม เพื่อให้ทราบถึงปัจจัยแห่งความไม่รู้ทั้งปวง ทำวิชาคือความรู้แจ้งให้เกิดขึ้น จนได้บุพเพนิวาสานุสสติญาณ รู้อดีตแห่งสัตว์ทั้งหลาย	บทเบิกสวดพุทธานิเชก วาร ๒
๔. พระโพธิสัตว์พิจารณาธรรม จนเห็นอริยสัจ คือความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ คือ ทุกข์ ได้แก่ความไม่สบายกายไม่สบายใจ สมุทัย ได้แก่เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ นิโรธ คือการดับทุกข์ มรรค คือหนทางปฏิบัติเพื่อก้าวเข้าสู่ความดับทุกข์ เมื่อตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐเช่นนี้แล้ว พระโพธิสัตว์ได้จุติอุปปาตญาณรู้ที่จุติแห่งสัตว์ทั้งหลาย	บทเบิกสวดพุทธานิเชก วาร ๓

เนื้อความที่ปรากฏในบทสวดพุทธาภิเษก	ชื่อบทสวดเบิกพุทธาภิเษก
๕. พระโพธิสัตว์พิจารณาปัจจุสมุปบาทโดยอนุโลมและปฏิโลม ในปัจจุสมุปบาท คือปัจจุอันทำให้ดับทุกข์โดยไม่เหลือ เป็นเหตุให้ได้ อาสวัภยญาณ จิตบริสุทธิ์จากอาสวะกิเลส บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ครัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เทวดา อินทร์ พรหมทั้งหลายต่างเปล่งสาธุการขึ้นพร้อมกัน	บทเบิกสวดพุทธาภิเษก วาร ๔
๖. กล่าวถึงพระพุทธรูปทรงพระนาค และได้ ครัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า	บทสวดหื้อชื่อเสียง หรืออุลลวามหานี้
๗. พระโพธิสัตว์ประทับนั่งอยู่ ณ โคนต้นไม้ศรีมหาโพธิ์ เพื่อพิจารณาธรรมนำจิตออกจากกิเลสและครัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า บรรดาฝั่งและแมลงต่างๆ พวกกันบินมาอนุโมทนาชื่นชมในพระบารมี พร้อมด้วยเหล่าเทวดา อินทร์ พรหมทั้งหลายในหมื่นโลกธาตุ พระยามารวิสวดี ยกกองทัพมาแย่งชิงรัตนบัลลังก์ เทวดา อินทร์ พรหม ตกใจหนีไปหมด ทั้งพระโพธิสัตว์ให้อยู่เพียงลำพังพระองค์เดียว	กาพย์ภมรา
๘. บรรดานกและไก่พากันมาร้องส่งเสียงให้กำลังใจ พระโพธิสัตว์เอาชนะพระยามารได้ ครัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จากนั้นได้จาริกตั้งสอนคนทั้งหลายให้มีศีล ทาน ภาวนา และกล่าวถึงพระพุทธรูปเสด็จขึ้นไปโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ และกล่าวสรุปว่ารสแห่งพระธรรมเทศนาของพระพุทธรูปหวนประดุจดั่งน้ำผึ้งเมื่อศาสนาพระพุทธรูปยังเจริญ รุ่งเรืองอยู่ขอเชิญพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตั้งใจศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่อให้เข้าถึงพระนิพพาน	กาพย์ภมรา

เนื้อความที่ปรากฏในบทสวดพุทธาภิเษก	ชื่อบทสวดเบิกพุทธาภิเษก
๕. พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาภพชาติที่พระองค์ได้เกิดมาหลายครั้ง พระชาตินี้เป็นพระชาติสุดท้าย พระองค์จะไม่เกิดอีกต่อไป เปรียบเสมือนคั้งเรือนที่นายช่างรื้อเครื่องประกอบออกแล้วซ่อมไม่เป็นเรือนอีกต่อไป จิตของพระองค์ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ทรงเอาชนะกิเลสได้หมดทั้งหลายได้ ไม่มีกิเลสตัณหาติดข้องอยู่ในจิตอีกต่อไป ทรงเป็นพระพุทธเจ้าผู้เลิศในโลก	กาพย์อด โข ภควา
๕. การขอขมาโทษต่อพระพุทธเจ้า ผู้ทรงแสดงพระธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งปราศจากโทษทั้งมวล พระธรรม พระธาตุ พระพุทธรูปาท พระเจดีย์ พระสงฆ์ และไม้ศรีมหาโพธิ์ บรรดา พระภิกษุ สามเณรผู้ทำหน้าที่สวดเกรงความผิดที่ได้นำพระธรรมคำสอนมาสวดโดยคำนึงถึงทำนองมากกว่าความถูกต้อง เกรงว่าจะเป็นบาปกรรม จึงขอกราบขมาต่อปัญจรัตนะ คือพระแก้วเจ้า ๕ โกฎาก เพื่อไม่ให้โทษต่อผู้สวด	กาพย์สุมา

๔.๕.๒.๔ แนวคิดที่ปรากฏในสวดเบิกพุทธาภิเษก

แนวคิดที่ปรากฏในสวดเบิกนั้น ดังได้กล่าวมาแล้วในเนื้อและอนุภาค ที่ปรากฏในกาพย์ขอขมาว่า การสวดเบิกพุทธาภิเษกมุ่งที่จะสวดเพื่อให้ให้เกิดทำนองเสียงที่ไพเราะ แต่ก็ยังนำเอาเนื้อหาที่เป็นการสรรเสริญยกย่องพระพุทธคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามากกล่าว โดยเฉพาะเน้นถึงตอนที่พระพุทธเจ้าทรงเอาชนะพระยามารได้ และการพิจารณาทบทวนถึงหลักปฏิบัติสมุปปบาท คือแนวธรรมที่จะทำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ โบราณถือว่าการสวดเบิกพุทธาภิเษกคือการยกย่องพระพุทธเจ้าให้อยู่ในสถานภาพที่สูงที่สุด พุทธศาสนิกชนก็นิยมฟังเพราะมีความไพเราะ นับได้ว่าเป็นการสวดที่สำคัญอย่างหนึ่งในพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปแบบล้านนา

๔.๕.๓ บทสวดเบิกพระเนตร

สวดเบิกพระเนตร คือการเจริญพระพุทธมนต์ของพระสงฆ์ในพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปแบบล้านนา ในตอนเช้าตรู่ พระสงฆ์ที่สวดเบิกพระเนตรนี้ ก็คือพระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ (สวดมนต์คั่น) มาตั้งแต่ตอนหัวค่ำของคืนที่ประกอบพิธี เมื่อสวดมนต์คั่นจบแล้ว พระสงฆ์ชุดนี้จะพักจำวัด โดยพิธีพุทธาภิเษกก็ดำเนินไปเรื่อยๆ คือมีการแสดงพระธรรมเทศนา ๔ กัณฑ์ ได้แก่ ธรรมปฐมนิพนธ์โพธิ ธรรมสังฆาทถอบวช ธรรมพุทธาภิเษก ธรรมธรรมจักกัปปวัตตนสูตร และอรรถาภิเษกพิมาพิลาป สวดเบิกพุทธาภิเษก และทำพิธีกว่นข้าวทิพย์

พิธีดำเนินมาจนถึงเวลาประมาณ ๐๔.๐๐ น. พระสงฆ์ที่สวดมนต์คั่นจะตื่นขึ้นมาก่อทำพิธีจุดเทียนนพคุณ ๘ แท่ง สวดเบิกพระเนตร ซึ่งมีบทสวดสำหรับขึ้นตอนในพิธีนี้โดยตรง พระสงฆ์จะสวดไปเรื่อยๆ จนกระทั่งสวดถึงบทปฏิญาณอุปมาว่า อวิชชาตเวว อสสวราค นิโรธ ฯลฯ หรือสวดถึงธรรมจักกัปปวัตตนสูตรว่า จกฺขุ อุตฺปาติ ญฺณํ อุตฺปาติ ปญฺญา อุตฺปาติ วิชฺชา อุตฺปาติ อาโลโก อุตฺปาติ ฯลฯ พระมหาเถรผู้เป็นประธานสงฆ์ในพิธีก็จะปลดผ้าขาวที่สวมคลุมพระพักตร์ และแกะขี้ผึ้งที่ปิดพระเนตรพระพุทธรูปอยู่นั้นออก นำน้ำมันจันทน์เจ็ดที่พระเนตรแล้วใช้พัดหางนกยูงพัดที่พระพักตร์พระพุทธรูป จากนั้นก็นำน้ำพระพุทธมนต์ที่เสกไว้แต่เมื่อตอนสวดมนต์คั่นพรมไปที่พระพุทธรูป นับเป็นหัวใจสำคัญของพิธีพุทธาภิเษก จากนั้นพระมหาเถรผู้เป็นประธานสงฆ์ก็จะนำเอาแว่นสายตาพระเข้ามาสะท้อนแสงจากพระอาทิตย์ หรือแสงเทียนเพื่อให้ส่องเข้าไปที่พระเนตรของพระพุทธรูป โดยนัยว่าพระองค์ท่านมีดวงตาเห็นธรรม ได้รู้ญาณทั้ง ๓ คืออภิสังญาณ จุตูปาคญาณ และอาสวักขยญาณ เมื่อสวดจบแล้ว ก็จะมีการทำพิธีถวายข้าวมรุปายาสสืบต่อไป

บทสวดเบิกพระเนตรที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาในครั้งนี้ เป็นหนังสือที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยกลาง มี ๓ ฉบับ ปรากฏรายละเอียดดังกล่าวมาแล้วข้างต้นในเรื่องของบทสวดมนต์คั่น คือ

๑. สวดมนต์ฉบับหลวง ของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทวมหาเถระ) ซึ่งพิมพ์มาถึงครั้งที่ ๑๔/๒๕๓๑ โดยมหาภูมิบาลวิทยาลัย มีจำนวน ๔๒๖ หน้า

๒. สวดมนต์ฉบับภาคเหนือ รวบรวมและเรียบเรียงโดย นายทวี เชื้อนแก้ว ซึ่งพิมพ์มาถึงครั้งที่ ๒๒/๒๕๓๑ มีจำนวน ๒๖๖ หน้า

๓. หนังสือปัฏฐาธรรมคั่น สูตรเบิกพระเนตร สมโภชพระพุทธรูป ฯลฯ รวบรวมและเรียบเรียงโดยพระครูประจักษ์พัฒนคุณ จัดพิมพ์โดยพระครูธีรรัตนสุนทร ซึ่งพิมพ์มาถึงครั้งที่ ๕/๒๕๓๗ จัดทำรูปหนังสือคล้ายกับปัฏสาโบราณ มีจำนวน ๒๑๐ หน้า

๔.๕.๓.๑ รูปแบบ

ลักษณะทั่วไปของเอกสารต้นฉบับ

ต้นฉบับบทสวดเบิกพระเนตรที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาในครั้งนี้ เป็นหนังสือที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยกลาง มี ๓ ฉบับ ปรากฏรายละเอียดดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

ลักษณะคำประพันธ์

บทสวดเบิกพระเนตรเป็นวรรณกรรมภาษาบาลีที่แต่งด้วยคำประพันธ์ ๒ ลักษณะ คือเป็นร้อยกรองประเภทฉันท์ก็มี เป็นร้อยแก้วความเรียงก็มี บทสวดเบิกพระเนตรมีทั้งหมดจำนวน ๒๐ บท แต่ละบทแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทต่างๆ ดังนี้คือ

ลำดับที่	ชื่อบทสวดมนต์	แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภท
๑	บทชุมนุมเทวดา แบบล้านนา	ร้อยแก้ว
๒	บทนมัสการพระรัตนตรัย	ร้อยแก้ว
๓	บทสวดนโม เม	ปัฐยาวัตรฉันท์
๔	บทสวด อสีติมหาสาวกคาถา	ร้อยแก้ว
๕	บทสวด พุทธานุสสติ	ปัฐยาวัตรฉันท์
๖	บทสวด ภาเวตวา	ร้อยแก้ว
๗	บทสวด ปฏิจุสมุปปาทปาฐ	ร้อยแก้ว
๘	บทสวด อเนกชาติ	ปัฐยาวัตรฉันท์ ปัฐยาวัตร
๙	บทสวด พุทธอุทานคาถา	อุเปนทริเชียรฉันท์
๑๐	บทสวด รมมจกุปปวตฺตนสูตร	ร้อยแก้ว
๑๑	บทสวด ถวายพรพระ	วสันตคิลกฉันท์
๑๒	บทสวด ชยปริตต์	ปัฐยาวัตรฉันท์
๑๓	บทสวด วภูฏกปริตต์	ปัฐยาวัตรฉันท์
๑๔	บทสวด สติมา	ร้อยแก้ว
๑๕	บทสวด อิติปิ โส ปารมี ๓๐ ทัส	ร้อยแก้ว
๑๖	บทสวด โมรปริตต์ (ตอนต้น)	อินทริเชียรฉันท์ และปัฐยาวัตรฉันท์
๑๗	บทสวด ปจฺฉิมคาถา	ร้อยแก้ว
๑๘	บทสวด ภวตุ	ปัฐยาวัตรฉันท์

ลำดับที่	ชื่อบทสวดมนต์	แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภท
๑๕	บทสวด เทวดาอุยโยชนกาลา	ปัญยาวัตรฉันท
๒๐	บทสวด สุโข	ปัญยาวัตรฉันท

ลักษณะสำนวนภาษา

บทสวดเบิกพระเนตร ที่เป็นวรรณกรรมประเภทร้อยกรอง มีลักษณะการแต่งที่เอื้อต่อการขับขานโดยตรง จึงสำนวนที่ไพเราะตามแบบกวี เหมือนบทสวดต่างๆ ที่กล่าวมา เช่น

“อเนกชาติสงสาร สุนทราวิสูตร์ อนิพพิส
กหการ กเวสนุโต ทุกขา ชาติ ปุณปุณ ...”

ที่เป็นวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วความเรียง ก็มุ่งที่จะนำเสนอเรื่องราวของบทสวดนั้นๆ โดยถือหลักของบาลีไวยากรณ์เป็นเกณฑ์ เช่น

“อิติปิ โส ภควา เตมิโย นาม ภควา เสฏฐิ อารมมณิ ตวั โสหิ พุทฺโธ ภวิสุสสามิ
กุสลดตา ธมฺมา สมฺมาสมฺพุทฺโธ ...”

๔.๕.๓.๒ เนื้อหา

เนื้อหาคือระเบียบในการแต่งบทสวดเบิกพระเนตรแต่ละบทมีเนื้อหาที่ขึ้นต้นและจบในบทนั้นๆ มีเรื่องราวปรากฏเฉพาะบทไป เช่น ปฏิจิตสมุปบาท คือปัจจัยอันทำให้ดับทุกข์โดยไม่เหลือ เป็นต้น

๔.๕.๓.๓ อนุภาคที่ปรากฏในบทสวดเบิกพระเนตร

เมื่อจัดว่าบทสวดเบิกพระเนตรเป็นวรรณกรรมกลุ่มหนึ่ง ในหมวดบทสวดและกาลา ผู้วิจัยใคร่จะจัดเอาบทสวดบทหนึ่งเป็นอนุภาคของวรรณกรรมกลุ่มนี้ อนุภาคที่ปรากฏในบทสวดเบิกพระเนตร มีดังนี้

เนื้อความที่ปรากฏในบทสวดเบิกพระเนตร	ชื่อบทสวดเบิกพระเนตร
๑. อัญเชิญเทวดาที่อยู่จักรวาลนี้ และจักรวาลใกล้เคียง มาฟังบทสวดเจริญพระพุทฺธมนต์	บทชุมนุมเทวดา แบบล้านนา
๒. กล่าวนมัสการพระรัตนตรัย ขอถือเอาเป็นสรณะ	บทนมัสการพระรัตนตรัย

เนื้อความที่ปรากฏในบทสวดเบิกพระเนตร	ชื่อบทสวดเบิกพระเนตร
๓. นมัสการพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์	บทสวดนโม เม
๔. นมัสการพระอสีติมหาสาวก ๘๐ รูป	บทสวด อสีติมหาสาวกคาถา
๕. การเจริญพุทธานุสสติ เมตตานุสสติ อสุภานุสสติ และมรณานุสสติ เพื่อให้มีการกำหนดรู้จิตและการกระทำของตนอยู่เสมอ	บทสวด พุทธานุสสติ
๖. นมัสการพระรัตนตรัย เพื่อให้พ้นจากเวรและภัยทั้งหลายอันมีมรณภัย เป็นต้น	บทสวด ภาเวตวา
๗. การพิจารณาปัจจุสมุปบาท คือปัจจัยอันทำให้ดับทุกข์โดยไม่เหลือ โดยอนุโลมและปฏิโลม	บทสวด ปฏิจุสมุปปาทปาฐ
๘. พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาภพชาติ ที่พระองค์ได้เกิดมาหลายครั้ง พระชาตินี้เป็นพระชาติสุดท้าย พระองค์จะไม่เกิดอีกต่อไป เปรียบเสมือนคั้งเรือนที่นายช่างรื้อเครื่องประกอบออกแล้วซ่อมไม่เป็นเรือนอีกต่อไป จิตของพระองค์ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ทรงเอาชนะกิเลสได้ทั้งหลายได้ไม่มีกิเลสตัดขาดคั้งอยู่ในจิตอีกต่อไป	บทสวด อนนคาติ
๙. เมื่อตรัสรู้แล้วทรงเปล่งอุทานว่า ธรรมทั้งหลายปรากฏต่อพราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ พราหมณ์ผู้รู้ยอมกำจัดการและเสนามารได้ เป็นผู้กล้าและข้ามพ้นอุปสรรคได้ มีแสงสว่างอันโชติช่วงเสมอ	บทสวด พุทธอุทานคาถา
๑๐. พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ว่าทางที่บรรพชิตไม่ควรเสวยมี ๒ อย่างคือ อัดคกิลมถานุโยค และกามสุขัลลิกานุโยค แต่ควรเดินไปในทางสายกลาง คือมัชฌิมาปฏิปทา ปฏิบัติตามมรรค ๘ คือ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ, สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ, สัมมาวาจา เจรจาชอบ, สัมมากรรมันโต ทำการงานชอบ, สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีพชอบ, สัมมาวาจาโม เพียรชอบ, สัมมาสติ ระลึกรชอบ, สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ เมื่อแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตรจบแล้ว เทวดาทั้งหลายในหมื่นโลกธาตุเปล่งอนุโมทนา พระโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จอรหัตผล	บทสวด ธรรมจกุกกัปปวัตตนสูตร

เนื้อความที่ปรากฏในบทสวดเบิกพระเนตร	ชื่อบทสวดเบิกพระเนตร
๑๑. พุทธประวัติที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงชนะอุปสรรคทั้งปวง ๘ ครั้งคือ ๑. ทรงชนะพระยามารว้าดี ที่ยกทัพมาชิงรัตนบัลลังก์ ๒. ทรงชนะอาฬวกะยักษ์ ผู้มีจิตอันกระด้างด้วยพระขันติบารมี ๓. ทรงชนะช้างนาฬาคีรี ตัวมีกำลังประดุจไฟป่า ด้วยพระเมตตาบารมี ๔. ทรงชนะองคุลิมาลโจร ผู้แสนโหดร้ายด้วยการแสดงธรรมอันเป็นปาฏิหาริย์ ๕. ทรงชนะคำกล่าวประทุษร้ายที่ทำอาการประหนึ่งว่ามีครรภ์ ของนางฉันทมาณวิกา ด้วยการเจริญสมาธิระงับพระทัยไม่กล่าวโต้ตอบนางในท่ามกลางฝูงชน ๖. ทรงชนะสัจจกนิครนถ์ ผู้ยกถ้อยคำของตนว่าสูงส่งกว่าคนทั้งปวง ด้วยเทศนาวิธี ๗. ทรงโปรดให้พระมหาโมคคัลลานเถร ผู้มีฤทธิ์ปราบนันทโพนันทนาคราช จนชนะ ๘. ทรงชนะผกาพรหม ผู้สำคัญตนว่ามีความรู้มาก ด้วยเทศนาญาณ คนผู้มีปัญญามาก สวดหรือระลึกถึงคาถา ๘ บทนี้ย่อมปราศจากอุปัทวันตราย อาจบรรลุดุธรรม และถึงวิมุตติความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงได้	บทสวด ถวายพรพระ
๑๒. พระพุทธเจ้าผู้ทรงพระคุณอันยิ่งใหญ่ บำเพ็ญบารมีเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย ทรงบรรลุพระโพธิญาณ จนมารขอชัยมงคลลงมีแก่ผู้มีกาย วาจา และใจ ที่สุจริตดีทุกท่าน	บทสวด ชยปริตต์
๑๓. พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกคุ้ม ขณะที่ยังเล็กอยู่บินไม่ได้ พ่อแม่ออกไปหาอาหาร วันหนึ่ง มีไฟป่าไหม้ลามมาเกือบจะถึงรัง ได้ตั้งจิตอธิษฐานด้วยบารมีแห่งสังกิริยา ทำให้ปลอดภัยจากไฟป่าในครั้งนั้น	บทสวด วกุฏกปริตต์

เนื้อความที่ปรากฏในบทสวดเบิกพระเนตร	ชื่อบทสวดเบิกพระเนตร
๑๔. พระพุทธเจ้าผู้ประคองสติ ด้วยพุทธบารมีสามารถเอาชนะพระยามารพร้อมทั้งเหล่าเสนามารทั้งปวงได้ พระผู้สมบุรณ์พร้อมด้วยพระคุณอันประเสริฐ ขอถือพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นเป็นสรณะ	บทสวด สติมา
๑๕. พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประเสริฐ เป็นสัมมาสัมพุทธะ ผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวง ได้เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ในชาติต่าง ๆ คือ พระเทมีย์ ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี พระมหาชนก ทรงบำเพ็ญวิริยบารมี พระสุวรรณสาม ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมี พระเนมิราช ทรงบำเพ็ญอุชิฐานบารมี พระมโหสถ ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี พระภูริทัต ทรงบำเพ็ญศีลบารมี พระจันทกุมาร ทรงบำเพ็ญขันติบารมี พระนารท ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี พระวิรุณบัณฑิต ทรงบำเพ็ญสังขบารมี พระเวสสันดร ทรงบำเพ็ญทานบารมี เมื่อเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะก็ทรงบำเพ็ญพระบารมีจนกระทั่งออกบวชและได้ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าผู้ประกอบพร้อมด้วยบารมี ๓๐ ทัส ทรงบริจาคทาน ๕ ประการ คือ ทรัพย์ อวัยวะ ชีวิต บุตร ภริยา มีกาย วาจา และใจ ที่บริสุทธิ์ทรงพระคุณเป็นเอกอนันต์ ขอถวายการนอบน้อมแด่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น	บทสวด อิติปิ โส ปารมี ๓๐ ทัส
๑๖. พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระญาณกุง ได้กล่าวสรรเสริญพระอาทิตย์ ผู้เป็นเอกราชา เป็นประจำทุกวัน ทำให้มีความปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวง	บทสวด โมรปริตต์ (ตอนต้น)
๑๗. พระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระอานนท์ และพุทธบริษัททั้ง ๔ ว่า สังขารธรรมย่อมล่วงผ่านไปเป็นธรรมดา จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด	บทสวด ปจุลิมคคาถา

เนื้อความที่ปรากฏในบทสวดเบิกพระเนตร	ชื่อบทสวดมนต์
๑๘. ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เทวดาทั้งปวง มงคลทั้งปวง จงรักษาท่านให้มีความสุข ตลอดไป	บทสวด ภาตุ
๑๙. ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีทุกข์ ไม่มีภัย ไม่มีความโศก ขอท่านทั้งหลายจงบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนาในกาล ทั้งปวง ขอเทวดาจงอนุโมทนาบุญที่ข้าพเจ้าทั้งหลายทำแล้ว ขอเทวดาทั้งหลายกลับไปเถิด พระพุทธเจ้า พระปัจเจก- พุทธเจ้า และพระอรหันต์ผู้มีกำลังมาก จงรักษาข้าพเจ้าด้วย ประการทั้งปวง	บทสวด เทวดาอุยโยชนคาลา
๒๐. การเกิดของพระพุทธเจ้าย่อมยังความสุขให้เกิดขึ้นในโลก การได้ฟังพระธรรมเทศนาก็เป็นสุข ความสามัคคีก็เป็นสุข ความอดกลั้นต่อสมาคมก็เป็นสุข กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐใน หมู่ชน ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ย่อมประเสริฐกว่า เทวดาและมนุษย์ พระอาทิตย์ยามตอนกลางวัน พระจันทร์ งามเวลากลางคืน กษัตริย์และพราหมณ์ผู้ฝึกตนย่อมมีความสุข ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ ความสันโดษเป็น ทรัพย์อย่างยิ่ง ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง พระนิพพาน เป็นบรมสุข	บทสวด สุโข

๔.๕.๓.๔ แนวคิดที่ปรากฏในบทสวดเบิกพระเนตร

แนวคิดที่ปรากฏในบทสวดเบิกพระเนตร ก็เหมือนกับแนวคิดที่ปรากฏในบทสวดมนต์ต้น และบทสวดเบิกพุทธาภิเษก คือการยกย่องสรรเสริญพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐ ผู้เป็นที่พึ่งแก่โลกทั้ง ๓ ในขณะที่เดียวกันก็แทรกหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ในบทสวดต่างๆ เหล่านี้ อย่างน้อยที่สุดการสวดมนต์ก็เป็นการสร้างสมาธิจิตให้เกิดขึ้นกับผู้สวด สร้างบรรยากาศศรัทธาให้กับผู้ฟัง

แต่การสวดเบิกพระเนตร กลับมีความหมายที่แฝงไว้ในพิธีพุทธาภิเษกอย่างสูงส่ง เพราะพระพุทธรูปที่เข้าพิธี ได้เริ่มต้นตั้งแต่การสร้างให้เป็นรูปเคารพแทนองค์พระบรมศาสดา จนกระทั่งได้อารานามาเข้าพิธี ทำการขอพระพุทธรูป สวดมนต์ต้น แสดงพระธรรมเทศนา สวดเบิกพุทธาภิเษก และเล่าพุทธประวัติความเป็นมาของพระพุทธองค์ให้พุทธศาสนิกชนที่ร่วมอยู่

ในพิธีได้รับรู้ ผู้อยู่ในพิธีทุกคนต่างมีความรู้สึกร่วมกันว่าพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีมาจนครบถ้วน บัดนี้พระองค์ท่านได้ตั้งสัตย์อธิษฐานบำเพ็ญสมณธรรมมาโดยลำดับจนกระทั่งได้ญาณทั้ง ๓ คือ อตัตถสัญญา จุตูปปาตญาณ อาสวักขยญาณ บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า มีจักกุธาณที่รู้แจ้งแทงตลอด ประดุจดั่งพระพุทธรูปที่ได้ผ่านพิธีมา การเบิกพระเนตรก็คือการประกาศให้ผู้ร่วมพิธีทุกคนได้รับทราบทั่วกันว่า พระพุทธรูปองค์นี้ “เป็นคน เป็นองค์” โดยสมบูรณ์ตามคตินิยมของคนล้านนาแล้ว

๔.๕.๔ คาลา

คาลา คือคำเสกเป่าที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ มีทั้งที่เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ และวรรณกรรมมุขปาฐะ บางบทเป็นภาษาบาลี บางบทเป็นภาษาล้านนา ปรากฏรูปแบบของร้อยแก้วก็มีร้อยกรองก็มี บางบทเป็นภาษาที่ค่อนข้างตลกคะนอง คาลาอาจมีความหมายหรือไม่มีความหมายก็ได้ คาลาจึงมีความหลากหลาย การเชื่อถือว่าคาลามีความศักดิ์สิทธิ์หรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับความเชื่อส่วนบุคคล คนล้านนาสมัยก่อนโดยเฉพาะผู้ชายมักนิยมเรียนคาลาไว้ อย่างน้อยก็เพื่อป้องกันตัว

คาลา น่าจะเป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนานิกายมหายาน จึงเรียกคาลาอีกอย่างหนึ่งว่า “มนต์” วิธีใช้คาลาส่วนใหญ่จะใช้ในลักษณะท่องบ่นออกเสียงก็ได้ ไม่ออกเสียงก็ได้ เมื่อท่องบ่นจบแล้วเป่าไปในสิ่งที่ต้องการเสกนั้น ในพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปแบบล้านนา มีการใช้คาลาอยู่ ๓ ครั้ง คือ

๑. ตอนที่ใช้ขี้ผึ้งปิดพระเนตรพระพุทธรูปที่เข้าพิธีพุทธาภิเษก “ทิพพอกุข สมมตอกุข ปลายอกุข พุทธอกุข ธรรมอกุข สงฆอกุข ปวรทวายุ์ สุวาห”

๒. ตอนที่แกะขี้ผึ้งออกจากพระเนตรของพระพุทธรูปที่เข้าพิธีพุทธาภิเษก เสกคาลาว่า “สทสฺสเนตฺโต เทวีนฺโท เนตฺโต ทิพพอกุข วิโสธยิ นโม พุทธาย จกุข อุทปาติ ญาณ อุทปาติ ปลายอกุข อุทปาติ วิชฺชา อุทปาติ อาโลโก อุทปาติ พุทธอกุข ธรรมอกุข สงฆอกุข ปวรทวายุ์ สุวาห”

๓. ตอนที่พรมน้ำพระพุทธมนต์พระพุทธรูปที่เข้าพิธีพุทธาภิเษก เสกคาลาว่า “อิติปิ โส วิเสส อิเสส พุทธนาเมอิ อเมนาพุทฺธ ตฺโสอิ อิโสตํ พุทฺธปิติอิ”

คาลา ที่ผู้วิจัยได้รวบรวม ปกรวรรต และตรวจสอบแล้ว ปรากฏว่าไม่พบในชุดของวัดท่าโป่ง แต่พบในวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร เพียงฉบับเดียว เก็บรักษาไว้ที่คณะอภิวรรต วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร ในรูปเอกสารพับสา ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน และวันเดือนปีที่เขียน เฉพาะเรื่องคาลามี ๓ หน้าพับสา

เมื่อตรวจสอบกับหนังสือพิธีกรรมอบรมสมโภชพระพุทธรูปของล้านนา ซึ่งแต่งโดย พระอุดมวุฒิคุณ (ดวงคำ ทุมมทินโน) ฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘ ปรากฏว่ามีคาถาที่ตรงกัน ๒ บท คือ คาถาปิดตาพระเจ้า กับคาถาไขตาพระเจ้า แต่ไม่ปรากฏคาถาพรมน้ำพระพุทธรูป ผู้วิจัยจึงเลือกฉบับวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร มาเป็นหลักในการศึกษาวิจัย

๔.๕.๔.๑ รูปแบบ

ลักษณะทั่วไปของเอกสารต้นฉบับ

ต้นฉบับคาถา ที่ผู้วิจัยนำมาปริวรรต และศึกษาในครั้งนี้ เป็นพับสา จำนวน ๑ เล่ม เฉพาะที่กล่าวถึงคาถามี ๓ หน้าพับสา เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน และวันเดือนปีที่เขียน

ลักษณะคำประพันธ์

คาถาที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา เป็นวรรณกรรมที่แต่งด้วยภาษาบาลี ประเภทร้อยแก้วความเรียงสั้นๆ เนื้อความจบในแต่ละบทดังกล่าวมาแล้วข้างต้น เช่น

“อิติปิ โส วิเสส อีสเส พุทธนาเมอิ อิมินาพุทธ ตโสอิ อีสตํ พุทธปิตติ”

ลักษณะสำนวนภาษา

คาถา เป็นวรรณกรรมที่แต่งด้วยภาษาบาลี ประเภทร้อยแก้วความเรียงสั้นๆ ไม่ได้มุ่งความงดงามทางภาษาเป็นหลัก แต่มุ่งให้เกิดความขลังและความศักดิ์ในเชิงพิธีกรรมมากกว่าแต่เมื่อแปลความหมายก็ได้ใจความสำคัญตามจุดประสงค์ของพิธีกรรม เช่น

“ทิพพอกุข สมณตาทกขุ ปญญาอกุข พุทธอกุข ทุมมอกุข สงมอกุข
ปวรทวยํ สุวาห”

๔.๕.๔.๒ เนื้อหา

เนื้อหาคือระเบียบในการแต่งคาถา ประกอบด้วยคาถาที่แต่งด้วยภาษาบาลีสั้นๆ คาถาทั้ง ๓ บท มีเนื้อหาที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าผู้วิเศษ จึงได้รับการขนานพระนามว่า “พุทธ” ผู้มีคาทิพย์ที่บริสุทธิ์สะอาด เห็นทั่วไปประดุจดั่งดวงจันทร์ดวงของพระอินทร์ ดวงตาคือความรู้ ดวงตาคือปัญญา ดวงตาคือวิชา บังเกิดขึ้นสมบูรณ์แล้วแก่พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ คาถาในพิธีพุทธาภิเษกนี้ ไม่มีบทขึ้นต้นและลงท้ายเหมือนวรรณกรรมอื่นๆ

๔.๕.๔.๓ อนุภาคที่ปรากฏในคาถา

อนุภาคที่ปรากฏในคาถา พบดังนี้ คือ

เนื้อความที่ปรากฏในคาถา	ชื่อคาถา
๑. คาทิพย์ ดวงตาที่เห็นโดยรอบ ดวงตา คือ ปัญญา ตาของพระพุทธเจ้า ตาของพระธรรม ตาของพระสงฆ์ เป็นตาที่สมบูรณ์พร้อมแล้ว	คาถาปิดตาพระเจ้า
๒. พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีคาทิพย์ ที่บริสุทธิ์สะอาด เห็นทั่วไป ประคุดังตาทั้งพันดวงของพระอินทร์ ดวงตา คือ ความรู้ ดวงตา คือ ปัญญา ดวงตา คือ วิชา บังเกิดขึ้นสมบูรณ์แล้วแก่พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์	คาถาไขตาพระเจ้า
๓. พระพุทธเจ้าคือศาสดาผู้ประเสริฐ จึงได้รับการ ขนานพระนามว่า “พุทธ”	คาถามงกุฎพระเจ้า

๔.๕.๔.๔ แนวคิดที่ปรากฏในคาถา

แม้คาถาจะเป็นเพียงแค่วรรณกรรมสั้นๆ แต่คาถาก็มีความหมายที่บ่งชี้ถึงความสำคัญในตัวเอง เพื่อย้ำความมั่นใจให้เกิดขึ้นกับพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ประกอบพิธี พระสงฆ์เองก็มีสติกำหนดรู้อยู่ตลอดเวลาว่า การจะทำผู้ใดผู้หนึ่งให้บรรลุพุทธภูมิด้วยการประกอบพิธีกรรมเท่านั้นย่อมเป็นไปไม่ได้ ต้องอาศัยเหตุการณ์สมมติที่นำเสนอผ่านเรื่องราวที่ปรากฏในพุทธประวัติ สื่อผ่านให้ผู้ร่วมประกอบพิธีได้รับทราบ การบริกรรมคาถาในขณะที่ใช้ขี้ผึ้งปิดตาพระพุทธรูป และขี้ผึ้งออกจากตาของพระพุทธรูป หรือการพรมน้ำพระพุทธรูปมนต์ให้แก่พระพุทธรูป ก็คือการสร้างความมั่นใจให้แก่พระสงฆ์ผู้ประกอบพิธีเอง สิ่งเหล่านี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของการสอนธรรมให้กับคนทั้งหลาย คาถาจึงยังคงมีบทบาทในพิธีสำคัญอยู่ แม้สาวกจะไม่มีสิทธิธรรมในการที่จะเสกพระบรมศาสดา แต่สาวกก็มีศรัทธาปสาทจิตที่จะยกย่องและประกาศเกียรติคุณอันยิ่งใหญ่ของศาสดาได้ คาถาจึงมีส่วนช่วยสร้างความมั่นใจให้กับผู้ประกอบพิธีทุกครั้งไป

ในการศึกษาพบว่าวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนานั้น ลักษณะทั่วไปของเอกสารต้นฉบับ ลักษณะคำประพันธ์ ลักษณะสำนวนภาษา เนื้อหา อนุภาค และแนวคิดซึ่งปรากฏในวรรณกรรม มีทั้งที่เหมือนกัน คล้ายกัน และแตกต่างกัน แต่เมื่อกล่าวโดยรวมแล้ว วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนาก็คือการประกาศเรื่องราวของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และองค์คุณความศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ซึ่งมีรูปแบบ เนื้อหา อนุภาค และแนวคิด ดังนี้

๑. รูปแบบวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา มีดังนี้

๑.๑ ลักษณะทั่วไปของเอกสารต้นฉบับ

เอกสารต้นฉบับวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา ที่นำมาศึกษาในครั้งนี้พบว่ามี ๓ ชนิด คือ

ก. เอกสารชิ้นต้นที่เป็นคัมภีร์ใบลาน มี ๔ คัมภีร์ คือ ธรรมปฐมสมโพธิ ธรรมสังฆาตถกถาธรรม ธรรมพุทธาภิเษก และธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร จารด้วยอักษรธรรมล้านนา อายุการสร้างประมาณ ๕๐ ปีขึ้นไป คัมภีร์เทศน์ฉบับที่มีอายุน้อยที่สุดคือธรรมปฐมสมโพธิ ฉบับวัดนางจ้าวน้อยเหนือ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕

ข. เอกสารชิ้นต้นที่เป็นพับตา มี ๕ ตำนวน คือ โวหารคำขอพระพุทธคุณ โวหารคำถวายข้าวมธุปายาส โวหารคำขอขึ้นตั้งครู บทสวดเบิกพุทธาภิเษก และคาถา วรรณกรรมเหล่านี้เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา ส่วนใหญ่ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน และวันเดือนปีที่เขียน แต่เมื่อสันนิษฐานจากรูปลักษณะของพับตาน่าจะมีอายุประมาณ ๕๐ ปีขึ้นไป

ค. เอกสารที่ได้รับการจัดพิมพ์เป็นภาษาไทยปัจจุบันแล้ว มี ๔ ตำนวน คือกาพย์พิมพ์พิลาป บทสวดมนต์ต้น บทสวดเบิกพระเนตร และบทสวดเบิกพุทธาภิเษกบางตำนวน ซึ่งมีผู้รวบรวมและเรียบเรียงไว้แล้ว แต่ยังไม่มีการนำมาศึกษาในกรณีที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา

วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนาคือ ในส่วนที่เป็นเอกสารชิ้นต้น ซึ่งจารด้วยอักษรธรรมล้านนา รวมทั้งเอกสารที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ปริวรรตและศึกษาอย่างเป็นระบบ รวบรวมใส่ไว้ในภาคผนวก โดยเรียงตามลำดับการใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนาและการศึกษาวิจัยครั้งนี้แล้ว

๑.๒ ลักษณะคำประพันธ์

วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา เมื่อศึกษาแล้วพบว่า มีลักษณะคำประพันธ์ ๔ ชนิด คือ

ก. คำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วความเรียงที่แต่งด้วยภาษาล้านนา ปรากฏอยู่ในรูปของโวหารคำยอขึ้นตั้งครู คัมภีร์เทศน์ ๓ คัมภีร์ คือ ธรรมปฐมนิพนธ์ ธรรมพุทธาภิเษก และธรรมจกกับปวัตตนิสูตร

ข. คำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วความเรียงที่แต่งด้วยภาษาบาลี ซึ่งปรากฏในบทสวดมนต์ต้น บทสวดเบิกพุทธาภิเษกบางบท บทสวดเบิกพระเนตรบางบท และคาถา เป็นต้น

ค. คำประพันธ์ประเภทร้อยกรองที่แต่งด้วยภาษาล้านนา มีลักษณะเป็นกาพย์และร่ายโบราณ ซึ่งปรากฏในโวหารคำยอพระพุทธรูป วาหารคำถวายข้าวมธุปายาส ธรรมนิทานธาตุออกบวช กาพย์พิมพ์พิลาป และกาพย์สวดเบิก

ง. คำประพันธ์ประเภทร้อยกรองที่แต่งด้วยภาษาบาลี มีลักษณะเป็นฉันทน์ส่วนมากจะเป็นปัญจาวตารฉันทน์ มีที่เป็นฉันทน์อื่นบ้าง เช่น อินทวิเชียรฉันทน์ อุเปนทวิเชียรฉันทน์ และวสันตฉันทน์ ซึ่งปรากฏในบางบทของบทสวดมนต์ต้น บทสวดเบิกพุทธาภิเษกบางบท บทสวดเบิกพระเนตรบางบท

๑.๓ ลักษณะสำนวนภาษา

ลักษณะสำนวนภาษาซึ่งปรากฏในวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนานั้น ส่วนมากจะมีความไพเราะงดงามทางภาษา จุดประสงค์คือต้องการสื่อความไปยังผู้ร่วมพิธีโดยตรง มีอยู่ ๓ ประการคือ

ก. ต้องการให้เกิดความไพเราะ ได้สรรพสทางอารมณ์ เช่น กาพย์พิมพ์พิลาป ดังนี้

“...ว่าราหุลลูกน้อยถูกน้อย	เกิดมาบ่ได้หันพ่อของตน
จักไฟเรียกร้องเอาไผคนไหนใดเด	จักมาเหมือนพ่อเจ้า
พระพ่อหนีไปป่าแต่เช้า	เมื่อยามขึ้นรุ่งรายตรี
มาแสนคำคล้อย	ความผิดหน้อยหนึ่งแม่บ่มี
โทสแม่เท่าผงฐู	บ่หื้อได้เป็นราศีแปลบ
บ่เคยว่าจากระแทกแตกหย้อ	ปากต่อหนอองค์คำ
ได้อยู่ปราสาทร่วมซ้อน	รักกันหนอแพงกัน
การเบื้อหมางจางซัง	บ่เคยได้ผั้นเกี่ยวข้อง
พ้อยว่ามาละพิมพ์เข้าเจ้านาฏน้อย	ที่รักแม่หนอนางเดียว...”

ข. ต้องการให้สอนธรรมะ ได้ประโยชน์ต่อผู้ฟัง เช่น ธรรม์พุทธานุสสัคคัง ดังนี้

“...อิหิ ทุกขัง สมุททโย อันว่าหื้อบังเกิดยังกองทุกข์อันนี้ เปนสัจจะแห่งอริย
นักปราชญ์เจ้าสัจจิกัดกะทำหื้อแจ้งแท้แล ด้วยมีแท่งกองทุกข์อันนี้ ปหานักปราชญ์เจ้าเพ็งละเสียแล้ว

ทุกข์ ทุกขนิโรธ อันว่าดับเสียยังทุกข์อันนี้ เปนสัจจะแห่งอริยะเจ้าแล อันว่ากอง
ทุกข์อันนี้นักปราชญ์เจ้าเพ็งกะทำหื้อแจ้งแท้แล ด้วยมีแท่งกองทุกข์อันนี้ นักปราชญ์ สัจจิกัด เพ็งกะทำ
หื้อแจ้งแท้

อิหิ ทุกขัง นิโรธคามินีปฏิปทา อันว่าปฏิบัติหื้อดับเสียยังทุกข์อันนี้ เปนสัจจะแห่ง
อริยะนักปราชญ์เจ้า เลงหันยังสัจจะทั้ง ๔ อันมีปริวัตร ๓ อันมีอาการ ๑๒ ด้วยมคคญาณแล ...”

ค. ต้องการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดขึ้นในพิธี เช่น ไวหารคำยอขึ้นตั้งครู ดังนี้

“ข้าแต่ครูพระพุทธรเจ้า ครูพระธรรมเจ้า ครูพระสังฆะเจ้า ครูแปดหมื่นสี่พัน
พระธรรมจันท์ ครูพระกัมมัฏฐาน...ขอเชิญมารับเอาขอบันพันจันตั้งอันผู้ข้าได้ตั้งไว้ในร่มเงาฉายา
ในอาสนาที่นี้ แล้วจูงหื้อผู้ข้ามีเดชะฤทธิ์เข้มกล้า ปราบแพ้ข้าเลิกศัตรูหมู่ปึงจา เปนที่รักของคน
และเทวดาทังหลาย ...”

๒. เนื้อหา

คือระเบียบในการแต่งวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธานุสสัคคังแบบล้านนา ในการศึกษาพบว่า
การแต่งมีการแบ่งออกเป็น ๓ บท ดังนี้

๒.๑ บทปณามคาถา

คือบทสรรณเสริญพระพุทธานุสสัคคัง พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ อันเป็นขนบอย่างหนึ่ง
ของการแต่งวรรณกรรมในทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวรรณกรรมที่มุ่งนำไปใช้ในพิธีกรรม
ต่าง ๆ จะมีบทปณามคาถาเป็นบทขึ้นต้นเสมอ

๒.๒ บทดำเนินเรื่อง

คือการกล่าวถึงพุทธประวัติของพระพุทธเจ้า เริ่มตั้งแต่ครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์
ตั้งพระทัยปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้า วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธานุสสัคคังแบบล้านนาเมื่อแบ่ง
หมวดแล้ว พบว่ามีการดำเนินเรื่อง ดังนี้

ก. การดำเนินเรื่องในหมวดบทโวหาร หมวดพระธรรมเทศนา

การแต่งวรรณกรรมในกลุ่มนี้มักจะเริ่มต้นตั้งแต่เสวยพระชาติเป็นสุเมธฤาณี ได้รับลัทธพยากรณ์เทวบาลมุลของพระพุทธเจ้าที่ปึงกร จากนั้นจึงเริ่มบำเพ็ญพระบารมีโดยได้เสวยภพชาติในสังสารวัฏมานับไม่ถ้วน ในวรรณกรรมมักใช้คำว่า ๔ อสงไขย กับอีก ๑ แสนมหากัปป์จนได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร สิ้นพระชนม์แล้วได้เสด็จอุบัติเป็นสันตุสิตเทพบุตร อยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต เมื่อโลกเกิดกตัญญู เทวดา อินทร์ พรหม จึงพากันมาทูลอาราธนาให้ลงไปเกิดเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จออกไปบวช บำเพ็ญสมณธรรมจนได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า เสด็จจาริกเที่ยวไปประกาศพระศาสนา จนพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา จึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน

ข. การดำเนินเรื่องในหมวดบทสวด คือบทสวดมนต์ต้น บทสวดเบิกพุทธาภิเษก บทสวดเบิกพระเนตร และคาถา

การแต่งวรรณกรรมในกลุ่มนี้มักจะนำเอาพุทธประวัติบางช่วง ที่แสดงถึงพุทธกิจขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเมื่อครั้งยังดำรงพระชนม์อยู่ ส่วนใหญ่มักจะเป็นเรื่องราวที่พระพุทธองค์ทรงชนะอุปสรรคและปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลด้วยพระบารมีที่เปี่ยมล้นด้วยพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระกรุณาธิคุณ รวมไปถึงการนำเสนอหลักพระธรรมคำสั่งสอนบางข้อบางหมวด

๒.๓ บทส่งท้าย

คือบทที่กล่าวถึงสัมฤทธิ์ผลของแสดงธรรม เมื่อพุทธบริษัททั้งหลายได้สดับพระธรรมเทศนาแล้วย่อมได้บรรลุธรรมวิเศษเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่างๆ คือ โสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี และอรหัตต์ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะปรากฏในวรรณกรรมหมวดพระธรรมเทศนา

สำหรับในหมวดบทสวดมักจะเป็นการอาราธนาพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ความศักดิ์สิทธิ์ของบทสวด อานุภาพของเทวดา อินทร์ พรหม ให้มาพิทักษ์รักษาผู้สวด ผู้ร่วมพิธี และพิธีกรรม ให้ปราศจากอุปัทวันตราย เจริญด้วยวุดฒิธรรม และดำเนินพิธีผ่านพ้นไปด้วยความเรียบร้อย

๓. อนุภาคที่ปรากฏในวรรณกรรม

ในการศึกษาพบว่า อนุภาคคือเรื่องราวส่วนที่เล็กที่สุดซึ่งปรากฏในวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนานั้น จัดแบ่งตามเนื้อหาแล้วมี ๓ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นพุทธประวัติ ส่วนที่เป็นหลักพระธรรมคำสอน และส่วนที่กล่าวถึงองค์คุณพิเศษความศักดิ์สิทธิ์ ดังนี้

๓.๑ อนุภาคส่วนที่เป็นพุทธประวัติ มีดังนี้

อนุภาคส่วนที่เป็นพุทธประวัติ	ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง
๑. บทปณามคาถา นมัสการสรณเสริญ พระพุทธคุณของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นที่พึ่งของโลกทั้ง ๓ ซึ่งได้บำเพ็ญพระบารมีมาเป็นเอนกอนันต์ จนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เสด็จจาริกไปแสดงพระธรรมเทศนาโปรดสัตว์ทั้งหลายให้ได้มีโอกาสศึกษาและปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธองค์	โวหารคำยอพระพุทธรุณ โวหารคำถวายข้าวมรุปายาส ธัมมปฐมสมโพธิ ธัมมสังฆาทถ์ออกบวช ธัมมพุทธาภิเษก
๒. พระโพธิสัตว์ ตั้งความปรารถนาอธิษฐานเป็นพระพุทธเจ้าไว้ในใจ เมื่อเสวยพระชาติเกิดเป็นสุเมธฤาษี ได้นอนทอดตัวเป็นสะพานให้พระพุทธเจ้าที่ปึงกรและพระสาวกทั้งหลายเดินข้ามแอ่งน้ำ ได้รับลัทธพยากรณ์จากสำนักพระพุทธเจ้าที่ปึงกร เกิดเหตุอัศจรรย์ฟ้าร้อง แผ่นดินไหว เป็นอันมาก	โวหารคำถวายข้าวมรุปายาส ธัมมปฐมสมโพธิ ธัมมสังฆาทถ์ออกบวช
๓. พระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติต่างๆ ทรงบำเพ็ญพุทธบารมีเป็นเวลายาวนานได้ ๔ อสงไขย ปลาย ๑ แสนมหากัปปี	โวหารคำยอพระพุทธรุณ ธัมมปฐมสมโพธิ ธัมมสังฆาทถ์ออกบวช ธัมมพุทธาภิเษก
๔. พระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร บำเพ็ญทานบารมี ตลอดรัชกาล เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วได้ไปเกิดเป็นสันตุสิตเทพบุตร อยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต เสวยทิพย์สมบัติเป็นเวลา ๔ พันปีทิพย์	โวหารคำยอพระพุทธรุณ โวหารคำถวายข้าวมรุปายาส ธัมมปฐมสมโพธิ ธัมมพุทธาภิเษก
๕. สมัยนั้นโลกมนุษย์เกิดกลียุค เป็นโกลาหล ผู้คนไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม ความเดือดร้อนปรากฏทั่วไปในโลกมนุษย์	โวหารคำยอพระพุทธรุณ โวหารคำถวายข้าวมรุปายาส ธัมมปฐมสมโพธิ ธัมมสังฆาทถ์ออกบวช

อนุภาคส่วนที่เป็นพุทธประวัติ	ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง
๖. เทวดา อินทร์ พรหม ครุฑ นาค ทั้งหลายพร้อมใจกันมาทูล อารามนา ขอให้พระโพธิสัตว์เสด็จลงไปเกิดเพื่อตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้า เพื่อโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลาย	ไวยาหารคำยอพระพุทธรุณ ไวยาหารคำถวายข้าวมธุปายาส รัชมัมปฐมสมโพธิ รัชมัมลิตทราดถ่ออกบวช รัชมัมพุทธานิเชก
๗. พระโพธิสัตว์ทรงตรวจดูมหาปัญจวิโลกนะ ๕ ประการ เพื่อพิจารณาความเหมาะสมอันควรแก่กาลสมัยที่พระโพธิสัตว์ จะพึงเสด็จอุบัติ คือ ๑. กาละ คืออายุของสัตว์ไม่สั้นกว่า ๑๐๐ ปี ไม่เกิน ๑๐๐,๐๐๐ ปี ๒. ทัพะ จะอุบัติเฉพาะในชมพูทวีป ๓. เทสะ จะอุบัติในมัธยมประเทศ ๔. กุละ จะอุบัติเฉพาะในตระกูลกษัตริย์ หรือตระกูลพรหมณ์เท่านั้น ๕. ชเนตติอายุปริจเฉทะ มารดาจะต้องมี ศีลบริสุทธิ มีอายุอยู่หลังจากประสูติ พระโพธิสัตว์แล้วไม่เกิน ๑๐ เดือน	รัชมัมปฐมสมโพธิ รัชมัมลิตทราดถ่ออกบวช รัชมัมพุทธานิเชก
๘. พระโพธิสัตว์เสด็จลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนาง สิริมหามายา อัครมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะ ครบ ๑๐ เดือน ก็ประสูติ ณ สวนลุมพินีวัน แขวงเมืองเทวทหะ เกิดอัศจรรย์ ฟ้าร้อง แผ่นดินไหวไปทั่วเมืองสวรรค์และมนุษย์	รัชมัมปฐมสมโพธิ รัชมัมลิตทราดถ่ออกบวช รัชมัมพุทธานิเชก
๙. เมื่อแรกประสูติพระโพธิสัตว์ ทรงพระดำเนินไป ๗ ก้าว แล้วทรงเปล่งอุทสาจาว่า อคุโคหสมิ โลเก เสฏโฐ เภฏโฐ อนุคฺคโร ยมมุนติมา เม ชาติ นคฺคิทานิ ปุนพฺภโว เราเป็นผู้ประเสริฐ ที่สุดในโลกนี้ เราเกิดเป็นชาติสุดท้ายการเกิดของเราจักไม่มีอีก	รัชมัมลิตทราดถ่ออกบวช รัชมัมพุทธานิเชก
๑๐. พระโพธิสัตว์เสด็จประพาสสวนอุทยาน ทอดพระเนตร เห็นเทวทูต ๔ คือคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และนักบวช อันเป็น เหตุให้มีพระทัยน้อมไปในทางบรรพชา	รัชมัมลิตทราดถ่ออกบวช รัชมัมพุทธานิเชก

อนุภาคส่วนที่เป็นพุทธประวัติ	ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง
๑๑. เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จกลับมาถึงพระราชวัง ทรงทราบ ว่าพระนางพิมพา ประสูติพระโอรส ได้เสด็จเข้าไปในปราสาท พบนางสนมกำนัล นอนอยู่ในอริยาบถต่างๆ ก็บังเกิดสังเวกธรรม ตัดสินพระทัยออกบวชแม้จะรักพระมเหสีและ พระโอรส ปานใดก็ตาม แต่คิดว่าเมื่อออกบวชและได้ตรัสรู้ธรรมวิเศษแล้ว ก็จะกลับมาโปรดพระมเหสี และพระโอรส ในภายหลัง นับได้ ว่าเป็นความเสียสละอย่างใหญ่หลวงของพระโพธิสัตว์ ที่มี พระมหากรุณาต่อสัตว์โลก	โวหารคำยอพระพุทธรุณ ธัมมสิทธาตถ์ออกบวช
๑๒. เจ้าชายสิทธัตถะ ทรงม้าชื่อกัณฐกะ เสด็จออกไปบวชโดย มีนายฉันทะอำมาตย์ตามเสด็จ พระยามารวิสวดี ทราบว่าเจ้าชาย สิทธัตถะเสด็จออกบวช จึงมาทูลห้ามไม่ให้ออกบวช	โวหารคำยอพระพุทธรุณ ธัมมสิทธาตถ์ออกบวช
๑๓. เจ้าชายสิทธัตถะ ตัดสินพระทัยบวช ณ ชายฝั่งแม่น้ำ อโนมาณี เมื่ออายุได้ ๒๙ ปี ทรงตัดพระโมลีด้วยพระขรรค์ พระอินทร์เอาผอบทองคำมารับเอาพระเกศา แล้วนำไปบรรจุ ไว้ในพระเจดีย์เกษแก้วจุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ท้าวมหาพรหมนำเครื่องอัฐบริขารสำหรับบรรพชิตมาถวาย	โวหารคำยอพระพุทธรุณ ธัมมปฐมสมโพธิ ธัมมสิทธาตถ์ออกบวช ธัมมพุทธานิเชก
๑๔. พระโพธิสัตว์ทรงกระทำทุกริกิริยา คืออดน้ำ อดอาหาร กลั่นลมหายใจ จนพระวรกายซูบผอมเหลือแต่หนังหุ้มกระดูก โดยหวังว่าจะเป็นหนทางทำให้พบอมตธรรม เข้าสู่วิมุตติ ความหลุดพ้นจากอาสวกิเลสทั้งปวง เทวดา อินทร์ พรหม ทั้งหลายพากันมาถวายการดูแล	โวหารคำยอพระพุทธรุณ โวหารคำถวายข้าวมธุปายาส ธัมมปฐมสมโพธิ ธัมมสิทธาตถ์ออกบวช ธัมมพุทธานิเชก
๑๕. พระอินทร์ลงมาคิดพิณ ๓ สาย ให้พระโพธิสัตว์ฟัง ว่า สายที่ ๑ ขึ้นสายพิณให้ตึง เสียงดังแสบแก้วหู ไม่ไพเราะ สายที่ ๒ ปล่อยสายให้ยานลง เสียงไม่ใส ดังไม่ไพเราะ สายที่ ๓ ขึ้นสายให้ปานกลาง จึงทำให้มีเสียงไพเราะ ฟังสบายหู ทรงกำหนดสติได้คิดว่า การเดินทางสายกลางเป็นการดีที่สุด จึงได้พยายามรำลึกทบทวนถึงพุทธบารมี และข้อธรรมที่ได้ ปฏิบัติมาโดยลำดับ เพื่อนำมาปฏิบัติใหม่ให้บรรลุนิพพาน	โวหารคำยอพระพุทธรุณ ธัมมปฐมสมโพธิ ธัมมสิทธาตถ์ออกบวช

อนุภาคส่วนที่เป็นพุทธประวัติ	ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง
๑๖. พระโพธิสัตว์ได้ทรงกลับมาเสวยพระกระยาหารตามเดิม ขณะนั้นนางสุชาดานำเอาข้าวรูปายาสมาถวาย ทรงปั้นข้าว แบ่งออกเป็น ๔๕ ก้อน แล้วเสวยจนหมด ทรงอธิษฐานเลี้ยงทวย ลอยลาดทองที่ใส่ข้าวรูปายาสลงในแม่น้ำเนรัญชรา ปรากฏว่า ลาดทองลอยทวนน้ำตามลำเสียวทวย จมลงไปกระทบหัว พระยาภคณาคราช และซ้อนกับลาดทองของ พระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ที่ตรัสรู้มาแล้วในอดีต	โฆหารคำยอพระพุทธคุณ โฆหารคำถวายข้าวรูปายาส ธัมมปฐมสมโพธิ ธัมมสัทธาตถ์ออกบวช ธัมมพุทธาภิเษก
๑๗. จากนั้นพระโพธิสัตว์ได้เสด็จไปสู่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา บริเวณโคนไม้ศรีมหาโพธิ์ โสคติยพราหมณ์ถวายหญ้าคาสด ๘ กำมือ เพื่อปูเป็นที่ประทับ ด้วยพระบารมีหญ้าคาที่ปูนั้นกลายเป็นแท่นรัตนบัลลังก์ ได้อธิษฐานตั้งใจว่าจะประทับนั่งบำเพ็ญ สมณธรรม ณ ที่นี้ ตราบใดที่ไม่บรรลุพระโพธิญาณ จะไม่ลุก ไปจากรัตนบัลลังก์นั้น	โฆหารคำยอพระพุทธคุณ โฆหารคำถวายข้าวรูปายาส ธัมมปฐมสมโพธิ ธัมมสัทธาตถ์ออกบวช ธัมมพุทธาภิเษก
๑๘. พระยามาร ทราบว่าพระโพธิสัตว์ได้แท่นรัตนบัลลังก์ ก็ยกทัพมาเพื่อชิงเอาแท่นรัตนบัลลังก์นั้น พระโพธิสัตว์ทรงอ้าง เอาแม่พระธรณีเป็นพยาน บังเกิดเป็นน้ำมหาสมุทรไหล เข้าท่วมกองทัพ พระยามารจึงแตกพ่ายหนีไป	โฆหารคำยอพระพุทธคุณ ธัมมปฐมสมโพธิ ธัมมสัทธาตถ์ออกบวช
๒๐. พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญสมณธรรม พิจารณาหลัก ปฏิจจนูปบาท ได้ตรัสรู้และบรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เกิดอัสสรวีย์ไปทั่วหมื่นโลกธาตุ ฟ่ำร้อง แผ่นดินไหว	ธัมมปฐมสมโพธิ ธัมมสัทธาตถ์ออกบวช ธัมมพุทธาภิเษก
๒๑. พระพุทธองค์เสด็จจาริกไปประกาศพระศาสนา เผยแผ่ พระธรรมที่ตรัสรู้นั้นแก่เวไนยสัตว์ เป็นเวลา ๔๕ พรรษา จนเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ อุทยานของเหล่ามัลลกะกษัตริย์ ในเมืองกุสินารา เกิดอัสสรวีย์ไปทั่วหมื่นโลกธาตุ ฟ่ำร้อง แผ่นดินไหวเป็นอันมาก	ธัมมสัทธาตถ์ออกบวช ธัมมพุทธาภิเษก

๓.๒ อนุภาคส่วนที่เป็นหลักพระธรรมคำสอน มีดังนี้

อนุภาคส่วนที่เป็นหลักพระธรรมคำสอน	ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง
๑. บารมี ๓๐ ทັถ ๑. ทานบารมี ทานอุปบารมี ทานปรมัตตบารมี ๒. ศีลบารมี ศีลอุปบารมี ศีลปรมัตตบารมี ๓. เนกขัมมบารมี เนกขัมมอุปบารมี เนกขัมมปรมัตตบารมี ๔. ปัญญาบารมี ปัญญาอุปบารมี ปัญญาปรมัตตบารมี ๕. วิริยบารมี วิริยอุปบารมี วิริยปรมัตตบารมี ๖. จันตบารมี จันตอุปบารมี จันตปรมัตตบารมี ๗. สังฆบารมี สังฆอุปบารมี สังฆปรมัตตบารมี ๘. อริยฐานบารมี อริยฐานอุปบารมี อริยฐานปรมัตตบารมี ๙. เมตตาบารมี เมตตาอุปบารมี เมตตาปรมัตตบารมี ๑๐. อุเบกขา อุเบกขาอุปบารมี อุเบกขาปรมัตตบารมี	ธัมมปฐมสัมโพธิ ธัมมสังกาสกสัมโพธิ ธัมมพุทธชาดก
๒. ปฏิจกตูปปาต คือ สภาพาศัยปัจฉิมเกิดขึ้น การที่ทุกข์ เกิดขึ้นเพราะอศัยปัจฉิมต่อเนื่องกันมา มีองค์ธรรม คือหัวข้อ ๑๒ ข้อดังนี้ ๑. เพราะอวิชชา เป็นปัจฉิม สังขารจึงมี ๒. เพราะสังขาร เป็นปัจฉิม วิญญาณจึงมี ๓. เพราะวิญญาณ เป็นปัจฉิม นามรูปจึงมี ๔. เพราะนามรูป เป็นปัจฉิม สฬายตนะจึงมี ๕. เพราะสฬายตนะ เป็นปัจฉิม ผัสสะจึงมี ๖. เพราะผัสสะ เป็นปัจฉิม เวทนาจึงมี ๗. เพราะเวทนา เป็นปัจฉิม ตัณหาจึงมี ๘. เพราะตัณหา เป็นปัจฉิม อุปาทานจึงมี ๙. เพราะอุปาทาน เป็นปัจฉิม ภพจึงมี ๑๐. เพราะภพ เป็นปัจฉิม ชาติจึงมี ๑๑. เพราะชาติ เป็นปัจฉิม ชรามรณะจึงมี	ธัมมพุทธชาดก บทสวดเมกพุทธชาดก บทสวดเมกพระเนตร

อนุภาคส่วนที่เป็นหลักพระธรรมคำสอน	ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง
(ข้อ ๒ ต่อ) ๑๒. เพราะชราภรรมา เป็นปัจฉิม โสกะ ปริเวระ ทุกข์ โหม่นส อูปายาส จึงมีพร้อม แล้วพิจารณาโดยปฏิโลมถอยขึ้นไปทีละขั้น เช่น ไม่มีชรา ภรรมาก็ไม่มีชาติ ไม่มีชาติก็ไม่มีภพ ไม่มีภพก็ไม่มีอุปาทาน เป็นต้น	ธัมมปุพฺพทฐากิเยก บทสวดเบิกพุทฺธทฐากิเยก บทสวดเบิกพระเนตร
๓. ญาณ ๓ คือ ๑. อดีตังสญาณ การรู้ในส่วนของอดีต ๒. จุตูปปาทญาณ การที่รู้จิตของสัตว์ทั้งหลาย ๓. อาสวักขยญาณ การรู้จักกำจัดกิเลสทั้งปวง	ธัมมปฐมสมโพธิ ธัมมสังคหะธัมมคัมภีร์ ธัมมปุพฺพทฐากิเยก บทสวดเบิกพุทฺธทฐากิเยก
๔. ญาณ ๓ คือ ๑. สังขญาณ การหยั่งรู้หรือสัมผัสแต่อย่าง ๒. กิจจญาณ หยั่งรู้กิจในอริยสัจ ๓. กตญาณ หยั่งรู้กิจอันได้ทำแล้วในอริยสัจ	ธัมมปุพฺพทฐากิเยก
๕. โสฬสญาณ ๑๖ ๑. นามรูปปริจเฉทญาณ ญาณกำหนดแยกนามรูป ๒. นามรูปปัจฉิมปริคคหญาณ ญาณกำหนดจับปัจฉิมนามรูป ๓. สัมมสนญาณ ญาณพิจารณานามรูปโดยไตรลักษณ์ ๔. อุทฺธัพพยานุปีสสนญาณ ญาณตามเห็นความเกิดและ ความดับแห่งนาม ๕. กังคานุปีสสนญาณ ญาณตามเห็นจำเพาะความดับ ปรากฏเด่นขึ้นมา ๖. ภยคุปฺปฐานญาณ ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏ เป็นของน่ากลัว ๗. อาทีนวานุปีสสนญาณ ญาณค้ำนึ่งเห็นโทษในอาทีนพ ๘. นิพพิทานุปีสสนญาณ ญาณค้ำนึ่งเห็นด้วยความหน่าย ๙. มุจจิตฺตัมภตญาณ ญาณหยั่งรู้ความหลุดพ้น ๑๐. ปฏิสังขานุปีสสนญาณ ญาณอันพิจารณาทบทวน เพื่อจะหาทางบรรลุมุตติธรรม	ธัมมปุพฺพทฐากิเยก

อนุภาคส่วนที่เป็นหลักพระธรรมคำสอน	ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง
(ข้อ ๕ ต่อ) ๑๑. ตั้งขารุเปกขาญาณ ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อตั้งขาร ๑๒. ตั้งจนาโลมิกญาณ ญาณเป็นไปโดยควรแก่การหยั่งรู้อริยสัจ ๑๓. โคตรภูญาณ ญาณครอบโคตรคือห้วงที่ข้ามพ้นภาวะปุถุชน ๑๔. มัคคญาณ ญาณในอริยมรรค ๑๕. ผลญาณ ญาณในอริยผล ๑๖. ปัจจเวกขณญาณ ญาณที่พิจารณาทบทวน	ธัมมปฐมสมโพธิ
๖. อริยสัจ ๔ คือ ๑. ทุกข์ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ ๒. สมุทัย ต้นเหตุแห่งการเกิดทุกข์ ๓. นิโรธ ความดับทุกข์ ๔. มรรค ทางปฏิบัติไปสู่การดับทุกข์	ธัมมปุทธาภิเษก บทสวดเบิกพระเนตร (รวมจากปฐมุตตมสูตร)
๗. มรรค มีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันโต ทำการงานชอบ สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายาโม เพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกรชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ การดำเนินชีวิตด้วยคุณธรรมทั้ง ๘ ประการนี้ เป็นทางนำไปสู่การบรรลุธรรมวิเศษได้ในที่สุด	ธัมมปุทธาภิเษก บทสวดเบิกพระเนตร (รวมจากปฐมุตตมสูตร)

อนุภาคส่วนที่เป็นหลักพระธรรมคำสอน	ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง
๘. มงคล ๓๘ ประการ คือ การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนซึ่งควรบูชา การอยู่ในประเทศอันสมควร การเป็นผู้มีบุญอันได้ทำไว้แล้ว ในกาลก่อน ความตั้งตนไว้ชอบ การได้ฟังมาแล้วมาก ศิลปะ และวินัยที่ศึกษามาดีแล้ว การบำรุงมารดาบิดา การสงเคราะห์ บุตรภรรยา การทำงานไม่คั่งค้าง การบำเพ็ญทาน การประพฤติ ตามหลักพระธรรม การสงเคราะห์ญาติ การทำงานที่ไม่มีโทษ การงดเว้นจากบาป ความสำรวมจากการดื่มน้ำเมา ความไม่ ประมาทในธรรม ความเคารพ ความไม่จองหอง ความสันโดษ เป็นผู้มีความกตัญญู การได้ฟังธรรมตามกาล ความอดทน ความเป็นผู้ว่าง่าย การได้เห็นสมณะ การได้สนทนารธรรม ตามกาลเวลา ความเพียรกำจัดกิเลส การประพฤติพรหมจรรย์ การเห็นอริยสัจ การทำพระนิพพานให้แจ้ง จิตไม่หวั่นไหว เมื่อถูกโลกธรรมกระทบ ไม่มีความโสก ไม่มียมทินทุลีในจิต จิตมีความเกษม เทวดาและมนุษย์ ผู้ทำมงคลอย่างนี้ให้เกิดกับตัว ย่อมไม่ เป็นผู้พ่ายแพ้ มีความสุขสวัสดิ์ในที่ทั้งปวง	บทสวดมนต์ต้น (มงคลสูตร)
๙. สมาริ ทาน ความไม่มีโรค ความดับจากกิเลส เป็นรัตนะ อันประณีตในพระพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์	บทสวดมนต์ต้น (รัตนสูตร)
๑๐. กุลบุตรพึงเป็นผู้มีศีล สมาริ ปัญญา นิพพาน อาจหาญ ชื่อตรง ว่าง่าย อ่อนโยน ไม่มีอติมานะ มีกิจธุระน้อย ประพฤติเรียบร้อย มีอินทรีย์สงบ มีปัญญา ไม่คะนอง ไม่พัวพัน ในสกุณ ไม่มีดิ้นหา พึ่งแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลาย	บทสวดมนต์ต้น (กรณียเมตตสูตร)
๑๑. องค์คุณแห่งศีล ความซื่อสัตย์ ความสะอาด ความเอ็นดู ถังจะธรรม พึงทำให้บังเกิดมีในโลก	บทสวดมนต์ต้น (วฏฏกปริต)
๑๒. ความมีเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งปวง	บทสวดมนต์ต้น (จันทรปริต)
๑๓. โพชฌงค์ คือองค์คุณแห่งการตรัสรู้ ๗ ประการ คือ สติ ธรรมวิชัย วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาริ อุเบกขา	บทสวดมนต์ต้น (โพชฌงคปริต)

อนุภาคส่วนที่เป็นหลักพระธรรมคำสอน	ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง
๑๔. สิ่งที่บรรพชิตไม่ควรเสพ มี ๒ ประการ คือ ๑. อสังกตนิมิตตานิโยค การทรมานตนด้วยวิธีต่างๆ ๒. กามสุขัลลิกานุโยค การปรนเปรอตนด้วยกามคุณ สิ่งที่บรรพชิตควรกระทำคือการเดินทางสายกลาง ได้แก่ มัชฌิมปฏิปทา และพึงศึกษาให้รู้ถึงอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค	บทสวดมนต์ต้น (ธมฺมจกฺกปาวตฺตนสุตฺต)

๓.๓ อนุภาคส่วนที่กล่าวถึงองค์คุณพิเศษของพระพุทธองค์

อนุภาคส่วนที่กล่าวถึงองค์คุณพิเศษของพระพุทธองค์	ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง
๑. พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ทรงชนะอุปสรรคต่างๆ จนได้รับชัยชนะ ขอพระพุทธคุณนั้นงมาคุ้มครองป้องกัน ผู้ประกอบพิธี และผู้ร่วมพิธี ปราศจากอุปัทวันตราย ประสพแต่ความสุข ความเจริญ	บทสวดมนต์ต้น
๒. พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ย่อมคุ้มครองป้องกัน ผู้ประกอบพิธี และผู้ร่วมพิธี ให้ปราศจากสรรพ โรคาพาธ อุปัทวันตราย เจริญรุ่งเรืองตลอดไป	บทสวดมนต์ต้น
๓. ญาณคือองค์คุณต่างๆ ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพุทธกิจที่ทรงบำเพ็ญมา คือ ญาณซึ่งเป็นองค์คุณที่ทำให้พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ ปฏิสัมภิทาญาณ อันจากการสำเร็จอรหัตผล สติ สมาธิ และพระกรุณาที่เปี่ยมล้นของพระพุทธองค์ วิมุติธรรม อันนำสรรพสัตว์ข้ามพ้นจากสังสารวัฏ พระพุทธเจ้าผู้ได้ประทับนั่งเหนือแท่นรัตนบัลลังก์ ทรงแสดงพระองค์ให้โลกรับรู้ว่าเป็นพระอรหันต์ด้วยพุทธคุณอันวิเศษ พระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุข ณ อนิมมิตสเจติย พระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุข ณ รัตนจกกรมเจติย พระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุข ณ รัตนฆรเจติย พระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุข ณ โคนไม้ช่อปาลนิโครธ	ธัมมพุทธาภิเษก

อนุภาคส่วนที่กล่าวถึงองค์คุณพิเศษของพระพุทธองค์	ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง
(ข้อ ๓ ต่อ) พระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุข ณ มุจลินท์สระ พระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุข ณ โคนไม้ราชยณะ พระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุข ณ โคนไม้ชปาไลโคจร อีกครั้ง แสดงธรรมโปรดพ่อค้า ๒ พี่น้อง คือตปุสสะ และภัลลิกะ พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดยสกุลบุตรและสหาย พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดชฎิล ๓ พี่น้องคือ อุเรวกกัณฐะ นทิกัณฐะ และคยาณกัณฐะ พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสาร พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดพระเจ้าสุทโธทนะ และพระราชวงศ์ ศากยราชทุกพระองค์ พระพุทธเจ้าแสดงธรรมมหาเวสสันดรชาดก พระพุทธเจ้าแสดงธรรม โปรดพุทธบริษัททั้งหลาย ครั้งเมื่อ ประทับอยู่ ณ พระเชวันมหาวิหาร แขวงเมืองราชคฤห์ พระพุทธเจ้าผู้มีพระธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นอันเกิดจาก พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระพุทธเจ้าทรงรับพระเชวันมหาวิหาร ที่นายอนาถปิณฑิก มหาเศรษฐีถวายทาน และใช้เป็นที่พักเพื่อแสดงพระธรรมเทศนา โปรดสรรพสัตว์ทั้งหลาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ชนะเดียรฉัตรทั้งหลาย พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้น ไปจำพรรษาอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อแสดงธรรมโปรดพุทธมารดา เป็นเวลา ๓ เดือน พระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพุทธบริษัทที่ใด เมื่อใด นับจำนวนได้กี่ครั้ง ขออาราธนาคุณอันเป็นองค์คุณที่ ศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธองค์ โปรดเข้ามาสถิตประดิษฐานอยู่ ณ พระพุทธรูปองค์ที่เข้าพิธีพุทธาภิเษกนี้	รัชมังคลาภิเษก

จากอนุภาคดังกล่าว จะเห็นได้ว่าอนุภาคในส่วนที่เป็นพุทธประวัติ ส่วนที่เป็นหลักพระธรรมคำสอน และส่วนที่เป็นองค์คุณความศักดิ์สิทธิ์ จะมีการนำเสนอพร้อมๆ กัน เพื่อให้ผู้ร่วมพิธีได้รับรู้เรื่องราวทุกส่วน อันจะเป็นการเพิ่มศรัทธาปสาทะให้เกิดขึ้นในจิตของพุทธบริษัททั้งหลาย เพื่อจะได้มีส่วนช่วยกันทำนุบำรุงพระบรมพุทธศาสนาสืบต่อไป

๔. ขั้นตอนของพิธีกรรม และการนำเอาวรรณกรรมไปใช้ในพิธีพุทธาภิเษก

ในการศึกษาพบว่า พิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปแบบล้านนา มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ส่วน คือ พิธีกรรม วรรณกรรม และผู้ประกอบพิธี โดยองค์ประกอบเหล่านี้ต่างทำหน้าที่ร่วมกันเพื่อให้พิธีกรรมบรรลุความสำเร็จตามความมุ่งหมาย คือ

๔.๑ พิธีกรรม พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๕ : ๕๕๖) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ น. งานที่จัดขึ้นตามลัทธิเพื่อความขลัง หรือการบูชา ”

พิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความเป็นจริง เช่น การกราบ การไหว้ การคำนับ เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความรู้สึกของผู้กระทำว่า มีความเคารพนับถือ นอบน้อม ยำเกรง ต่อสิ่งนั้นหรือบุคคลนั้น เป็นต้น การกระทำสัญลักษณ์เป็นการกระทำที่ประหยัด ไม่ต้องอธิบายมาก คนอื่นที่คุ้นเคยและเข้าใจสัญลักษณ์นั้นเมื่อได้รู้ ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟังก็เข้าใจทันที

ดังนั้น พิธีกรรมจึงเป็นเครื่องหมายของกลุ่มชนหนึ่งๆ ซึ่งมีสัญลักษณ์ร่วมกัน การใช้สัญลักษณ์นับว่ามีประสิทธิภาพสูง เป็นการช่วยแผ่ขยายพฤติกรรมทางจิต คือช่วยให้เกิดมโนภาพ ความคิดรวบยอด จินตนาการ และเกิดเป้าหมายที่ชัดเจน มั่นคง สัญลักษณ์จะช่วยให้เกิดสิ่งเหล่านี้ได้ง่ายกว่าการผลักดันทางอื่น พิธีกรรมจึงเป็นเสมือนจุดเริ่มต้นแห่งการสื่อความหมาย ผู้ร่วมพิธีจึงต้องทำหน้าที่ขยายจินตนาการ และสร้างมโนภาพด้วยสัญลักษณ์ที่มองเห็นได้เอง (กิ่งแก้ว อัดถาการ, ๒๕๒๓ : ๖)

เมื่อกล่าวโดยรวมพิธีกรรมหมายถึง การกระทำที่คนเราจัดขึ้นเป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธี เพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ เมื่อปฏิบัติแล้วทำให้เกิดความสบายใจ และมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป เช่น พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ก็มีพุทธบริษัทเป็นผู้ร่วมประกอบพิธี แฝงปรัชญาธรรมไว้เป็นหลักการของพิธีกรรมนั้น โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้คนเข้าใจหลักธรรมโดยอัตโนมัติ (สุเมธ เมธาวิทยกุล, ๒๕๓๒ : ๒)

พิธีกรรมพุทธาภิเษกพระพุทธรูป ก็คือขั้นตอนของการประกอบพิธีอภิเษกสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดขึ้นกับรูปเคารพแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อให้บรรลुพุทธภาวะที่มีองค์คุณประดุจดั่งพระองค์เมื่อครั้งยังดำรงพระชนม์อยู่

๔.๒ วรรณกรรม พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ (ราชบัณฑิตยสถาน , ๒๕๑๙ : ๒๕๔) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “น. งานหนังสือ ; (กฎ) งานนิพนธ์ ที่ทำขึ้นทุกชนิด ไม่ว่าแสดงออกมาโดยวิธีหรือในรูปอย่างใด เช่น หนังสือ จุลสาร สิ่งเขียน สิ่งพิมพ์ ปาฐกถา เทศนา คำปราศรัย สุนทรพจน์ สิ่งบันทึกเสียงหรือภาพ”

วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา ประกอบไปด้วยวรรณกรรม ต่างๆ เช่น บทโวหาร คัมภีร์เทศน์ บทสวด และคาถา ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในข้างต้น

พิธีกรรมพุทธาภิเษกพระพุทธรูปแบบล้านนาทุกขั้นตอน นับตั้งแต่ขั้นเตรียมการ และขั้นพิธีการ จะมีการนำเอาวรรณกรรมเข้ามาใช้ เพื่อเป็นการประกาศเรื่องราว ความสำคัญ และสาระของขั้นตอนในพิธีไปยังผู้ร่วมพิธี วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีกรรมมีดังนี้ คือ

ขั้นตอนพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา	วรรณกรรมที่ใช้
ขั้นเตรียมการ ๑. จัดสถานที่ ที่จะประกอบพิธีพุทธาภิเษก ตั้งเครื่องประกอบพิธีให้พร้อม ๒. เขียนปัจจัยการลงในใบลานวางไว้บนคอกพระพุทธรูป ๓. ใช้ขี้ผึ้งปิดตาพระพุทธรูป ในขณะที่กำปิดอยู่นั้นให้บริกรรมคาถาด้วย	ปฏิกิจสมุปาบท คาถาปิดตาพระเจ้า
ขั้นพิธีการ ๑. พระเถระประธานสงฆ์ทำพิธีจุดเทียนชัย ๒. พระเถระประธานสงฆ์ทำพิธียกอุณพระพุทธรูป ๓. ประเคนขันตั้งแต่พระเถระประธานสงฆ์ๆ กล่าวคำบูชาครู ๔. พระสงฆ์ผู้ประกอบพิธี ทำพิธีสวดมนต์ต้น ๕. พระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนา ๔ กัณฑ์ (บางครั้งมีการอ้อกาพย์พินพาพิลาปด้วย) ๖. พระสงฆ์และสามเณรสวดเบิกพุทธาภิเษก ๗. พระสงฆ์ผู้ประกอบพิธี ทำพิธีเบิกพระเนตร	คาถาจุดเทียนชัย โวหารคำอุยพระพุทธรูป โวหารคำอุยขันตั้งครู บทสวดมนต์ต้น ธรรมปฐมสมโพธิ ธรรมสัทธาค้อออกบวช กาพย์พินพาพิลาป ธรรมพุทธาภิเษก ธรรมธรรมจักกัปปวัตตนสูตร บทสวดเบิกพุทธาภิเษก บทสวดเบิกพระเนตร

ขั้นตอนพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา	วรรณกรรมที่ใช้
ขั้นพิธีการ (ต่อ) ๘. พระเถระประธานสงฆ์ปลดผ้าคลุมพระพักตร์ พระพุทธรูปออก และแกะจี๊ผึ้งปิดตาพระพุทธรูปออก ๙. พระเถระประธานสงฆ์พรมน้ำพระพุทธมนต์ถวาย เป็นการอภิเษกพระพุทธรูปใหม่ ๑๐. พระเถระประธานสงฆ์กล่าวคำถวายข้าวมธุปายาส	คาถาใจตาพระเจ้า คาถาพรมน้ำพระพุทธมนต์ ไหวหาคำถวายข้าวมธุปายาส

๔.๓ ผู้ประกอบพิธี ในพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปแบบล้านนาได้แก่ พระสงฆ์ สามเณร และมัคนายก เป็นผู้นำเอาวรรณกรรมมาใช้ตามขั้นตอน ดังนี้

๔.๓.๑ พระสงฆ์ ทำหน้าที่กล่าวไหวหอยพระพุทธคุณ กล่าวไหวหาวถวายข้าวมธุปายาส กล่าวคำบูชาครู สูตรมนต์ตัน สูตรเบิกพุทธาภิเษก สูตรเบิกพระเนตร สาธยายคาถา และแสดงพระธรรมเทศนา

๔.๓.๒ สามเณร ทำหน้าที่สูตรเบิกพุทธาภิเษกร่วมกับพระสงฆ์

๔.๓.๓ มัคนายก ทำหน้าที่นำไหว้พระ สมาทานเบญจศีล และบางครั้งพบว่าได้รับมอบหมายให้เป็นผู้กล่าวคำถวายข้าวมธุปายาสด้วย

ในการศึกษาพบว่าพิธีกรรม วรรณกรรม และผู้ประกอบพิธี ถ้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์กันทั้งสิ้น จัดเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปแบบล้านนา ซึ่งจะขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดไปไม่ได้

พิธีจะไม่มีความสำเร็จ หากมีเพียงแค่เครื่องประกอบพิธีตั้งไว้เท่านั้น พิธีจะมีความศักดิ์สิทธิ์และมีความสำคัญก็ต่อเมื่อผู้ประกอบพิธีได้ทำพิธีนั้นให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย สามารถสื่อความหมายและสาระของพิธีไปยังผู้ร่วมพิธีได้อย่างสมบูรณ์

วรรณกรรมก็จะไม่มีความหมายเช่นเดียวกันถ้าหากวรรณกรรมนั้นหยุดนิ่งอยู่ โดยไม่มีผู้ศึกษาและทำความเข้าใจ วรรณกรรมจะมีความสำคัญขึ้นมาก็ต่อเมื่อมีผู้ศึกษาและเข้าใจวรรณกรรมนั้นๆ แล้วนำเอาสาระสำคัญที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมนำเสนอต่อผู้ร่วมพิธี

ในพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปแบบล้านนา พระสงฆ์ สามเณร และหรือมัคทายกจะเป็นผู้นำเอาวรรณกรรมมาใช้ตามขั้นตอนดังกล่าวมาแล้วข้างต้น^{๒๕} จึงเป็นการนำเอาพิธีกรรมและวรรณกรรมมานำเสนอต่อผู้ร่วมพิธี โดยผู้ประกอบพิธีทำหน้าที่ประกาศวรรณกรรมตามระบบวาทกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำวาทกรรม คือกิจกรรมทางวาตะไว้ในเทศนาวิธี ๔ ประการ ที่พระธรรมปิฎก(ประยูร ธมฺมปฺโต) (๒๕๔๐ ก : ๑๕๘ - ๑๕๙) อธิบายหลักวาทกรรมอันเป็นเทศนาวิธีตามที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ที่มณิกาย สลักชั้นรวรรค ความว่า

การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง ซึ่งมีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษ หรือแม้ที่เป็นเพียง ธรรมีกถา การกล่าวธรรม หรือการสนทนาทั่วไป ก็จะต้องดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดี โดยมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะ ๔ ประการ คือ

๑. สันทติสนา จินฺนังให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังได้เข้าไปสัมผัสด้วยตนเอง

๒. สมาทปนา สอนโดยโน้มน้าวใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติหรือห้าห้า ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญ จนใจยอมรับ อยากลงมือ หรือนำไปปฏิบัติ

๓. สมุตเตชนา สอนแบบเร้าใจให้อาจหาญแก่งกล้า คือปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำได้ สำเร็จงานไม่หวั่นระย่อ ไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก

๔. สัมปหังสนา สอนแบบปลอบใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตใจให้เข้มแข็งเบิกบานโดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับ และทางที่จะก้าวหน้า บรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ

^{๒๕} สัมภาษณ์เพื่อนหนานกฤษ เรือนคำฟู อายุ ๓๘ ปี มัคทายกวัดพระพาสุศรีจอมทองวรวิหาร ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๔๑.

ผู้ประกอบพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปแบบล้านนาได้นำเอาวรรณกรรมมาใช้ในฐานะวาทกรรมสำหรับพิธี เพื่อแสดงให้เห็นผู้ร่วมพิธีได้รับทราบถึงพุทธประวัติ และองค์คุณอันวิเศษของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยอธิบายให้ผู้ร่วมพิธีเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งถึงพุทธประวัติ โดยมีเครื่องประกอบพิธีต่างๆ เช่น ดันสาละ ดันโพธิ์ ม้ากัณฐกะ เครื่องราชูปโภค (เครื่องท้าว ๕ ประการ) รวมไปถึงเครื่องประกอบพิธีทั้งปวง ซึ่งเป็นเสมือนอุปกรณ์ในการแสดงให้เห็นประดุจหนึ่งว่าได้มีโอกาสอยู่ร่วมในสมัยพุทธกาล รับทราบความเป็นไปของพระพุทธองค์โดยตลอด ตั้งแต่แรกประสูติจนกระทั่งตรัสรู้ และอยู่แสดงธรรมโปรดพุทธบริษัทด้วยพระกรุณาธิคุณ

ในขณะเวลาเดียวกันวาทกรรมก็ทำหน้าที่นำเสนอหลักพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในวรรณกรรม โดยโน้มน้าวใจให้ชาวซึ่งถึงคุณค่า มองเห็นความสำคัญของพระธรรมคำสอนแล้วอยากนำไปปฏิบัติ เพื่อจะได้มีโอกาสบรรลุธรรมดั่งเช่นพุทธบริษัทในอดีต ที่ได้สดับรับฟังพระธรรมเทศนาแล้วได้สำเร็จมรรคผลในระดับต่างๆ วาทกรรมยังเร้าใจให้ผู้ร่วมพิธีมีความมุ่งมั่นที่จะร่วมกันทำพิธีให้สำเร็จได้โดยไม่ทอดทิ้ง แม้จะใช้เวลาในการประกอบพิธีตั้งย่ำค่ำจนถึงย่ำรุ่ง โดยมุ่งที่จะให้พระพุทธรูปที่เข้าพิธีพุทธาภิเษกบรรลุพุทธภาวะ เป็นรูปเคารพแทนพระพุทธรูปอย่างสมบูรณ์ แม้กระทั่งการนำเอาผ้าขาวคลุมพระเศียรพระพุทธรูป ใช้จีวรปิดพระเนตรพระกรรมอันเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม แต่ก็ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการประกอบพิธี เมื่อพิธีดำเนินมาถึงเวลาที่ปลดผ้าขาวที่คลุมพระเศียร และแกะจีวรที่ปิดพระเนตรออก พระเถระผู้เป็นประธานในพิธีก็จะใช้วาทกรรมประกาศให้ผู้ร่วมพิธีได้รับทราบโดยพร้อมกันว่า พระพุทธรูปองค์ที่เข้าพิธีมีพระจักขุญาณอันเป็นทิพย์ได้บรรลุญาณต่างๆ อย่างสมบูรณ์พร้อมแล้ว เมื่อปลดผ้าขาวที่คลุมพระเศียร และแกะจีวรที่ปิดพระเนตรออก แล้วทำการพรมน้ำพระพุทธมนต์ การพุทธาภิเษกพระพุทธรูปให้เป็นคนเป็นองค์ตามคตินิยมของชาวพุทธในล้านนาก็เป็นอันเสร็จอย่างสมบูรณ์

๕. แนวคิดที่ปรากฏในวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา

ในการศึกษาวิจัยพบว่า วรรณกรรมคือวาทกรรมของมนุษย์ซึ่งต้องการสื่อความรู้สึกที่มีอยู่ในใจของผู้สร้างวรรณกรรมนำเสนอให้ผู้อื่นได้รับรู้ การสร้างวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาขึ้นมา ก็เพื่อยืนยันถึงองค์คุณแห่งพระพุทธศาสนาทั้งในส่วนของศาสนบุคคล ตั้งแต่พระพุทธเจ้า พระอริยสาวก รวมถึงพระสงฆ์ในปัจจุบันนี้ ยืนยันถึงศาสนธรรม คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และศาสนพิธี คือระเบียบปฏิบัติต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนา นิพนธ์ สุขสวัสดิ์ (๒๕๒๑ : ๑) กล่าวว่า

...วรรณกรรมเป็นศิลปะทางวรรณคดีที่มุ่งความงาม ความไพเราะ และความบันเทิงใจ เป็นสำคัญ จึงเป็นเรื่องน่าแปลกที่กวีไทยสามารถนำเอาพุทธศาสนา กับวรรณคดี มาประสมประสานกันได้อย่างสนิทสนมงดงาม ทั้งๆ ที่ถ้าดูเพียงผิวเผินๆ จะเห็นว่าขัดกัน อย่างไม่น่าจะเป็นไปได้ด้วยกันได้เลย แต่ด้วยเหตุที่กวีมองเห็นจุดประสงค์อันลึกซึ้งของ พุทธศาสนาและวรรณคดีว่ามีจุดหมายปลายทางเดียวกัน คือต้องการกล่อมเกล่า จิตใจของบุคคลให้ดีขึ้น ให้งดงามขึ้น และให้ประณีตละเอียดอ่อนขึ้น...

พิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา ทำขึ้นเพื่อให้เกิดรูปธรรมทางศาสนา จากสิ่งที่เป็นนามธรรม หรือสิ่งที่มีความหมายลึกซึ้ง ให้ปรากฏเป็นรูปธรรม พิธีกรรมจึงเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่เชื่อม ความสัมพันธ์ระหว่างพระศาสดากับศาสนิกชน การประกอบพิธีในพระวิหาร พระอุโบสถ หรือ ศาลาการเปรียญ ก็มีนัยประดุจหนึ่งว่าพุทธศาสนิกชนผู้ร่วมพิธีทั้งหลาย กำลังเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อรับฟังเรื่องราวต่าง ๆ จากพระองค์ สิ่งแวดล้อมอันได้แก่สถานที่ประกอบพิธี เครื่องประกอบ พิธี พิธีกรรม และบทวรรณกรรมทุกบท มีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์ เป็นการนำไปสู่การ บรรลุเป้าหมายตามความเชื่อในพระศาสนา

แม้พิธีกรรมจะมีฐานะเป็นเพียงแค่จุดนัดพบของกลุ่มชนในสังคมนั้นๆ แต่พิธีกรรมทาง ฝ่ายพระพุทธศาสนาย่อมมีความสำคัญต่อจิตใจมากกว่านั้น พิธีกรรมและวรรณกรรมเป็นส่วนช่วย สร้างความศักดิ์สิทธิ์ พลังอำนาจแห่งพิธีกรรมสะกดให้ผู้คนที่เข้าร่วมพิธีต้องหยุดกิจกรรมอื่นๆ หันมาสนใจอย่างจริงจัง ที่จะฟังวาทกรรม คือการประกาศยกย่องสรรเสริญพระเกียรติคุณของ พระบรมศาสดา และพระธรรมคำสอน อย่างจริงจัง อันจะยังให้บังเกิดศรัทธาปสาทและสมาธิจิต สนใจฟังพระธรรมเทศนาและบทสวด อันเป็นวรรณกรรมที่ใช้สื่อความหมายร่วมกับพิธีกรรม เมื่อตั้งใจฟัง และไตร่ตรองตาม ผู้ฟังอาจบรรลุธรรมได้รับมรรคผลนิพพานซึ่งก็มีมาแล้วในอดีต

วรรณกรรมและพิธีกรรมจึงเป็นเครื่องสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนิกชนกับ พระบรมศาสดาผู้ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดในพระพุทธศาสนา ในส่วนของพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปแบบ ล้านนา นั้น วรรณกรรมและพิธีกรรมก็ดำเนินไปเพื่อให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของพิธีกรรมนั้นๆ คือการสร้างพระพุทธรูปให้บรรลุพุทธภาวะอย่างสมบูรณ์

ในขณะที่พิธีกรรมเป็นเครื่องสร้างความศักดิ์สิทธิ์ โดยให้อุบาสก อุบาสิกา มีส่วนร่วมในการทำพิธี ตั้งแต่การจัดเตรียมสถานที่ การกวนข้าวรูปายาส การชวนขวายหาเครื่องประกอบพิธี ฯลฯ วรรณกรรมก็ทำหน้าที่ประกาศองค์คุณอันประเสริฐของพระบรมศาสดา และธรรมะที่พระองค์ทรงตรัสรู้แล้วนำมาสั่งสอนพุทธบริษัททั้งหลาย วรรณกรรมจึงมีส่วนร่วมแสดงในฐานะองค์ประกอบที่สำคัญเพื่อชี้ให้เห็นถึงพุทธประวัติของพระพุทธองค์ ที่ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาเป็นเวลาอันยาวนาน ทรงบำเพ็ญเพียรเพื่อให้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ รวมถึงพระมหากรุณาธิคุณที่พระองค์ทรงมีต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยการเสด็จจาริกสั่งสอนธรรมและประดิษฐานพระบวรพุทธศาสนาไว้ให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวและปฏิบัติธรรม เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพานตามบุญบารมีที่แต่ละคนได้สร้างสมอบรมมา

วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา จึงเป็นวาทกรรมที่บอกเล่าเรื่องราวผ่านพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์เช่นการพุทธาภิเษกพระพุทธรูปนี้ เป็นการย้าสรัทธาปสาทของพุทธศาสนิกชนที่เคารพนับถือพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดความรื่นเริงในธรรม เหนียวนำคนให้อยู่ในมณฑลพิธีในระหว่างประกอบพิธีกรรม โดยช่วยสร้างจินตนาการให้ผู้ฟังมีความรู้สึกประจักษ์ว่าตนเองมีชีวิตอยู่ในสมัยพุทธกาล เสมือนได้รับรู้และเห็นเหตุการณ์ที่ปรากฏในพุทธประวัติ เสมือนได้นั่งฟังพระพุทธองค์แสดงพระธรรมเทศนา ชาบซึ่งถึงพระพุทธคุณของพระพุทธเจ้า ผู้ประกอบไปด้วยบารมีอันเต็มเปี่ยม ทรงพระคุณอันประเสริฐ ๘ ประการ ประกอบไปด้วยมหาปฐิสลักขณะ ๓๒ ประการ ทรงบำเพ็ญสมณธรรมจนได้บรรลุญาณตรัสรู้อรหัตต ๔ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เมื่อเปรียบพิธีกรรมเป็นเสมือนเปลือกหุ้มแก่นแท้แห่งพระศาสนาไว้ วรรณกรรมก็คือการตกแต่งแก่นแท้ของพระศาสนาให้ปรากฏในรูปของวาทกรรม คือการเล่าเรื่องของพระพุทธเจ้าผ่านพิธีกรรม เพื่อประกาศองค์คุณแห่งพระศาสดา และประกาศหลักพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ตั้งแต่แรกบำเพ็ญพระบารมีมาจนกระทั่งถึงแสดงหลักสังฆธรรมอันเป็นแนวทางแห่งการตรัสรู้ โดยแทรกอยู่ในบทสวด บทเทศน์ กาพย์ และคาถา ดังที่ผู้วิจัยกล่าวมาแล้วในบทนี้

ทั้งนี้ผู้วิจัยใคร่จะขอสรุปว่า วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษก คือขบวนการวาทกรรมที่มีทั้งการเทศน์ และการสวดของบรรพชิต ท่ามกลางบรรยากาศที่ตกแต่งอย่างอลังการ โดยมีกลิ่นธูปและควันเทียนเอบอบนับตั้งแต่ย่ำค่ำจนย่ำรุ่ง ทั้งแสงสีและเสียงที่ดำเนินไปอย่างเคร่งขรึมและจริงจังตามขั้นตอนนั้น ย่อมเร้าใจผู้ร่วมพิธีให้ตระหนักถึงความหนักแน่นของพิธีกรรมที่เชิญเอาความศักดิ์สิทธิ์เข้าบรรจุในรูปประติมากรรม ให้กลายมาเป็นพระพุทธรูปหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่เคารพสักการะแทนพระพุทธองค์ ขบวนการที่ชี้แจงแสดงให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์และความสง่างามของ “พระเจ้า” หรือพระพุทธรูปนี้ ในเวทสันดรชาดกและในชาดกล้านนามักจะระบุว่าเป็นการ “ย้อมยศพระเจ้า” นั่นเอง